

Altay

Stratejik Araştırmalar Dergisi

Hasan BARDAKÇI

Türk Dünyası Devletlerinin Sosyo-Ekonomik Açından
Analizi ve Strateji Önerileri

Oğuzhan ÖZÇELİK
Emrullah BARDAKÇI

Türk Dünyası Devletlerinde Siyaset ve İhracat
İlişkisi Üzerine Tartışmalar

Sinan İLZE

Uluslararası Pazarlama Açısından Türk Dünyası Devletlerinin
Performanslarının İncelenmesi

Özlem KAYA

Uzbekistan's Strategic Power in the Context of the Concept of
Comparative Advantage: Cotton

Zülfikar BAYRAKTAR

Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Bağlamda Türkiye-Özbekistan
Stratejik İlişkileri Üzerine Değişim ve Fırsatlar

Soner SAĞLAM

Dövmemmet Azadı ve Mahtumkulu'nun Türkmen
Millî Kimliğinin İnşa Sürecine Tesiri

EkoAvrasya

VAKFI

Altay

Stratejik Araştırmalar Dergisi

Altay
Stratejik Araştırmalar Dergisi

Hakemli Ulusal Bilimsel E-Dergi

Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi altı ayda bir yayınlanan çift kör hakemli ulusal dergidir. Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi'ne aittir.

Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracakı ilkesini benimseyen Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi'nin tüm içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır.

Dergi Sahibi

Avrasya Ekonomi, Kültür ve Toplum Araştırmaları Vakfı adına
Hikmet EREN

Yazı İşleri Müdürü

Kemal Kurnaz

Editörler

Doç. Dr. Hasan BARDAKÇI (Baş Editör)
Doç. Dr. Abdulkadir BARUT (Editör Yardımcısı)
Dr. Öğr. Üyesi Günay TULUM (Editör Yardımcısı)
Öğr. Gör. Zülal SÖĞÜT (Editör Yardımcısı)

Yönetim Merkezi

Estergon Türk Kültür Merkezi No:12
Tepebaşı-Keçiören / ANKARA – TÜRKİYE
T: +90 312 358 94 49
M: +90 505 133 46 81
Web: www.altaystratejikarastirmalardergisi.com
E-Mail: altay@ekoavrasya.net

ISSN: 3023-8730

Yayın Türü

6 Aylık, Ulusal, Süreli

Yayın Tarihi

Haziran 2024

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ali Fuat GÖKÇE

(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Rıza ÖZTÜRKMEN

(Harran Üniversitesi)

Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ

(Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Eyüp Günay İSBİR

(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin ALTAY

(İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmet Kahraman ARSLAN

(İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Prof. Dr. Sefa USTA

(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Prof. Dr. Selma KARATEPE

(İstanbul Nişantaşı Üniversitesi)

Prof. Dr. Seyfettin ARSLAN

(Dicle Üniversitesi)

Prof. Dr. Seyfi YILDIZ

(Kırkkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Yılmaz DEMİRHAN

(Mardin Artuklu Üniversitesi)

Prof. Dr. Zülfikar BAYRAKTAR

(Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Zülfü DEMİRTAŞ

(Fırat Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ

(Harran Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Emin USTA

(Sakarya Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa ARSLAN

(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Serkan GÜNDOĞDU

(Munzur Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Özlem KAYA

(Uşak Üniversitesi)

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İLYAS

(Harran Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail GÜVENÇ

(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Prof. Dr. Abdullah KIRAN

(Muş Alparslan Üniversitesi)

Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ

(Süleyman Demirel Üniversitesi)

Prof. Dr. Figen YILDIRIM

(İstinye Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman Can ÜNVER

(İstinye Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Fuat GÖKÇE

(Gaziantep Üniversitesi)

Danışma ve Hakem Kurulu

Prof. Dr. Ali KAYA

Prof. Dr. Atilla YAYLA

(İstanbul Medipol Üniversitesi)

Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet ÖNAL

(Harran Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

(Mardin Artuklu Üniversitesi)

Prof. Dr. Nurullah ULUTAŞ

(Bitlis Eren Üniversitesi)

Prof. Dr. Oktay BOZAN

(Dicle Üniversitesi)

Doç. Dr. Abdulsemet YAMAN

(Ardahan Üniversitesi)

Doç. Dr. Cihat KÖKSAL

(İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Doç. Dr. Emrullah TÜRK

(Batman Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih YILMAZ

(Dicle Üniversitesi)

Doç. Dr. Mücahit ÇAYIN

(Batman Üniversitesi)

Doç. Dr. Reşat ARİCA

(Batman Üniversitesi)

Doç. Dr. Ömer SABUNLU

(Harran Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İtir AYKUT

Dr. Öğr. Üyesi Levent Selman GÖKTAŞ

(Harran Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Fatih CEVHER

(Munzur Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Murat FIÇICI

(Ardahan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Nihat TAVŞAN

(Bahçeşehir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZCELİK

(Kırklareli Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Tuğçenur EKİNCİ FURTANA

(Sabahattin Zaim Üniversitesi)

Prof. Dr. Juldiz UZAKOVA

Editörden

Kıymetli Okuyucular,

Altay Stratejik Araştırmalar dergisinin bu ilk sayısı ile sizlerle bir arada olmaktan büyük memnuniyet duyuyoruz. Stratejik düşünce alanında derinlemesine analizler sunan ve akademik dünyadaki tartışmalara katkıda bulunmasını öngördüğümüz bu dergi, siz değerli okuyucularımızın ve akademisyenlerimizin desteğiyle her geçen gün daha da güçlenecektir.

Dergimizde, stratejik konuların çeşitli yönlerini kapsayan zengin bir içerikle karşılaşacaksınız. Makalelerimiz, askeri stratejilerden uluslararası ilişkilere, ekonomiden enerji politikalarına kadar geniş bir yelpazede konuları ele alacak. Özellikle Türk dünyasını ve geleceğini derinlemesine işleyecek çalışmalar sunacağız. Yazarlarımız, alanlarında uzmanlığa sahip akademisyenler ve araştırmacılar olacaktır ve tartışmalara yeni bir perspektif getireceklerdir.

Altay Stratejik Araştırmalar dergisi, bilimsel titizlik ve hakemli bir yaklaşımla hazırlanan makaleleriyle okuyucularına güvenilir bir kaynak sunmayı amaçlamaktadır. Her sayıda, stratejik düşünce ve araştırmalardaki güncel gelişmeleri yakından takip ederek sizlere en doğru ve en güncel bilgileri aktarmayı hedefliyoruz. Sizlerden gelen değerli geri bildirimlerle dergimizi daha da geliştirmek için çaba göstereceğiz.

Dergimizin bu ilk sayısında, stratejik düşüncenin farklı boyutlarını ele alan ve geleceğe ışık tutan yazılar bulacaksınız. Öyle ki sayıda Türk dünyası devletlerinde siyaset ve ihracat ilişkisini tartışan analizler yer almakta ve Türkiye-Özbekistan stratejik ilişkilerinin sosyo-kültürel ve ekonomik boyutları ele alınmaktadır. Ayrıca, Türk dünyası devletlerinin sosyo-ekonomik analizleri ve bu bağlamda strateji önerileri, uluslararası pazarlama açısından performans değerlendirmeleri ve Özbekistan'ın pamuk üretimindeki stratejik gücünü karşılaştırmalı üstünlük kavramı çerçevesinde ele alan çalışmalar da bu sayıda yer almaktadır. Ayrıca sayıda; Türkmen millî kimliğinin inşa sürecinde önemli şahsiyetlerin etkilerini inceleyen bir çalışma bulacaksınız.

Sizlere keyifli okumalar diliyoruz. Altay Stratejik Araştırmalar dergisi olarak, stratejik düşüncenin gelişimine katkıda bulunmak için çıktığımız bu yolda, siz değerli okuyucularımızla birlikte ilerlemenin gururunu yaşıyoruz.

Saygılarımla,

Doç. Dr. Hasan Bardakçı

İçindekiler

Doç. Dr. Hasan BARDAKÇI

Türk Dünyası Devletlerinin Sosyo-Ekonomik Açından Analizi ve Strateji Önerileri 7

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZÇELİK

Doktorant Emrullah BARDAKÇI

Türk Dünyası Devletlerinde Siyaset ve İhracat İlişkisi Üzerine Tartışmalar 21

Dr. Sinan İLZE

Uluslararası Pazarlama Açısından Türk Dünyası Devletlerinin Performanslarının İncelenmesi 35

Assist. Prof. Dr. Özlem KAYA

Uzbekistan's Strategic Power in the Context of the Concept of Comparative Advantage: Cotton 43

Prof. Dr. Zülfikar BAYRAKTAR

Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Bağlamda Türkiye-Özbekistan Stratejik İlişkileri Üzerine Değişim ve Fırsatlar 55

Doç. Dr. Soner SAĞLAM

Dövletmemmet Azadı ve Mahtumkulu'nun Türkmen Millî Kimliğinin İnşa Sürecine Tesiri 63

Türk Dünyası Devletlerinin Sosyo-Ekonomik Açından Analizi ve Strateji Önerileri

Doç. Dr. Hasan BARDAKÇI*

Özet

Bu çalışma, Türk Dünyası devletlerinin sosyo-ekonomik durumunu derinlemesine analiz ederek, gelecekteki gelişimlerine yönelik stratejik öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Araştırma, Türk dünyasının geniş coğrafi yayılımını ve kültürel çeşitliliğini dikkate alarak, farklı ülkelerinin ekonomik yapılarını ve sosyal dinamiklerini kapsamlı bir şekilde inceler. Bu analizler, bölgedeki ortak zorlukları ve potansiyel fırsatları belirlemeye odaklanmakta, iş birliği ve entegrasyonun önemini vurgulamaktadır. Özellikle, ekonomik kalkınma, eğitim sistemleri, teknoloji transferi ve kültürel alışveriş gibi alanlarda stratejik öneriler geliştirilerek, Türk Dünyası'nın sürdürülebilir ilerlemesi için kılavuz sağlamaktadır. Bu bağlamda, bölgesel iş birliği ve uyumun artırılması gerekliliği üzerinde durulmakta, her bir ülkenin kendi potansiyelini en üst düzeye çıkarırken bölgesel bütünlüğü de gözetilen politikaların benimsenmesi teşvik edilmektedir.

AnahtarKelimeler: Türk Dünyası, Ekonomik Kalkınma, Fırsatlar, Öneriler

Socio-Economic Analysis and Strategy Recommendations of Turkish World States

Abstract

This study aims to analyze the socio-economic situation of Turkic states and provide strategic recommendations for their future development. Considering the vast geographical spread and cultural diversity of the Turkic world, the research comprehensively examines the economic structures and social dynamics of different countries.

* Harran Üniversitesi, Siverek Uygulamalı Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0002-6181-3115, hasanbardakci@harran.edu.tr

The analysis focuses on identifying common challenges and potential opportunities in the region, emphasizing the importance of cooperation and integration. Specifically, it proposes strategic recommendations in areas such as economic development, education systems, technology transfer, and cultural exchange to guide sustainable progress across the Turkic world. It underscores the need to enhance regional cooperation and cohesion, advocating for policies that maximize each country's potential while promoting regional unity.

Keywords: Turkic World, Economic Development, Opportunities, Recommendations

Giriş

Türk dünyası, tarih boyunca kültürel, tarihi ve dilsel bağlarıyla birbirine sıkıca bağlı olan birçok devleti kapsamıştır. Ayrıca coğrafi olarak Orta Asya'nın derinliklerinden başlayarak Balkanlar'a, Kafkasya'ya ve Orta Doğu'ya kadar uzanan bu geniş bölge, zengin bir kültürel mirasa ev sahipliği yapmıştır. Bunca etkileşim ve süreç, Türk dünyası devletleri arasında benzerlikler ve farklılıklar, ekonomik ve sosyal yapılarında da yansımalar bulmuştur.

Bu açıdan türk dünyası devletlerinin sosyo-ekonomik açıdan doğru analizi bu ülkelerin ilişkilerinde önem arz etmeye başlamıştır. İşte bu çalışma, bu öneme istinaden Türk dünyası devletlerini sosyo-ekonomik açıdan analiz etmeyi ve gelecek için öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Analizimizin odak noktası, bu devletlerin ekonomik performansları, sosyal yapıları, eğitim ve sağlık sistemleri gibi temel unsurları olacaktır. Ayrıca, Türk dünyası devletlerinin birbirleriyle olan ticari ilişkileri, işbirliği potansiyelleri ve bölgesel entegrasyon konusu da ele alınacaktır.

Türk dünyası devletlerinin sosyo-ekonomik potansiyellerini değerlendirmek, sadece bu

ülkelerin kendi içindeki kalkınma süreçlerini anlamakla kalmayacak, aynı zamanda bölgesel ve küresel düzeydeki ilişkileri de anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu analiz, Türk dünyası devletlerinin ortak zorluklarına ve fırsatlarına odaklanarak, daha sağlam bir işbirliği ve kalkınma için stratejik öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Sonuç olarak, Türk dünyası devletlerinin sosyo-ekonomik durumunu anlamak ve gelecek için güçlü bir temel oluşturmak için bu makalenin önemli bir katkı sağlayacağına inanıyoruz. Bu analizin, bölgesel kalkınma ve işbirliği için yeni perspektifler sunacağına ve Türk dünyası devletlerinin birlikte daha güçlü bir gelecek inşa etme potansiyelini vurgulayacağına inanıyoruz.

1. Türk Dünyası Devletlerinin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Türk dünyası devletlerinin nüfus demografisi ve etnik yapısı, sosyo-ekonomik özelliklerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Gökburun, 2021). Türk dünyası nüfusunun etnik yapısına ilişkin veriler en son 2010 yılında yayımlanmış ve bu ülkeler arasındaki çeşitliliğe dikkat çekilmiştir. Nüfus dinamiklerini anlamak, işgücü mevcudiyeti, kültürel çeşitlilik ve sosyal uyum gibi çeşitli sosyo-ekonomik hususları etkilediğinden politika yapıcılar için çok önemlidir. Nüfus demografisini etkileyen faktörler arasında doğum oranları, ölüm oranları ve göç kalıpları yer almaktadır (Dinçel, 2022). Bu demografik eğilimlerin Türk dünyası devletlerindeki ekonomik faaliyetler ve sosyal kalkınma üzerinde etkileri vardır ve sosyo-ekonomik analizde nüfus dinamiklerini dikkate almanın önemini vurgulamaktadır.

Türk dünyası devletlerinin ekonomik yapısı ve endüstrileri çeşitlilik göstermekte ve gelişmektedir (İstikbal, 2021). Bu eyaletlerdeki ekonomik faaliyetler; nüfus büyüklüğü, doğal

kaynaklar, teknolojik gelişmeler ve hükümet politikaları dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden etkilenir (Tutar, 2021). Tarım, imalat, enerji, teknoloji ve hizmetler gibi sektörler odaklanan sanayilerin gelişimi, ekonomik büyüme ve istikrar için çok önemlidir. Ayrıca ulaşım politikaları, ticareti, bağlantıyı ve bölgesel işbirliğini etkilediği için ekonomik ve sosyal kalkınmada hayati bir rol oynamaktadır (Beşirli, 2016). Üye devletlerin Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi gibi örgütleri güçlendirmeye yönelik çabaları, bölge içindeki ticari ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine yönelik kararlılığın bir göstergesidir (Yüce, 2023). 2009'daki Nahçıvan Zirvesi toplantısından sonra önerilenler gibi işbirlikçi girişimler, Türk devletlerinin ekonomik büyüme ve kalkınmayı teşvik etme konusundaki kararlılığını daha da göstermektedir (Kara, 2014).

Eğitim sistemi ve İnsani Gelişme Endeksi (İGE), Türk dünyası devletlerinin sosyo-ekonomik manzarasının temel bileşenleridir (Günsoy, 2001). Eğitim insani gelişmede, ekonomik büyümede ve sosyal ilerlemede çok önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin yaygın olarak kullanılan bir ölçüsü olan İnsani Gelişme Endeksi, genel refahı değerlendirmek için yaşam beklentisi, eğitim ve gelir gibi faktörleri dikkate alır (Şanlısoy, 2019). Eğitim sistemini iyileştirmek ve insan sermayesine yatırım yapmak, İGE'yi geliştirmek ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için hayati öneme sahiptir (Gökmen ve Büyükşalvarcı, 2020). İGE, ekonomik büyüme ve turizm arasındaki ilişkiyi analiz eden araştırmalar, ülkelerde refah ve ekonomik özgürlüğe ulaşmada insani gelişmenin öneminin altını çiziyor (Gökmen ve Büyükşalvarcı, 2020). Türk dünyası devletleri, eğitime ve insani gelişmeye öncelik vererek daha yüksek refah düzeylerine ve sosyo-ekonomik ilerlemeye ulaşmaya çabalayabilirler (Bahar, 2021).

2. Türk Dünyası Devletlerinin Karşılaştığı Zorluklar

Siyasi istikrarsızlık ve yolsuzluk, Türk dünyasındaki devletlerin sosyo-ekonomik kalkınması açısından önemli zorluklar oluşturmaktadır (Erkal, Akıncı ve Yılmaz, 2015). Bu sorunlar ilerlemeyi engellemekte, belirsizlik yaratmakta ve halkın kurumlara olan güvenini sarsmaktadır. Siyasi istikrarsızlık çoğu zaman politikalarda ve yönetimde süreklilik eksikliğine yol açarak uzun vadeli planlama ve yatırımları sektöre uğratar. Üstelik yolsuzluk, kaynakları temel hizmetlerden ve altyapı geliştirmeden uzaklaştırarak sorunu daha da kötüleştiriyor. Türk milletleri arasında sosyal refahı ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek için siyasi istikrarsızlık ve yolsuzluğun ele alınması önemlidir. Türk dünyasındaki ülkeler bu konuları ele alarak sürdürülebilir kalkınma ve refah için daha elverişli bir ortam yaratabilirler (Kara, 2014).

Ekonomik eşitsizlikler ve gelir eşitsizliği, Türk dünyasındaki birçok devletin karşılaştığı yaygın sorunlardır (Çalışkan, 2011). Zengin ile fakir arasındaki genişleyen uçurum, yalnızca sosyal uyumu tehdit etmekle kalmıyor, aynı zamanda ekonomik istikrarı ve büyümeyi de baltalıyor. Dünya Eşitsizlik Raporu, gelir eşitsizliğini acil bir ekonomik ve sosyal sorun olarak tanımlıyor ve sıklıkla 'eşitsizlik krizi' olarak anılıyor (Sosyal Ekonomi, 2018). Gelir dağılımındaki bu eşitsizlik toplumsal huzursuzluğa yol açabilir, yukarı doğru hareketliliği engelleyebilir ve genel sosyo-ekonomik ilerlemeyi sektöre uğratabilir. Hem gelir hem de servet dağılımı açısından eşitsizliğe ilişkin tartışmalar, modern toplumda hayati önem taşımaya devam ediyor ve bu eşitsizlikleri

gidermeye yönelik hedefli politika müdahalelerine olan ihtiyacı vurguluyor (Sunar, 2024)

Çevre sorunları ve doğal kaynak yönetimi, Türk dünyası devletleri için bir başka kritik sorunu temsil etmektedir (Yaman ve Muşmul, 2018). Çevre kirliliğine ve bozulmasına katkıda bulunan ekonomik faaliyetler halk sağlığı, ekolojik denge ve sürdürülebilir kalkınma açısından risk oluşturmaktadır. Çevre ve ekonomi arasındaki etkileşim, ekonomik büyümenin çevresel açıdan sürdürülebilir ve sosyal açıdan sorumlu bir şekilde sürdürülmesini sağlamak için dikkatli bir değerlendirme gerektirir. Çevre politikaları, doğal kaynakları korurken toplumsal refahı artırmayı amaçlayan ekonomik kalkınma ile çevrenin korunması arasındaki dengenin korunmasında hayati bir rol oynamaktadır (Temel Çevre Sorunları, 2024). Türk dünyası devletleri, çevresel zorlukları ele alarak ve sürdürülebilir uygulamaları teşvik ederek riskleri azaltabilir, ekosistemleri koruyabilir ve uzun vadeli sosyo-ekonomik dayanıklılık ve refahı teşvik edebilir.

2.1. Türk Dünyasındaki Ekonomik Zorluklar

Türk dünyasındaki devletlerin karşılaştığı önemli ekonomik zorluklardan biri, ekonomik büyüme ve gelir açısından tek bir sektöre olan yoğun bağımlılıktır (Çınar ve Uzun, 2023). Türk bölgesindeki pek çok ülke, ekonomik varlıklarını sürdürmek için büyük ölçüde petrol ve gaz gibi endüstrilere bağımlıdır. Tek bir sektöre aşırı bağımlılık, bu ekonomileri küresel emtia fiyatlarındaki ve piyasa talebindeki dalgalanmalara karşı savunmasız hâle getiriyor. Örneğin, Türkmenistan ve Kazakistan, gelirleri açısından büyük ölçüde petrol ve gaz ihracatına bağımlıdır ve bu da onları enerji piyasasındaki dalgalanmalara

karşı savunmasız bırakmaktadır. Bu aşırı bağımlılık, ekonomik çeşitliliği ve dış şoklar karşısında dayanıklılığı engelleyebilir, dolayısıyla bu ulusların genel sosyo-ekonomik istikrarını etkileyebilir (İNSAMER, 2018).

Gelir eşitsizliği ve yoksulluk, Türk dünyasında devam eden sosyo-ekonomik zorlukları baskı altına alıyor, sosyal eşitsizlikleri artırıyor ve kapsayıcı büyümeyi engelliyor (Gürses, 2007). 1994 yılında yapılan bir gelir dağılımı araştırmasına göre, Türk devletlerindeki en yoksul nüfus önemli zorluklarla karşı karşıyadır; pek çok kişi yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (Sunar, 2024). Zengin ve fakir arasındaki genişleyen gelir farkı, yalnızca sosyal gerilimleri derinleştirmekle kalmıyor, aynı zamanda çeşitli sosyal sorunlara ve ekonomik istikrarsızlıklara yol açabilecek bir yoksulluk döngüsünü de sürdürüyor (İNSAMER, 2016). Gelir eşitsizliği ve yoksulluğun ele alınması, Türk dünyasında sosyal uyumun ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi açısından hayati öneme sahiptir (Asandaş ve Işık, 2021).

Ekonomide çeşitlilik eksikliği, Türk dünyasındaki devletlerin karşılaştığı bir diğer önemli ekonomik zorluk olup, sürdürülebilir büyüme ve kalkınma kapasitelerini sınırlamaktadır (Geybullayev ve Kurubaş, 2002). Çeşitlendirme eksikliği, bu ekonomileri dış şoklara karşı duyarlı hâle getirmekte ve değişen küresel ekonomik eğilimlere uyum sağlama yeteneklerini azaltmaktadır. Türk dünyasındaki ülkeler, gelir elde etmek için tek bir sektöre gereğinden fazla güvenerek, ekonomik belirsizlikler karşısında durgunluk ve kırılganlık riskiyle karşı karşıya kalıyor. Ekonomiyi tarım, imalat, teknoloji ve hizmetler gibi sektörlere yapılan yatırımlar yoluyla çeşitlendirmek, dayanıklılığı artırabilir, yeni istihdam fırsatları yaratabilir ve bölgede uzun vadeli ekonomik istikrarı destekleyebilir.

2.2. Türk Devletlerindeki Sosyal Zorluklar

Etnik ve kültürel çeşitlilik, Türk devletlerinde ortak işbirliği ve kalkınma çabalarını etkileyen önemli zorluklar yaratmaktadır (Türkkahraman ve Fidan, 2005) Türk dünyasındaki farklı etnik kökenler ve kültürel uygulamalar bazen gerilimlere ve çatışmalara yol açarak çeşitli sektörlerde etkili işbirliğini engelleyebilmektedir. Bu çeşitlilik sadece bu devletlerin sosyal dokusunu şekillendirmekle kalmıyor, aynı zamanda ekonomik ve politik manzaralarını da etkiliyor. Etnik ve kültürel çeşitlilik sorunlarıyla ilgili önemli noktalar şunlardır:

Kültürel çatışmalar ve yanlış anlamalar

Etnik ayrımcılık ve ötekileştirme

Kültürel kimlikte birlik eksikliği

Bu faktörler sosyal uyum ve uyumun önünde engeller oluşturarak Türk devletlerinin genel ilerlemesini ve istikrarını etkileyebilir.

Eğitimle ilgili zorluklar, Türk dünyasının sosyo-ekonomik kalkınmasında önemli bir engel teşkil etmekte ve insan sermayesi ile işgücünün kalitesini etkilemektedir (Cingi ve Güran, 2003). Eğitim sistemi bir ulusun geleceğini şekillendirmede çok önemli bir rol oynamaktadır ve bu alandaki eksiklikler geniş kapsamlı sonuçlara yol açabilmektedir. Türk devletlerinin karşılaştığı temel eğitim sorunlarından bazıları şunlardır:

Kaliteli eğitime yetersiz erişim

Sınırlı eğitim kaynakları ve altyapısı

Bölgeler arası eğitim standartlarındaki farklılıklar

Mesleki eğitim olanaklarının eksikliği

Bu eğitimsel zorlukların üstesinden gelmek, Türk devletlerinde sürdürülebilir kalkınma ve

ilerlemeyi yönlendirebilecek becerikli ve bilgili nüfusların yetiştirilmesi için şarttır.

Sağlık ve sosyal refah sorunları, Türk devletlerinde önemli sosyo-ekonomik zorluklara neden olmakta ve halklarının refahını ve yaşam kalitesini etkilemektedir (Aktan, Yay ve Taşdelen, 2020). Yeterli sağlık hizmetlerine, sosyal yardım programlarına ve sosyal güvenlik önlemlerine erişim, bireylerin ve toplulukların genel refahının sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Sağlık hizmetleri ve sosyal refah sorunlarıyla ilgili bazı önemli noktalar şunlardır:

Sağlık tesislerine ve profesyonellere sınırlı erişim

Sosyal güvenlik kapsamının yetersiz olması

Sosyal yardım programlarının yetersiz olması

Sağlık hizmetlerinin kalitesi ve karşılanabilirliğindeki eşitsizlikler

Bu sağlık hizmetleri ve sosyal refah konularının ele alınması, sosyal eşitliğin teşvik edilmesi, halk sağlığı sonuçlarının iyileştirilmesi ve Türk devletlerinde genel yaşam kalitesinin artırılması açısından esastır.

2.3. Türk Devletlerindeki Siyasi Engeller

Yolsuzluk ve yönetim sorunları, Türk devletleri için önemli zorluklar oluşturmakta, sosyo-ekonomik kalkınmayı engellemekte ve mevcut zorlukları daha da kötüleştirmektedir. Aşırı yolsuzluk, yalnızca kamunun kurumlarına olan güvenini aşındırmakla kalmıyor, aynı zamanda hükümetlerin etkin işleyişini de zayıflatarak kaynakların yanlış yönetilmesine ve ekonomik büyümenin engellenmesine yol açıyor (Çınar ve Uzun, 2023). Yolsuzluğun etkili bir şekilde ele alınmaması, temel hizmetlere ve altyapı projelerine tahsis edilebilecek

kaynakların yolsuzluk uygulamaları yoluyla emilmesi nedeniyle bir sosyo-ekonomik kriz döngüsünün devam etmesine neden oluyor (Eğilmez, 2021). Ayrıca Türk devletlerinin siyasi yapısındaki yolsuzluk, şeffaflık, hesap verebilirlik ve adalet eksikliğine katkıda bulunmakta ve bu ulusların karşılaştığı sosyo-ekonomik zorlukları daha da derinleştirmektedir (Geybullayev ve Kurubaş, 2002). Siyasi istikrarsızlık, Türk devletlerinin uğraştığı, ilerlemeyi engelleyen ve sosyo-ekonomik zorlukları ağırlaştıran bir diğer önemli engeldir (Karaağaçlı, 2013). Bu bölgelerdeki siyasi çalkantılar ve geçişlerin mirası, yabancı yatırımları caydırıcı ve sürdürülebilir kalkınma için uzun vadeli planlamayı engelleyen bir belirsizlik ve öngörülemezlik ortamı yaratmıştır (Çetin, 2007). Siyasi istikrarın olmayışı, yalnızca acil sosyo-ekonomik sorunlara çözüm bulma çabalarını engellemekle kalmıyor, aynı zamanda bölgeye yaşanabilir bir yatırım hedefi olarak duyulan güveni de zayıflatıyor ve az gelişmişlik ve sosyo-ekonomik zorluklar döngüsünü daha da artırıyor (İstikbal, 2021). Türk devletleri, bu zorlukları etkili bir şekilde ele almak için kapsayıcı yönetim yapıları, çatışma çözüm mekanizmaları ve şeffaf siyasi süreçler yoluyla siyasi istikrarı güçlendirme çabalarına öncelik vermelidir.

Bölgesel çatışmalar ve güvenlik kaygıları, Türk dünyasında sosyo-ekonomik büyüme ve istikrarın önünde önemli engeller oluşturmaktadır (Kocatepe, 2022). Devam eden çatışmaların ve güvenlik tehditlerinin varlığı, yalnızca kaynakları kritik kalkınma girişimlerinden uzaklaştırmakla kalmıyor, aynı zamanda ekonomik ilerlemeyi ve sosyal refahı engelleyen bir korku ve istikrarsızlık ortamı da yaratıyor (Kocatepe, 2022). Dahası, bölgesel çatışmalar ticaret yollarını bozabilir, sınır ötesi işbirliğini engelleyebilir ve yabancı yatırımları caydırabilir, bu da Türk devletlerinin

karşılaştığı sosyo-ekonomik zorlukları daha da kötüleştirebilir (Kocatepe, 2022). Bölgesel çatışmaların ve güvenlik endişelerinin ele alınması, bölgede barışı, istikrarı ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için diplomatik müzakereler, çatışma çözüm mekanizmaları ve işbirlikçi güvenlik çerçeveleri de dahil olmak üzere

3. Türk Dünyası Devletlerinde Sosyo-Ekonomik Kalkınmanın Artırılmasına Yönelik Stratejiler

Altyapı ve teknolojiye yapılan yatırımlar, Türk dünyasında devletlerin sosyo-ekonomik kalkınmasının artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Beşirli, 2016). Bu devletler ulaşım ağlarının, iletişim sistemlerinin, enerji tesislerinin ve dijital altyapının geliştirilmesine öncelik vererek ekonomik büyüme ve sosyal ilerleme için sağlam bir temel oluşturabilirler. Altyapı yatırımları yalnızca devletler içindeki ve arasındaki bağlantıyı geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda doğrudan yabancı yatırımı çeker, ticareti teşvik eder ve istihdam fırsatları yaratır. Üstelik dijitalleşme ve otomasyon gibi teknolojiye ilerlemeler, çeşitli sektörlerde üretkenliği, verimliliği ve yenilikçiliği artırarak uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirliğe ve rekabetçiliğe katkıda bulunabilir.

Eğitim ve beceri gelişiminin teşvik edilmesi, Türk dünyası devletlerinde insan sermayesinin geliştirilmesi ve sosyo-ekonomik ilerlemenin sağlanması için gereklidir (Şahin ve Palta, 2020). Bu devletler kaliteli eğitim sistemlerine, mesleki eğitim programlarına ve yaşam boyu öğrenme girişimlerine yatırım yaparak nüfuslarını hızla gelişen küresel ekonomide başarılı olmak için gereken bilgi,

beceri ve yeterliliklerle donatabilirler. Eğitim, bireylerin yeteneklerini, tutumlarını ve isteklerini şekillendirmede, onları işgücü piyasasına etkin bir şekilde katılmaya, yenilikçiliğe ve girişimcilik katkısında bulunmaya ve teknolojik dönüşümlere uyum sağlamaya teşvik etmede önemli bir rol oynar. Ayrıca, eğitime öncelik verilmesi, nüfus arasında daha yüksek okuryazarlık, sayısal bilgi ve eleştirel düşünme düzeylerine yol açarak sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınma ve kapsayıcı büyümenin temelini oluşturabilir.

Girişimciliği teşvik etmek ve yenilik kültürünü teşvik etmek, Türk dünyası devletlerinde ekonomik çeşitliliği ve refahı artırmanın temel stratejileridir (Gül ve Paksoy, 2019). Girişimcilik yalnızca iş yaratmayı, gelir yaratmayı ve servet dağılımını teşvik etmekle kalmaz, aynı zamanda rekabeti, yaratıcılığı ve pazar dinamizmini de teşvik eder. Bu devletler, istekli girişimcileri destekleyerek, finansmana erişim sağlayarak ve iş kuluçka ve hızlandırma programlarını kolaylaştırarak vatandaşlarının girişimci potansiyelini ortaya çıkarabilir ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'ler) büyümesini katalize edebilir. Ayrıca, araştırma ve geliştirme girişimleri, teknoloji transferi ortaklıkları ve fikri mülkiyet haklarının korunması yoluyla yenilikçiliğin teşvik edilmesi, ekonomik ilerlemeyi hızlandırabilir, endüstriyel rekabet gücünü artırabilir ve Türk dünyası devletlerini küresel arenada yenilik ve girişimcilik merkezleri olarak konumlandırabilir.

3.1. Eğitime ve İnsan Sermayesinin Geliştirilmesine Yatırım Yapmak

Kaliteli eğitime erişimin artırılması, Türk dünyası devletlerinde sosyo-ekonomik kalkınmanın artırılmasında önemli bir stratejidir. (Kazu, 2018). Hükümetler, tüm bireylerin kaliteli bir eğitim alma konusunda eşit fırsatlara sahip olmasını sağlayarak sosyal içermeyi, ekonomik büyümeyi ve insan sermayesinin gelişimini teşvik edebilir. Bunu başarmanın etkili yollarından biri eğitime daha fazla kaynak ayırmak ve sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı kesimlerden gelen çocukların okul öncesi eğitimine öncelik vermektir (Çevik,2023).Ayrıca, kamu kurumları, işletmeler, sivil toplum kuruluşları ve meslek odaları dahil olmak üzere çeşitli paydaşlar arasındaki koordinasyonu artırmak amacıyla eğitim kurullarının dönüştürülmesi, eğitimi ve insan sermayesi gelişimini destekleyen daha etkili politika ve programların ortaya çıkmasına yol açabilir (Yıldırım ve Çarıkçı, 2017). Türk dünyasındaki ülkeler eğitime yatırım yaparak sürdürülebilir sosyo-ekonomik büyüme ve refah için güçlü bir temel oluşturabilirler.

Mesleki eğitim programlarının geliştirilmesi, Türk dünyasında sosyo-ekonomik kalkınmanın artırılmasına yönelik bir diğer önemli stratejidir. Mesleki eğitim, bireyleri belirli endüstrilerde veya mesleklerde başarılı olmak için gereken pratik beceri ve bilgilerle donatır, böylece istihdam edilebilirliklerini artırır ve ekonomik büyümeye katkıda bulunur (Öztürk, 2005). Hükümetler, mesleki eğitim girişimlerine yatırım yaparak ve eğitim programlarını piyasa talepleriyle uyumlu hâle getirmek için işletmelerle işbirliği yaparak, beceri boşluklarını giderebilir, işsizlik oranlarını azaltabilir ve kendi toplumlarında girişimciliği teşvik edebilir.

Ayrıca, mesleki eğitim programları, göçmenler de dahil olmak üzere farklı sosyo-ekonomik kökenden gelen bireylerin, ekonomik fırsatlara erişmeleri ve topluma anlamlı katkıda bulunmaları için gerekli becerileri sağlayarak onları güçlendirmede hayati bir rol oynamaktadır (Baysar, Çavuşoğlu ve Günaydın, 2023).

Yaşam boyu öğrenme girişimlerini teşvik etmek, hızla değişen küresel ortamda gerekli olan sürekli kişisel ve mesleki gelişimin desteklenmesi açısından önemlidir (Mahiroğlu, 2005). Yaşam boyu öğrenme, geleneksel eğitim sistemlerinin ötesine geçer ve geniş bir yelpazedeki öğrenme bağlamlarını kapsar; çağdaş toplumdaki bireylerin karşılaştığı gelişen ihtiyaçları ve zorlukları yansıtır (Güllüpnar ve Gökalp, 2014). Hükümetler, bireyleri beceri geliştirme atölyeleri, çevrimiçi kurslar ve mesleki eğitim programları gibi yaşam boyu öğrenme faaliyetlerine katılmaya teşvik ederek vatandaşların teknolojik gelişmelere, işgücü piyasasındaki değişikliklere ve sosyal ve kültürel dinamiklerdeki değişimlere uyum sağlama konusunda güçlendirebilir. Öğrenmeye yönelik bu provokatif yaklaşım, yalnızca insan sermayesini geliştirmekle kalmıyor, aynı zamanda Türk dünyasında sosyal uyum, yenilikçilik ve sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmaya da katkıda bulunuyor.

3.2. Altyapı ve Bağlantıları Güçlendirmek

Güçlü ulaşım ağlarının geliştirilmesi, Türk dünyası devletlerinde sosyo-ekonomik kalkınmanın artırılmasına yönelik temel bir stratejidir (Telli, 2020). Verimli ulaşım altyapısı, malların, hizmetlerin ve insanların hareketini kolaylaştırır, dolayısıyla ekonomik faaliyetleri teşvik etmede ve bölgesel entegrasyonu teşvik etmede önemli bir rol oynamaktadır (Meçik, 2012). Bu devletler karayollarının, demiryollarının, limanların ve havalimanlarının geliştirilmesine yatırım yaparak sınırları içinde ve ötesinde bağlantıyı geliştirebilir, ticareti,

turizmi ve genel ekonomik büyümeyi teşvik edebilir. İyileştirilmiş ulaşım ağları yalnızca erişilebilirliği artırmakla kalmaz, aynı zamanda iş yaratılmasına, yatırımların artmasına ve küresel aşamada rekabet gücünün artmasına da katkıda bulunur.

Dijital bağlantının güçlendirilmesi, Türk dünyasında sosyo-ekonomik kalkınmayı artırmak için altyapının güçlendirilmesinin bir diğer hayati yönüdür. Dijital ekonomi, küresel pazarda inovasyonu, üretkenliği ve rekabet gücünü artırmada giderek daha önemli hâle geldi (Konu, 2020). Bu devletler geniş bant altyapısına, dijital beceri eğitimine ve e-devlet hizmetlerine yatırım yaparak dijital çağın faydalarından yararlanabilirler. Gelişmiş dijital bağlantı yalnızca iletişimi ve bilgiye erişimi kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda girişimcilik, e-ticaret ve bilgi paylaşımı için yeni fırsatlar da açar. Dijital teknolojilerin benimsenmesi verimliliğin artmasına, maliyet tasarrufuna ve genel ekonomik ilerlemeye yol açabilir.

Türk dünyasında sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmanın teşvik edilmesi için enerji altyapısına yatırım yapılması şarttır (İstikbal, 2021). Güvenilir ve uygun fiyatlı enerji kaynaklarına erişim, endüstrileri güçlendirmek, şehirleşmeyi desteklemek ve vatandaşların yaşam kalitesini iyileştirmek için kritik öneme sahiptir. Bu devletler, elektrik şebekeleri, yenilenebilir enerji kaynakları ve enerji tasarruflu teknolojiler de dahil olmak üzere enerji altyapısını genişleterek, dış enerji tedarikçilerine olan bağımlılığı azaltabilir ve enerji güvenliğini artırabilirler (Döger ve İsgender, 2015). Dahası, sürdürülebilir enerji gelişimi, çevresel sürdürülebilirlik ilkeleriyle uyumlu olup, sürdürülebilir kalkınmanın genel amacına katkıda bulunur (Tuncer, Sezgin ve Dulupçu, 2021). Türk dünyası devletleri enerji altyapısına yatırımlara öncelik vererek uzun vadeli sosyo-ekonomik refah ve dayanıklılığın önünü açabilir.

3.3. Girişimcilik ve Yenilikçiliği Teşvik Etmek

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ) desteklenmesi, Türk dünyası devletlerinde girişimciliği ve yenilikçiliği teşvik etmeye yönelik temel bir stratejidir (Eralp İlten, 2024) KOBİ'ler küresel olarak ekonomik büyüme ve kalkınmada hayati bir rol oynamakta ve iş fırsatlarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (ILO, 2024) Hükümetler, KOBİ'lere finansmana erişim, iş geliştirme hizmetleri ve eğitim programları gibi destek ve kaynaklar sağlayarak girişimcileri yenilikçiliği teşvik etme ve sosyo-ekonomik kalkınmaya katkıda bulunma konusunda güçlendirebilir.

KOBİ'leri desteklemenin girişimciliği ve yenilikçiliği teşvik edebileceği bazı temel yollar şunlardır:

Finansman seçeneklerine erişimin kolaylaştırılması

Mentorluk ve ağ oluşturma fırsatları sunmak

İşletme yönetimi ve teknik beceriler konusunda eğitim verilmesi

Bu destekleyici önlemler, KOBİ'lerin rekabet güçlerini artırmalarına, teknolojik yeteneklerini geliştirmelerine, kaliteyi artırmalarına ve üretkenliği artırmalarına olanak tanıyarak sonuçta daha fazla inovasyona ve ekonomik büyümeye yol açabilir (Özdemir, Ersöz ve Saroğlu, 2011). Yenilik Ekosistemlerinin Güçlendirilmesi, Türk dünyası bölgelerinde sosyo-ekonomik kalkınmanın artırılmasına yönelik bir diğer önemli stratejidir. Bir inovasyon ekosistemi, inovasyonu ve girişimciliği desteklemek için birlikte çalışan girişimciler, araştırmacılar, yatırımcılar ve politika yapımcılar dahil olmak üzere birbirine bağlı paydaşlardan oluşan bir ağdan oluşur (İdiküt Özpençe, 2006) Hükümetler işbirliğini, bilgi paylaşımını ve kaynak seferberliğini teşvik eden elverişli bir ortam yaratarak yenilikçiliği teşvik edebilir ve ekonomik ilerlemeyi teşvik edebilir.

İnovasyon ekosistemlerini teşvik etmenin temel bileşenleri şunları içerir:

İnovasyon merkezleri ve teknoloji parklarının kurulması

Araştırma ve geliştirme faaliyetlerini teşvik etmek

Kamu-özel ortaklıklarının teşvik edilmesi

Teknoloji transferinin ve araştırma sonuçlarının ticarileştirilmesinin desteklenmesi

Bu çabalar, girişimci yetenekleri besleyen, yeni teknolojilerin gelişimini hızlandıran, ekonomik büyümeyi ve rekabet gücünü teşvik eden canlı bir inovasyon ortamının yaratılmasına yardımcı olabilir. Girişimcilik Kültürünün ve Start-up Büyümesinin Teşvik edilmesi, Türk dünyası bölgelerinde girişimciliğin tam potansiyelinin ortaya çıkarılması için şarttır (Kamaç ve Kışman, 2020) Girişimcilik sadece ekonomik faaliyetlerde bulunmak değil, aynı zamanda ekonomik olmayan unsurlardan değer yaratmak ve sosyo-ekonomik değişimi yönlendirmek ile de ilgilidir (Kasalak, 2014). Toplumlar, yaratıcılığa, risk almaya ve yeniliğe değer veren bir girişimcilik kültürü geliştirerek bireylere girişimcilik çabalarını sürdürmelerini ve yeni girişimler kurmalarını konusunda ilham verebilir.

Girişimcilik kültürünü ve startup büyümesini teşvik edecek etkili stratejilerden bazıları şunlardır:

Okullarda ve üniversitelerde girişimcilik eğitiminin tanıtılması

İnovasyon yarışmaları ve girişimcilik yarışmalarını düzenlemek

Start-up'lara yönelik kuluçka ve hızlandırma programlarının sağlanması

Genç girişimcilere teşvik ve destek sağlanması

Bu girişimler, girişimci bir zihniyetin aşılmasına, istekli girişimcilerin güçlendirilmesine ve Türk dünyası devletlerinde istihdam yaratılmasına, ekonomik çeşitliliğe ve genel sosyo-ekonomik kalkınmaya katkıda bulunan yenilikçi start-up'ların büyümesini katalize etmeye yardımcı olabilir.

Sonuç

Bu çalışma, Türk dünyası devletlerinin sosyo-ekonomik durumunu derinlemesine inceleyerek, gelecekteki gelişimlerine yönelik stratejik öneriler sunmuştur. Analiz, bölgedeki ortak zorlukları ve potansiyel fırsatları belirlemeye odaklanmıştır. Türk dünyasının coğrafi genişliği ve kültürel çeşitliliği, bölgedeki her ülkenin benzersiz bir ekonomik ve sosyal yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu çeşitlilik aynı zamanda işbirliği ve entegrasyon için bir zenginlik kaynağı olabilir. Özellikle bu çeşitlilik Türk topluluklarının ekonomik kalkınmasını desteklemek için, bölgesel işbirliğini güçlendirmek, eğitim ve teknoloji transferi alanlarında işbirliğini artırmak ve kültürel alışverişi teşvik edecek önemli bir argüman olarak karşımızda durmaktadır. Bu önerilerin uygulanması, Türk Dünyası devletlerinin sosyo-ekonomik açıdan daha güçlü ve sürdürülebilir bir gelecek inşa etmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca Türk dünyası devletlerinin karşılaştığı sosyo-ekonomik zorluklar, kültürel zenginleşme ve daha yakın işbirliği fırsatları sunmakla birlikte, aynı zamanda ekonomik eşitsizlikler ve siyasi gerilimlerle ilgili zorluklar da yaratmaktadır. Türk devletleri bölgesel işbirliklerini teşvik ederek ve kapasite geliştirmeye yatırım yaparak sürdürülebilir kalkınma ve istikrara yönelik çalışmalarını güçlenebilirler. Sonuç olarak, Türk dünyası, bölgenin genel kalkınmasına ve refahına engel olan çok sayıda sosyo-ekonomik zorlukla karşı karşıyadır. Tek sektöre aşırı bağımlılık, gelir eşitsizliği, ekonomide çeşitlilik eksikliği gibi ekonomik zorluklardan, etnik ve kültürel çeşitlilik gibi sosyal zorluklara, eğitim zorluklarından

sağlık alanındaki eksikliklere kadar, Türk dünyasındaki devletlerin gelişimini kısıtlıyor. Üstelik yolsuzluk, yönetim sorunları, siyasi istikrarsızlık ve bölgesel çatışmalar gibi siyasi engeller durumu daha da kötüleştiriyor. Bu çok yönlü zorlukların üstesinden gelmek, Türk devletleri için daha istikrarlı, kapsayıcı ve müreffeh bir geleceğin önünü açmak için hükümetlerin, uluslararası kuruluşların ve yerel toplulukların kapsamlı ve koordineli çabalarını gerektirecektir.

Kaynakça

- Asandaş, N., & Işık, N. (2021). "Ekonomik Kalkınma ve Gelir Dağılımının Yoksulluk Üzerindeki Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz". Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 13 (3): 101-116.
- Aktan, C., & Yay, S., & Taşdelen, S. (2020). Türkiye'de Sosyal Refah Devleti Uygulamaları. Astana Yayınları.
- Bahar, O., C. (6 Aralık 2021). "Eğitim, İnsani Gelişmişlik Endeksi, Beşeri Sermaye ve Kalkınma İlişkilerinin Türkiye'deki Yansımalarına Yönelik Kısa Bir Değerlendirme". <https://Legal.Com.Tr/Blog/Genel/Egitim-Insani-Gelismislik-Endeksi-Beseri-Sermaye-Ve-Kalkinma-Iliskilerinin-Turkiyedeki-Yansimasina-Yonelik-Kisa-Bir-Değerlendirme/>
- Baysar, Z., Çavuşoğlu, İ. E., & Günaydın, E. (2023). "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Göç". Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi 6 (10): 43-84.
- Beşirli, H. (2016). "Türk Dünyasının Kültürel Etkileşiminde Sosyal Hareketliliğin Önemi". Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi (56): 53-60.

- Çalışkan, Ş. (2011). "Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk". Journal Of Social Policy Conferences (59): 89-132.
- Çalışkan, Ş. (2011). "Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk". Journal Of Social Policy Conferences (59): 89-132.
- Çetin, H. (2007). İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumu (1939-1945). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çevik, Ö. C. (2023). "Bir Hak Olarak Eğitim ve Eğitim-Refah İlişkisi". İnsan Hakları Yıllığı, (40): 115-149.
- Çınar, Y., & Uzun, Y. U. (2023). "Köklü Geçmişten Güçlü Geleceğe Türk Devletleri Teşkilatı: Küresel Ekonomik-Siyasal Potansiyeli ve Teşkilatın Geleceğine Dair Öngörüler". Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi 12: 141-156.
- Cingi, S., & Güran, M. C. (2003). "Türkiye'de İktisadi Kalkınmayı Tehdit Eden Sorun: Eğitim". Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 21 (2): 109-137.
- Dinçel, S. (2022). "Türkiye'de ve Dünya'da Nüfus Üzerine Bir Veri Araştırması ve Durum Değerlendirmesi". Ekonomi, İdari ve Sosyal Bilimler Araştırmaları, (6): 175-195.
- Döğer, İ. H., & İsgender, M. (2015). "Ekonomik Kalkınma Stratejileri ve Bazı Ülke Deneyimleri". Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (2).
- Eğilmez, M. (2021). "Türkiye'nin Sorunlar Envanteri". www.Mahfiegilmez.Com.

- Eralp İlten, Y. (2024). Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (Kobi) Önemi ve İkinci Oecd-Kobi İstanbul Bakanlar Konferansı. <https://www.Mfa.Gov.Tr/Kucuk-Ve-Orta-Buyuklukteki-Isletmelerin-Kobi-Onemi-Ve-Ikinci-Oecd-Kobi-Istanbul-Bakanlar-Konferansi.Tr.Mfa>
- Erkal G, Akıncı M, Yılmaz Ö (2015). "Politik İstikrarsızlık ve Yolsuzluk İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi". Ege Akademik Bakış 15 (3): 327-342.
- Geybullayev, P., & Kurubaş, Y. (2002). "Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyonu: Fırsatlar, Sorunlar ve Çözüm Önerileri". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 7 (1).
- Gürses, D. (2007). "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları". Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 10 (17): 59-74.
- Gül, M., & Paksoy, M. (2019). "Sosyal Girişimcilik Üzerine Kuramsal Bir Araştırma". International Social Mentality And Research Thinkers Journal 5 (26): 1911-1928.
- Günsoy, G. (2001). "İnsani Gelişme Kavramı Çerçevesinde Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme". Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 3 (1): 215-228.
- Gökburun, İ. (2021). "Küresel ve Bölgesel Güçler Çağında; Türk Dünyası Nüfusu". Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi 21 (1): 1-34.
- Gökmen, B., & Büyükşalvarcı, A. (2020). "İnsani Gelişme Endeksi, Ekonomik Büyüme ve Turizm Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz". Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi 4 (5): 374-385.

- Güllüpnar, F., & Gökalp, E. (2014). "Neoliberal Zamanın Ruhunu, Yaşam Boyu Öğrenme ve İstihdam İlişkileri: Yaşam Boyu Öğrenme Politikaları'nın Eleştirel Bir Analizi". *Mülkiye Dergisi* 38 (2): 67-92.
- ILO (2024). "189 Sayılı Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde İstihdam Yaratımı Tavsiye Kararı'na İlişkin Rehber (R189 Rehberi)". [Www.ILO.Org/Tr/Media/371426/Download](http://www.ilo.org/tr/media/371426/download).
- İdikut Özpençe, A. (2006). Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere Yönelik Devlet Yardımları: Türkiye ve Avrupa Birliği Uygulamaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İNSAMER. (2018). Orta Asya Raporu: Dönüşüm Sürecinde Türk Cumhuriyetleri. Retrieved From [Www.Insamer.Com](http://www.insamer.com)
- İNSAMER. (2016). Küresel Adaletsizlik, Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu. Retrieved From [Www.Insamer.Com](http://www.insamer.com)
- İstikbal, D. (2021). "Türk Dünyasında Ekonomik İş Birliği". *Kriter* 6 (62): <https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/turk-dunyasinda-ekonomik-is-birligi>
- Kara, A. (2014). Türk Dünyasındaki Siyasi ve Ekonomik İşbirliğinin Güçlendirilmesinde Kültürel İlişkilerin Önemi. *TASAM*.
- Karağaçlı, A. (2013). "Orta Asya Devletleri'nde Siyasal İstikrar ve Ekonomik Gelişmenin Karşılıklı Etkileşimi". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (20): 170-179.
- Kamaç, H., & Kışman, Z. A. (2020). "Türk Girişimciliğinin Tarihi ve Gelişimi". *Bahcesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1 (2): 129-148.
- Kasalak, M. (2014). "Bölgesel Kalkınma Açısından Sosyokültürel Yapının Girişimciliğe Etkisi". *SDU Faculty Of Arts And Sciences Sosyal Bilimler Dergisi Journal Of Social Sciences*, 31: 249-266.
- Kazu, İ. Y. (2018). "Sosyo-Ekonomik Açından Dezavantajlı Kişilerin Eğitimleri Sırasında Karşılaştıkları Sorunlar". *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* (34): 38-47.
- Konu, A. (2020). "Sürdürülebilir Kalkınma ve Dijital Ekonomi İlişkisi: Ab Ülkeleri İçin Bir Araştırma". *Akademik İncelemeler Dergisi* 15 (2): 655-678.
- Kocatepe, Ö. F. (2022). "Türk Cumhuriyetleri'nin Bölgesel Güvenlik Kaygıları Bağlamında Uluslararası Örgütlerle İş Birliği". *Türk Dünyası Araştırmaları*, 130 (257): 407-434.
- Mahiroğlu, A. (2005). "Avrupa Birliği Ülkelerinde Yeni Eğitim Politikaları: Yaşam Boyu Öğrenme". *Milli Eğitim Dergisi*, 33 (167).
- Meçik, O. (2012). "Ulaştırma Ağlarının Ekonomik Entegrasyonlara Etkisi ve Türk Dünyası Boyutu". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2): 22-33.
- Rüma, İ. (2022). Türkiye'nin Karşılaştığı Jeo-Ekonomik Tehditler. *UIK Panorama*. Retrieved From <https://www.uikpanorama.com/blog/2022/12/08/ir/>
- Sosyal Ekonomi. (2018). Eşitsizlik Krizi. Retrieved From <https://sosyalekonomi.org/esitsizlik-krizi/>
- Sunar, L. (2024). "Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Eşitsizlikler". *İLKE (İlim Kültür Eğitim Vakfı)*. Retrieved From <https://ilke.org.tr/turiyede-sosyo-ekonomik-esitsizlikler>

- Şahin, H., & Palta, S. (2020). Türkiye'de Girişimciliğinin Gelişimini Etkileyen Yapısal Etmenler Üzerine Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 27 (3): 511-534. <https://doi.org/10.18657/Yonveek.775325>
- Şanlısoy, S. (2019). "İnsani Gelişmişlik Endeksinde Türk Cumhuriyetleri Örneğinde Eleştirel Bir Yaklaşım". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12 (62).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (N.D.). Temel Çevre Sorunları. Retrieved From https://www.mfa.gov.tr/i_-temel-cevre-sorunlari.tr.mfa
- Öztürk, N. (2005). "İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü". *Sosyoekonomi* 1 (1).
- Özdemir, S., Ersöz, H., & Sarıoğlu, H. (2011). "Küçük Girişimciliğinin Artan Önemi ve Kobi'lerin Türkiye Ekonomisindeki Yeri". *Journal Of Social Policy Conferences* (53): 173-230.
- Telli, R. (2020). "Türkiye'de Ulaşım Altyapısının Bölgesel Kalkınmaya Etkileri". *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 5 (1): 53-69.
- Tuncer, T., Sezgin, A., & Dulupçu, M. (2021). "Sürdürülebilir Kalkınma: Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı Hedefinde Türkiye'deki Gelişmeler". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14 (1): 27-46.
- Tutar, K. (2021). "Osmanlı Devletinden Günümüze Türkiye Demografisi ve Nüfus Politikaları: Tarihsel Bir Perspektif". *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5 (2): 135-147.
- Türkkahraman, M., & Fidan, S. (2005). "Türk Dünyası ve Mana Etrafında Bütünleşme". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* (2): 75-90.
- Yaman, K., & Muşmul, G. (2018). "Çevre ve Ekonomi İlişkisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi* 2 (1): 66-86.
- Yıldırım, A., & Çarıkcı, O. (2017). "Mesleki Eğitimin Gelecek Vizyonu; İnsan Kaynakları Planlaması Açısından Bir Bürokratik Model Denemesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (29): 397-413.
- Yüce, M. (2023). Türk Dünyası İş Forumu, Ekonomi. Retrieved From <https://www.setav.org/turk-dunyasi-is-forumu/>

Türk Dünyası Devletlerinde Siyaset ve İhracat İlişkisi Üzerine Tartışmalar

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZÇELİK*
Doktorant Emrullah BARDAKÇI**

Özet

Bu çalışma, Türk dünyası devletlerinde siyaset ve ihracat ilişkisini tarihsel ve güncel perspektiflerden incelemektedir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern Türk devletlerine kadar uzanan süreçte, siyasi kararların ihracat üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Osmanlı döneminde tarım, ticaret, maliye ve para politikaları ihracatı şekillendirirken Küçük Kaynarca Antlaşması gibi tarihsel olaylar dış ilişkilerde dönüm noktaları yaratmıştır. Modern dönemde ise küreselleşme, ulus devletlerin ihracat politikalarını yeniden değerlendirmelerine yol açmış, milliyetçilik ve modernite gibi faktörler ihracat stratejilerini etkilemiştir. Makalede, Türk dünyası devletlerinin ortak dil, kültür ve tarihsel bağları ile bu bağların dış ticaret ve ekonomik iş birliği üzerindeki etkileri de ele alınmaktadır. Tarihsel ticaret yolları ve ekonomik karşılıklı bağımlılık, modern ticaret anlaşmaları ve ortaklıklarla birlikte Türk devletlerinin kalkınma ve refahında önemli gelişmeler oluşmasına katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, Ekonomik İş birliği, İhracat Stratejileri, Milliyetçilik, Modernite

Discussions on the Relationship Between Politics and Export in the Turkic World States

Abstract

This study analyses the relationship between politics and exports in the Turkic states from historical and contemporary perspectives. From the Ottoman Empire to the modern Turkish states, the effects of political decisions on exports are analysed. While agricultural, trade, fiscal and monetary policies shaped exports in the Ottoman period, historical events such as the Treaty of Küçük Kaynarca created turning points in foreign relations.

* Kırklareli Üniversitesi, Babaeski Meslek Yüksekokulu, ORCID: 0000-0001-6666-8976, oguzhanozcelik@klu.edu.tr

** İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ORCID: 0000-0001-6163-7214, ekonometrist72@gmail.com

In the modern period, globalisation has led nation states to re-evaluate their export policies, and factors such as nationalism and modernity have influenced export strategies. In the article, the common linguistic, cultural and historical ties of the Turkic world states and the effects of these ties on foreign trade and economic cooperation are also discussed. Historical trade routes and economic interdependence, together with modern trade agreements and partnerships, have contributed to significant improvements in the development and prosperity of Turkic states.

Keywords: Turkic World, Economic Cooperation, Export Strategies, Nationalism, Modernity

Giriş

Türk dünyası devletlerinde siyaset ve ihracat arasındaki ilişkinin zengin bir tarihsel bağlamı vardır; siyasetin ticaret üzerindeki etkisi özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda belirgindir (Uzun ve Afşar, 2019). Geniş toprakları ve stratejik ticaret yollarıyla tanınan Osmanlı İmparatorluğu, ekonomisini şekillendirmek için tarım, üretim, ticaret, maliye ve para politikalarında çeşitli araçlardan yararlanmıştır (Yay, 2019). Ayrıca 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması gibi tarihi olaylar Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuş, ihracat politikalarını ve ticari ilişkilerini etkilemiştir (Reyhan, 2005). Bu tarihsel arka plan, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi kararlarla ihracat faaliyetleri arasındaki karmaşık bağlantıyı vurguluyor. Fakat daha sonrasında Türk dünyasında modern ulus devletlerin kurulması, bölgedeki siyaset ve ihracat dinamiklerinde önemli değişikliklere yol açtı. Her biri kendine özgü siyasi ideolojilere ve ekonomik hedeflere sahip bu yeni ulus devletler ortaya çıktıkça, Türk devletlerindeki ihracat politikalarının gelişimi de bu değişen siyasi manzarayı yansıtmaya başladı. Türk dünyasının önemli oyuncularından biri olan Türkiye, 1930'lu yıllarda dış ticaretinde fazla ve açık dönemlerini de içeren dalgalanmalar

yaşadı (Uçar, 2020). Bu, yeni oluşan ulus devletlerdeki siyasi gelişmelerin ihracat stratejilerini ve ticaret sonuçlarını nasıl etkilediğini gösteriyor.

Türk devletlerindeki ihracat politikalarının evrimi, küreselleşmenin ulus devlet üzerindeki etkisi de dahil olmak üzere daha geniş küresel eğilimler tarafından daha da şekillendirilmiştir (Çalık Topuz, 2016). Küreselleşme önemli siyasi, ekonomik ve kültürel dönüşümleri beraberinde getirerek ulus devletlerin değişen uluslararası dinamiklere yanıt olarak ihracat düzenlemelerini ve stratejilerini yeniden değerlendirmesine yol açtı. Dahası, siyaset teorisi ve Uluslararası İlişkiler teorisindeki tartışmalar, Türk dünyasında ihracat politikalarını ve siyasi kararları şekillendirmede milliyetçilik ve modernitenin nasıl keşiştiğini anlamının önemini ortaya koymuştur. Türk dünyasındaki ülkeler siyaset ve ihracat arasındaki bu karmaşık keşişme noktalarında gezinirken altyapı sorunlarını ele almayı amaçlayan 1992 Zirvesi gibi girişimler, üye ülkeler arasındaki ekonomik iş birliğini ve ticari ilişkileri geliştirmeye yönelik süregelen çabaların altını çiziyor (Çınar ve Uzun, 2023). Bu çabalar, ilgili tüm uluslar için sürdürülebilir kalkınma ve refahı teşvik etmek amacıyla Türk dünyası içerisinde ekonomik entegrasyonu ve iş birliğini

teşvik etmeye yönelik sürekli odaklanmayı yansıtmaktadır (Kazancı, 2023). Tüm bunların yanı sıra ihracat ve uluslararası pazarlama stratejileri belirlenirken; küreselleşmenin getirdiği dönüşümlerin yanı sıra dijital dönüşümün de etkisi göz ardı edilmemelidir. Dijital pazarlamada yaşanan dönüşümler, metaverse gibi sanal ortamlar, ülkeler ve tüketiciler arasındaki mesafeleri kısaltmakta ve pazarlama stratejilerinin değişmesine neden olmaktadır (Cevher, 2023). Siyaset ve ihracat ilişkisi araştırılırken dijital çağın getirdiği değişimler de göz ardı edilmemelidir.

1. Türk Dünyası Devletlerinin Özellikleri ve Dış Ticarete Bağlı İlişkileri

1.1. Türk Dünyası Devletlerinin Ortak Özellikleri

Türk dünyası devletlerinin paylaştığı temel özelliklerden biri ortak olan Türk dili ve kültürüdür (Bıyıklı, 2018). Bu dilsel ve kültürel bağ, bu devletler arasında iş birliğini, dayanışmayı ve karşılıklı anlayışı teşvik eden birleştirici bir faktör olarak hizmet etmektedir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2024). 1992 yılından bu yana düzenlenen “Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri” sonucunda ortaya çıkan siyasi iradeye dayanarak kurulan Türk Devletleri Teşkilatı, Türkçe konuşan ülkeler arasında iş birliği ve ortaklığın artırılmasını amaçlamaktadır (Türk Devletleri Teşkilatı, 2024a). 20. yüzyılın sonlarında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, Kafkasya ve Orta Asya'daki devletlerin yeni keşfedilen bağımsızlığı, Türkçe konuşan uluslar arasında artan bir iş birliği ve birlik sürecini başlattı (Akengin, 2017). Bu ortak dil ve kültürel miras, Türk dünyası devletleri arasındaki diplomatik, ekonomik ve sosyal ilişkilere güçlü bir temel oluşturmaktadır (Bardakçı, 2015).

Göçebe gelenekler ve yaşam tarzı, tarihsel olarak Türk dünyası devletleri arasında öne çıkan özellikler olmuş, toplumsal yapılarını ve etkileşimlerini şekillendirmiştir (Falay, 2017). Türk kabile toplumlarında yaygın olan eşitlikçi ve dayanışma odaklı yaşam tarzı, göçebe Türkler ve Moğollar arasındaki ilişkileri tarihsel olarak güçlendirmiş ve ticaret anlaşmalarını kolaylaştırmıştır. Eski Türkler, göçebe uygulamaları nedeniyle bazen ilkel bir medeniyet olarak yanlış yorumlansa da zengin kültürel geleneklere ve sofistike bir yaşam tarzına sahiptirler (UPA, 2015). Eski Türklerin göçebe yaşam tarzı, sadece kendi toplumlarını etkilememiş, aynı zamanda komşu medeniyetlerle etkileşimlerinin şekillenmesinde de rol oynamış, Bizans ve Sasani gibi varlıklarla ticari ilişkiler kurulmasına yol açmıştır. Bu göçebe miras, Türk devletlerinin kimliği ve tarihsel gelişimi üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır.

Türk dünyası devletlerini şekillendiren bir diğer önemli özellik ise İslam medeniyetinin etkisidir (Topsakal ve Zengin, 2021). İslam medeniyeti, ortak dini ve kültürel değerleri ile İslam'ı benimseyen milletlerin kimliğinin ve geleneklerinin tanımlanmasında önemli bir rol oynamıştır (Şemşek, 2020). Yüzyıllar boyunca Türkçeye dayalı göçebe bir yaşam tarzı sürdüren Türk halkı, İslam medeniyetinin unsurlarını toplumlarına entegre ederek Doğu ve Batı etkilerinin eşsiz bir karışımını yaratmıştır. Türk-İslam düşünce dünyasının oluşumu, Türk kültür ve medeniyetinin çeşitli yönlerinde açıkça görülmekte ve İslam medeniyetinin Türk devletleri üzerindeki kalıcı etkisini yansıtmaktadır (Göksu, 2023). Türk göçebe geleneklerinin İslami ilkelerle yakınsaması, Türk dünyasında farklı etkilerin senteziyle karakterize edilen farklı bir kültürel kimliğin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

1.2. Türk Dünyası Devletleri Arasında Dış Ticaret

Tarihsel ticaret yolları ve ağları, Türk dünyası devletleri arasında dış ticarete ilişkin ilişkilerin şekillenmesinde uzun süredir önemli bir rol oynamıştır (Kayhan, 2020). Örneğin İpek Yolu, Anadolu ve Akdeniz bölgesinden geçen, Asya ile Avrupa arasındaki ticareti kolaylaştıran önemli bir ticaret yolu olarak öne çıkıyor. Bu eski ağ, yalnızca mal alışverişini sağlamakla kalmadı, aynı zamanda bağladığı geniş topraklar arasında kültürel etkileşimleri ve fikirlerin yayılmasını da teşvik etti (PARAF, 2024). İpek Yolu'nun ticaret tarihindeki önemi abartılamaz, çünkü bugün Türk devletleri arasındaki dış ticaret dinamiklerini etkilemeye devam eden ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin temelini atmıştır (Şahin, 2020). Ekonomik karşılıklı bağımlılık ve iş birliği, Türk dünyasında dış ticarete ilişkin ilişkilerin temel unsurlarıdır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024). Türkiye ve Orta Asya Türk Devletleri, Azerbaycan ile birlikte ekonomik bağların ve iş birliği girişimlerinin geliştirilmesinin karşılıklı yararlarının bilincindedir. Karşılıklı üst düzey ziyaretler, karma ekonomik komisyonlar ve stratejik iş birliği anlaşmaları gibi mekanizmalar aracılığıyla bu devletler, ekonomik karşılıklı bağımlılıklarını artırmayı ve ticaret, ulaşım ve enerji de dahil olmak üzere çeşitli sektörlerde iş birliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Topsakal ve Zengin, 2021; Karataş, 2015). Türk dünyası devletleri, diyalog ve iş birliğini ön planda tutarak, güçlendirilmiş ticari ilişkiler ve ortaklıklar yoluyla kendilerini sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmaya konumlandırıyor. Modern ticaret anlaşmaları ve ortaklıklar, Türk dünyası devletleri arasındaki çağdaş dış ticaret ortamının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin Türkiye, ikili ekonomik ilişkileri geliştirme ve birçok cephede iş birliğini geliştirme konusundaki kararlılığını gösteren çok sayıda ülkeyle ticaret anlaşmaları yapmıştır. Bu anlaşmalar, Dünya Ticaret

Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası kuruluşlara katılımın yanı sıra, ticari uygulamaları düzenlemek ve adil ekonomik etkileşimleri teşvik etmek için bir çerçeve sağlar. Bu devletler, Orta Asya-Güney Kafkasya platformu gibi platformlar aracılığıyla diyalog ve iş birliğine girerek aktif olarak ticaret ağlarını genişletmeye, pazar erişimini geliştirmeye ve kendi ekonomileri ve nüfuslarının yararına ortak ekonomik fırsatlardan yararlanmaya çalışıyorlar (Seyidoğlu ve Gönültaş, 2014).

1.3. Dış Ticaretin Türk Devletlerinin Kalkınmasına ve Refahına Etkisi

Dış ticaret, Türk devletleri arasında ekonomik büyüme ve kalkınmanın teşvik edilmesinde, ekonomik hedeflerine ulaşmalarında ve refahlarının artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Yılmaz ve Albayrak, 2023). Bu devletler, dış ticarete öncelik vererek ve ihracatı artırarak ekonomik faaliyetleri teşvik edebilir, yatırımları çekebilir ve iş yaratma ve gelir yaratma fırsatları yaratabilir. Karma Ekonomik Komisyon, çeşitli ülkelerle iş birliği yaparak ekonomik faaliyetlerin yönlendirilmesinde etkili olmuş ve Türk devletlerinin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmuştur. Ek olarak, iyi tanımlanmış ulaşım politikaları, yalnızca ekonomik bir faaliyet olarak değil, aynı zamanda Türk devletlerinin ekonomik manzarasını daha da zenginleştirebilecek sosyal ve kültürel alışverişleri teşvik etme aracı olarak dış ticareti kolaylaştırmak için de gereklidir (Beşirli, 2016). Dış ticaret yoluyla gerçekleşen etkileşim aynı zamanda Türk devletleri arasında kültürel alışverişi ve çeşitliliği kolaylaştırarak zengin bir gelenek, dil ve gelenek dokusunu teşvik etmektedir (Kayhan, 2020). Türk devletleri tarihsel olarak Büyük İpek Yolu boyunca kültürel alışverişin şekillenmesinde önemli bir rol oynamış, geçtikleri

bölgelerin kültürel zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Türk devletleri, dış ticaret faaliyetlerine katılarak uluslar arasında kültürel çeşitliliği, karşılıklı anlayışı ve saygıyı teşvik ederek, daha birbirine bağlı ve kültürel açıdan daha canlı bir küresel topluluğa yol açmıştır. Dış ticaret, ekonomik ve kültürel boyutların yanı sıra, Türk devletlerinin diplomatik ilişkileri ve uluslararası nüfuzu üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir (Akçapa, 2023). Türk devletleri, çeşitli ülkelerle ticari anlaşmaları ve diplomatik bağları güçlendirerek uluslararası erişim ve nüfuzlarını genişletti ve küresel siyasi manzaranın şekillenmesinde önemli bir rol oynadı. Türkiye, özellikle Orta Asya ülkelerinin diplomatik ilişkiler kurarak ve küresel sahnede tanınmalarına destek sağlayarak uluslararası topluma entegre olmalarına yardımcı olmuştur. Bu diplomatik çabalar yalnızca ekonomik ortaklıkları güçlendirmekle kalmıyor, aynı zamanda modern dünyada dış ticaretin, diplomasinin ve jeopolitik nüfuzun birbirine bağlı doğasını ortaya koyarak Türk devletlerinin genel uluslararası duruşunu ve nüfuzunu da artırıyor (Karataş, 2015).

2. Siyasi Kararlar ve İhracat

Türk dünyasında ihracat stratejilerinin şekillenmesinde hükümet politikaları önemli bir rol oynamaktadır (Topal, 2016). Devlet, teşvik politikaları ve ihracatı teşvik programları uygulayarak, ihracat faaliyetlerini teşvik etmek için serbest piyasa ekonomisine aktif olarak müdahale edebilir. Tarih boyunca Osmanlı İmparatorluğu da dahil olmak üzere çeşitli Türk devletleri ticaret ve ihracat konusunda farklı yaklaşımlar kullanmışlardır. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nda dış ticaret politikaları zaman içinde hem iç hem de dış faktörlerin etkisiyle gelişmiştir (Altınkaya, 2022). Bu politikalar ihracat gelirlerini artırmayı ve diğer bölgelerle ekonomik bağları güçlendirmeyi amaçlıyordu. Siyasi istikrar, Türk dünyasında dış ticaret

ilişkilerini ve ihracat fırsatlarını önemli ölçüde etkileyen bir diğer önemli faktördür. Siyasi istikrarın, ekonomik istikrarın sağlanması ve uluslararası ticaret için elverişli bir ortamın teşvik edilmesi için temel bir koşul olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Bir hükümetin istikrarı ve politikaları yabancı ortakların ve yatırımcıların güvenini etkileyerek ticaret anlaşmalarını ve ihracat hacimlerini etkileyebilir. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Tanzimat reformları ve ardından imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmaları, bölgenin ekonomisi ve ticaret dinamikleri üzerinde kayda değer etkiler yarattı (Yücel, 2023). Uluslararası ilişkiler ile ihracat fırsatları arasındaki karmaşık ilişki, siyasetin Türk dünyasında ticaret üzerindeki etkisini daha da vurgulamaktadır (Yıldırım ve Katılmış, 2020). Diplomatik ilişkilerdeki, ticaret anlaşmalarındaki ve jeopolitik olaylardaki değişimler, bir devletin ihracat potansiyeli ve pazara erişimi üzerinde derin etkiler yaratabilir. Örneğin, Kyoto Protokolü'nün imzalanması, Avrupa Birliği ile müzakereler, bölgesel ittifaklardaki değişiklikler gibi olaylar, yıllar içinde Türk devletlerinin ihracat stratejilerini etkilemiştir. Türk dünyasındaki devletler, uluslararası ilişkilerin karmaşık ortamında gezinerek ihracat stratejilerini, ortaya çıkan fırsatlardan yararlanacak ve potansiyel zorlukları azaltacak şekilde uyarlayabilirler.

2.1. Siyasi Kararların İhracat Stratejilerine Etkisi

Hükümet düzenlemeleri ve politikaları, Türk dünyasında ihracat önceliklerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Özel ve Aziz, 2018). Buna bağlı olarak gelişen Tarifeler ve ticaret anlaşmaları dünya çapındaki ülkeler için ihracat stratejilerini şekillendirmede başı çekmektedir (Karataş, 2015). Tercihli

tarife anlaşmaları ve vergi oranlarının düşürülmesi gibi konular ikili ticareti kolaylaştırabilir, bu da ihracat fırsatlarının artmasına ve ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin iyileşmesine yol açabilir. Örneğin, Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları yaptığı ülkelere yönelik ihracat rakamlarında ciddi bir artış görülmesi, bu tür anlaşmaların ihracat faaliyetleri üzerindeki olumlu etkisini ortaya koyuyor (Doğan ve Uzun, 2014). Bener şekilde tarım, imalat veya teknoloji gibi kilit sektörlerde belirli ihracat önceliklerinin belirlenmesi, ekonomik büyümeyi ve uluslararası ticareti teşvik etmeyi amaçlayan hükümet girişimleri tarafından yönlendirilebilir (Bilgin, 2005). Hükümetler, net yönergeler ve düzenlemeler belirleyerek işletmelerin ihracat faaliyetlerini geliştirmeleri ve genişletmeleri için elverişli bir ortam yaratabilir ve sonuçta bölgenin genel ekonomik performansını etkileyebilir. Ek olarak, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), siyasi kararların ticaret dinamikleri üzerindeki etkisini vurgulayarak, uluslararası ticareti düzenlemede ve ticaretin liberalizasyonunu teşvik etmede tarihsel olarak hayati bir rol oynamıştır (Parlı, 2015). Siyasi istikrar, ticari güveni ve dolayısıyla ihracat stratejilerini etkileyen önemli bir faktördür. İstikrarlı bir ekonomik, sosyal ve politik iklim, işletmeler arasında güveni teşvik ederek yatırım, üretimi ve ihracat faaliyetlerini teşvik eder. Bunun aksine, siyasi kriz ve istikrarsızlık dönemleri dış ticaret hacmini olumsuz yönde etkileyebilir ve ihracat operasyonlarını sekteye uğratabilir (Karaçor ve Atabey, 2014). Bunun tersine, açık politikalar, tutarlı düzenlemeler ve komşu ülkelerle barışçıl ilişkilerle karakterize edilen istikrarlı bir siyasi ortam, ihracatçıların gelişmesi için uygun bir ortam sağlayabilir (Özcan, 2023). Örneğin, Türkiye ekonomisinin 1980'lerden bu yana istikrarsızlık ve güven sorunlarıyla ilgili zorluklarla karşı karşıya kalması, siyasi faktörlerin ihracata yönelik

ekonomi politikalarını ve stratejilerini nasıl önemli ölçüde etkileyebileceğini ortaya koyuyor (Çalışkan, 2023). Türk siyasi hayatındaki istikrar ve ilerleme dönemi, tarihsel olarak artan ticaret fırsatları ve ekonomik büyüme ile ilişkilendirilmiştir. Türk dünyasındaki ülkeler, siyasi istikrarı ön planda tutarak ve ticari faaliyetler için elverişli bir ortamı teşvik ederek, ihracatta rekabet güçlerini artırabilir, yabancı yatırımları çekebilir ve sonuçta bölgenin genel ekonomik kalkınmasına katkıda bulunabilir. Ayrıca sürdürülebilir ihracat büyümesi için elverişli bir ortam yaratabilir.

Hükümet düzenlemeleri ve ihracat politikaları, bir ülkenin ihracat ortamının şekillenmesinde etkilidir. Hükümetler tarafından oluşturulan düzenleyici çerçeve, şirketlerin uluslararası ticaret operasyonlarını nasıl stratejilendireceklerini etkileyerek ihracat faaliyetlerini kolaylaştırabilir veya engelleyebilir. Örneğin, Türkiye'nin önemli bir ticaret ortağı olan Irak gibi ülkelerle artan ekonomik faaliyetleri, dış ticaret ilişkilerinin ve ihracat artışının desteklenmesinde hükümet düzenlemeleri ve politikalarının önemini vurgulamaktadır (Karataş, 2015). Siyasi kararların ihracat stratejileri üzerindeki etkisini anlamak, işletmelerin dinamik küresel ticaret ortamında etkili bir şekilde hareket edebilmesi ve ortaya çıkan ticaret fırsatlarından yararlanabilmesi için çok önemlidir. Ayrıca Diplomatik ilişkiler ve ticari anlaşmalar Türk dünyasında ihracat stratejilerini etkileyen ayrılmaz faktörlerdir. Ülkeler arasındaki diplomatik bağların niteliği ve ticaret anlaşmalarının varlığı ihracat fırsatlarını kolaylaştırabilir veya engelleyebilir. İkili ticaret anlaşmaları, bölgesel ticaret bloğu üyelikleri ve uluslararası ticaret örgütlerine katılım, ihracat ortamının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, ticari anlaşmazlıklar veya diplomatik ilişkilerdeki aksaklıklar, ihracat hacimleri ve pazara erişim

üzerinde doğrudan etkiye sahip olabilir; bu da siyaset ile ihracat performansı arasındaki karşılıklı bağlantıyı vurgular (Kazancı, 2021). Türk dünyasındaki ülkeler, güçlü diplomatik ilişkileri geliştirerek ve karşılıklı yarar sağlayan ticaret anlaşmaları yaparak ihracat potansiyellerini artırabilir ve pazar erişimini genişletebilir.

2.2. İhracat Stratejilerini Etkileyen Politik Faktörler

Jeopolitik çatışmalar ve ticaret kısıtlamaları, uluslararası ticarete engeller oluşturarak ve yerleşik tedarik zincirlerini aksatarak ihracat stratejilerini önemli ölçüde etkileyebilir. Ülkeler veya bölgeler arasındaki çatışmalarla ilgili siyasi kararlar, ticari ambargoların, tarifelerin veya yaptırımların uygulanmasına yol açarak mal ve hizmetlerin sınırlar arası akışını etkileyebilir. Örneğin, normatif değerlere öncelik vermesiyle bilinen Avrupa Birliği (AB), bazen ticaret politikalarında maddi çıkarlarını ön planda tutabilir ve bu da siyasi ideolojiler ile ekonomik hususlar arasındaki karmaşık etkileşimi ortaya çıkarabilir (Bozkaya ve Kıncal, 2020). Bu kısıtlamalar yalnızca malların doğrudan ihracatını etkilemekle kalmıyor, aynı zamanda pazara erişimi, üretim maliyetlerini ve küresel pazardaki genel rekabet gücünü de etkiliyor. Siyasi ideolojiler ve ticari ilişkiler, ihracat stratejilerinin ve uluslararası ticaret dinamiklerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bir ülkenin siyasi ideolojisinin ticari ortaklarıyla uyumlu hâle getirilmesi, iş yapma, ticaret anlaşmaları müzakere etme ve anlaşmazlıkları çözme kolaylığı etkileyebilir. Örneğin, Türkiye ve İran'ın Suriye ve Irak gibi bölgelerde artan varlığı, onların siyasi nüfuzunu ve kaynak tahsis stratejilerini yansıtabilir ve bu da diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerini etkileyebilir. Ticari ortaklar arasındaki siyasi ideolojilerin uyumluluğu veya farklılığı,

uluslararası ticarete diplomatik uyumun önemini vurgulayarak ihracat fırsatlarını kolaylaştırabilir veya engelleyebilir (Çınar, 2010). Ülkeler arasındaki diplomatik ilişkiler yeni ihracat fırsatları yaratabilir ve ticaret politikalarının stratejik yönünü şekillendirebilir (Karataş, 2015). Güçlü diplomatik bağlar kurmak ve ticari ortaklarla olumlu ilişkiler geliştirmek, işbirlikçi ticaret anlaşmalarına, pazar genişlemelerine ve karşılıklı yarar sağlayan ekonomik ortaklıklara kapı açabilir. Örneğin, Türkiye, tam bir siyasi eksen değişikliğini hedeflemeyle birlikte, aktif olarak yeni işbirlikçi ve stratejik ilişkiler kurma arayışında olup, ihracat beklentilerini ve ekonomik büyümeyi artırmada diplomatik çabaların önemini vurgulamaktadır (Torun ve İlgin, 2018). Ülkeler, diplomatik kanallar aracılığıyla ticari ilişkileri istikrara kavuşturarak ve ekonomik kalkınmayı teşvik ederek, ticaretin genişlemesi ve sürdürülebilir ihracat stratejileri için elverişli bir ortam yaratabilirler (Bozkaya ve Kıncal, 2020).

2.3. İhracat Üzerindeki Siyasi Etkilerin Üstesinden Gelmeye Yönelik Stratejiler

Siyasi kararların ihracat stratejileri üzerindeki etkisini yönetmede etkili yaklaşımlardan biri ihracat pazarlarının çeşitlendirilmesidir (Şimdi ve Şeker, 2018). Şirketler, ihracat faaliyetlerini birden fazla pazara yayarak herhangi bir ülkedeki siyasi istikrarsızlık veya ticari anlaşmazlıklara karşı hassasiyetlerini azaltabilir. Çeşitlendirme yalnızca belirli bölgelerdeki siyasi değişikliklerle ilişkili riskleri en aza indirmekle kalmaz, aynı zamanda işletmelerin çeşitli pazarlarda ortaya çıkan fırsatlardan yararlanmasına da olanak tanır. Bu strateji, şirketlerin siyasi ortamlardaki dalgalanmalar karşısında bile daha istikrarlı bir ihracat performansı sürdürmelerine olanak tanıyor (Kaplan ve Bolat, 2023). Lobicilik ve savunuculuk

çabalarına katılmak, ihracat faaliyetleri üzerindeki siyasi etkilerden kurtulmak isteyen şirketler için de önemli bir strateji olabilir. İşletmeler, siyasi sürece aktif olarak katılarak ve serbest ticareti ve pazar erişimini destekleyen politikaları savunarak, ihracat stratejilerini doğrudan etkileyen karar alma süreçlerini etkileyebilir. Lobi çalışmaları, düzenlemelerin, ticaret anlaşmalarının ve hükümet politikalarının şirketin ihracat çıkarlarına uygun şekilde şekillendirilmesine yardımcı olabilir. Politika yapımcılar ve hükümet yetkilileriyle güçlü ilişkiler kurmak, şirketlere yaklaşan siyasi gelişmelere ilişkin değerli bilgiler sağlayabilir ve ihracat stratejilerini potansiyel değişikliklere uyum sağlayacak şekilde proaktif bir şekilde ayarlamalarına olanak sağlayabilir. Risk yönetimi ve acil durum planlaması, siyasi kararların ihracat faaliyetleri üzerindeki etkisinin azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Erdal, 2017). Şirketler, ticaret politikalarındaki, tarifelerdeki veya yaptırımlardaki değişiklikler gibi potansiyel politik riskleri belirleyerek bu zorlukları etkili bir şekilde ele almak için acil durum planları geliştirebilirler. Alternatif tedarik zincirleri oluşturmak, ürün tekliflerini çeşitlendirmek ve politik risklere karşı sigortayı güvence altına almak gibi risk yönetimi stratejilerini uygulamak, şirketlerin politik ortamdaki belirsizlikleri aşmasına yardımcı olabilir. Proaktif risk değerlendirmesi ve acil durum planlaması, işletmelerin siyasi değişikliklere hızla yanıt vermesini ve ihracat operasyonlarını aksaklıklardan korumasını sağlayarak değişen siyasi dinamikler karşısında süreklilik ve dayanıklılık sağlar.

3. Türk Dünyasında Siyaset ve İhracat Arasındaki Etkileşime İlişkin Tartışmalar

Türk dünyasındaki en önemli tartışmalardan biri, ihracat politikalarının şekillendirilmesinde ekonomik milliyetçilik ile küreselleşme arasındaki denge etrafında dönüyor (Çalık

Topuz, 2016). Ekonomik milliyetçilik yerli endüstrilere öncelik vermeyi ve ulusal çıkarları korumayı vurgularken, küreselleşme küresel ölçekte birbirine bağlılığı ve serbest ticareti teşvik etmektedir (Batmaz vd., 2011). Bu tartışma genellikle Türk dünyasındaki ülkelerin yerel sanayileri geliştirmek ve uluslararası ticarete girmek arasında geçiş yapmak zorunda kaldığı ihracat stratejileri bağlamında yaşanıyor. Bu iki yaklaşım arasındaki gerilim, ticaret anlaşmaları, tarifeler ve ekonomik ortaklıklara ilişkin kararları etkileyerek bölgedeki politika ve ihracat arasındaki karmaşık etkileşimi vurguluyor.

Türk dünyasındaki ülkeler için ihracat fırsatlarının şekillenmesinde siyasi ittifaklar önemli bir rol oynamaktadır. Türk dünyasındaki milletler arasındaki iş birlikleri ve ortaklıklar yeni pazarlara kapı açabilir, ticaret anlaşmalarını kolaylaştırabilir ve ekonomik iş birliğini geliştirebilir. Türk Sanayicileri ve İş adamları Derneği (TÜSİAD) gibi kuruluşlar, toplumsal barışı ve uzlaşmayı teşvik ederken ekonomik ve sosyal kalkınmayı teşvik etmek için bölgesel ve sektörel potansiyellerden yararlanmayı amaçlamaktadır. Ancak ortak ülkeler arasındaki farklı siyasi gündemler ve öncelikler ticari ilişkileri ve ihracat stratejilerini etkileyebileceğinden, siyasi ittifakların ihracat fırsatları üzerindeki etkisi de karmaşıklıklara neden olabilir. Bu dinamikler Türk dünyasında siyaset ve ihracat arasındaki karmaşık ilişkiyi vurguluyor.

Siyasi gündemleri ekonomik önceliklerle dengelemek, ihracat politikalarını formüle ederken Türk dünyasındaki devletler için sürekli bir zorluktur. Hem politik hem de ekonomik olarak bölgesel yönetime ilişkin tartışmalar, bu ülkelerde ulusal kimlik, milliyetçilik ve sosyal uyum konusundaki tartışmaları ateşleyebilir. Siyasi hedefleri ekonomik hedeflerle uyumlu

hâle getirme ihtiyacı, ihracat stratejilerinin yalnızca ekonomik büyümeyi desteklemekle kalmayıp aynı zamanda ulusun değerlerini ve çıkarlarını da yansıtmasını sağlamak için dikkatli bir yönlendirmeyi gerektirir. Türk dünyasındaki ülkeler ihracatta rekabet güçlerini artırmaya ve küresel pazarlardaki varlıklarını genişletmeye çalışırken, siyasi mülahazaları ekonomik zorunluluklarla uzlaştırmak, ticaret politikalarının kritik bir yönü olmaya devam ediyor.

Sonuç olarak, Türk dünyası devletlerinde siyaset ve ihracat arasındaki karmaşık ilişkinin zaman içinde gelişen zengin bir tarihsel bağlamı vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasetin ticarete etkisinden, modern ulus devletlerin kurulmasına ve Türk ülkelerindeki ihracat politikalarının gelişimine kadar siyasi kararlar, ihracat stratejilerinin şekillenmesinde her zaman önemli bir rol oynamıştır. Hükümet politikalarının ihracatın teşviki üzerindeki etkisi, dış ticaret ilişkilerinde siyasi istikrarın önemi ve uluslararası ilişkilerin ihracat fırsatları üzerindeki etkisi, bu ilişkinin karmaşıklığını vurgulamaktadır. İhracat politikalarında ekonomik milliyetçilik ile küreselleşme arasındaki tartışmalar, ihracat fırsatlarında siyasi ittifakların rolü ve siyasi gündemleri ekonomik önceliklerle dengeleme zorluğu, Türk dünyasında siyaset ve ihracat arasındaki incelikli etkileşimin altını daha da çiziyor. Bu tartışmalar devam ederken, siyasi kararların Türk dünyası devletlerinin ortak yararına olacak şekilde ihracat stratejilerini desteklemesi ve geliştirmesi için hassas bir dengenin kurulması gerektiği ortadadır.

3.1. Türk Dünyasında Siyasetin ve İhracatın Tarihsel Bağlamı

Türk dünyasında siyasetin ve ihracatın tarihsel bağlamı, çeşitli bölgeleri birbirine bağlayan ve siyasi dinamikleri etkileyen ilk ticaret yollarına kadar uzanmaktadır (Yıldırımıldal, 2022). Antik çağlarda İpek

Yolu gibi ticaret yolları, farklı medeniyetler arasındaki ticareti kolaylaştırmada, siyasi ilişkileri şekillendirmede ve kültürel alışverişi teşvik etmede çok önemli bir rol oynadı. Bu ticaret yolları yalnızca mal alışverişine izin vermekle kalmıyor, aynı zamanda fikirlerin, teknolojilerin ve siyasi etkilerin yayılması için de kanal görevi görüyordu. Bu dönemde siyaset ve ihracat arasındaki etkileşim, Türk dünyasında gelecekteki ekonomik ve diplomatik ilişkilerin temelini attı. Osmanlı İmparatorluğu'nun ticari uygulamaları ve siyasi stratejileri de Türk dünyasında siyaset ve ihracat arasındaki etkileşimin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Yay, 2019). Osmanlı İmparatorluğu kıtalara yayılan geniş ticaret ağlarına sahip büyük bir ekonomik güçtü. Ticaret yolları diplomatik anlaşmalar ve askeri ittifaklar yoluyla korunduğu için ticari uygulamaları siyasi mülahazalarla iç içe geçmişti. Ek olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yapısı, dış ticaret politikalarını etkilemiş ve dönemin daha geniş ekonomi anlayışını ve siyasi hedeflerini yansıtmıştır (Yücel, 2023). Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İttihatçı kadro, siyaset ile ekonomik kalkınma arasındaki yakın ilişkiyi daha da ortaya koyarak, "burjuva ulus-devlet modeli"ne dayalı ekonomik ve sosyal yapıları modernleştirmeye çalıştı (Reyhan, 2005).

Modern zamanlarda, Türk ülkelerindeki siyasi sistemler ve ihracat politikaları, küreselleşmenin ve uluslararası ilişkilerin gelişen dinamiklerini yansıtacak şekilde birbiriyle bağlantılı olmaya devam etmektedir (Çalık Topuz, 2016). Türk dünyasındaki ülkeler ekonomik büyümelerini artırmak ve küresel sahnede siyasi nüfuzlarını güçlendirmek amacıyla ihracat odaklı stratejiler geliştirmişlerdir. Özellikle fikri mülkiyet konusunun önemsenmesi Türk

devletlerinin ihracatı arttırmak istemesinden kaynaklanmaktadır (Bardakçı ve Barut, 2021). Örneğin Türkiye, ekonomik gücünü bir diplomasi aracı olarak kullanarak kültürel ve siyasi ilişkileri geliştirmek için ekonomik temelli bir Doğu Asya politikası uyguladı. Üstelik Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türk ülkelerinin Cumhuriyetlerindeki politikaları ile siyasi düşünceler arasındaki etkileşime vurgu yapılarak ticaret dinamiklerinin yeniden yapılandırıldığı görüldü (Kazancı, 2021). Buna en iyi örneklerden bir tanesi ise Nazım Hikmet'in fikirlerinin Sovyet Rusya'sında sosyalizmi yaymak için kullanılması ile görülebilir (Bardakçı, 2024). Devam eden bu tartışma, Türk dünyasında siyaset ve ihracat arasındaki karmaşık ilişkinin altını çiziyor ve ekonomik diplomasinin ve uluslararası ticaret anlaşmalarının çok yönlü doğasına dikkat çekiyor.

3.2. Siyasi Çıkarlar ile İhracat Faydaları Arasındaki Dengeye İlişkin Tartışmalar

Türk dünyasında siyaset ve ihracat arasındaki etkileşime ilişkin süregelen tartışmalar, çoğunlukla ticaret politikalarında milliyetçilik ile küreselleşme arasındaki denge etrafında yoğunlaşıyor (Çalık Topuz, 2016). Milliyetçilik, ulus devletin çıkarlarını ön planda tutmayı, yerel sanayiye teşvik etmeyi ve iç pazarları korumayı vurgular. Öte yandan küreselleşme, birbirine bağlılığı, serbest ticareti ve uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasını savunmaktadır. Bu iki ideoloji arasındaki çatışma ihracat düzenlemeleri, tarifeler ve ticaret anlaşmalarına ilişkin siyasi kararları etkileyebilir. Milliyetçilik ile küreselleşme arasında bir denge kurmak, Türk politika yapıcılarının ulusal çıkarları korurken ekonomik büyümeyi sağlamaları açısından hayati önem taşıyor.

Türk dünyasındaki ihracat uygulamalarını çevreleyen tartışmalarda çevresel kaygılar da önemli bir tartışma konusu olarak ortaya

çıkmıştır (Dilek, Küçük ve Özdirek, 2017). Küresel ölçekte çevre sorunlarının doğası ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesinin çevre sorunları üzerindeki etkisi, mevcut ihracat uygulamalarının sürdürülebilirliğine ilişkin soruları gündeme getirmiştir. Paydaşlar, mal ve hizmet ihracatında giderek daha çevre dostu yaklaşımlar talep ediyor. Ekonomik çıkarlarla çevresel sürdürülebilirliği dengelemek, politika yapıcılarının ihracatla ilgili kararların çevre ve gelecek nesiller üzerindeki uzun vadeli sonuçlarını dikkate almasını gerektiren karmaşık bir sorundur. Şeffaflık ve hesap verebilirlik, Türk dünyasında ihracata ilişkin siyasi kararların şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dünya Bankası, ihracatla ilgili faaliyetlerde açık ve etik karar alma süreçlerine duyulan ihtiyacın altını çizerek, kurumsal yönetimde şeffaflığın ve hesap verebilirliğin önemini vurgulamaktadır. Ticaret anlaşmalarında, ihracat düzenlemelerinde ve siyasi kararlarda şeffaflığın sağlanması, paydaşlar arasındaki güveni artırabilir ve daha kapsayıcı ve adil bir ticaret ortamını teşvik edebilir. Türk politika yapıcılar, iyi yönetim ve hesap verebilirlik ilkelerini destekleyerek yolsuzluk, adil olmayan uygulamalar ve ihracatla ilgili faaliyetlerdeki denetim eksikliğinden kaynaklanan riskleri azaltabilir ve sonuçta daha sürdürülebilir ve eşitlikçi bir ihracat ekosistemini teşvik edebilir.

Sonuç

Türk dünyası devletleri, ortak Türk dili ve kültürü, göçebe gelenekleri, İslam medeniyetinin etkisi gibi ortak özelliklere sahiptir. Bu benzerlikler tarihsel olarak dış ticaretle ilgili güçlü ilişkileri teşvik etmiştir; bu, tarihsel ticaret yolları ve ağlarının, ekonomik karşılıklı bağımlılığın ve modern ticaret anlaşmaları ve ortaklıklarının varlığıyla açıkça

görülmektedir. Bunun yanında dış ticaret ise ekonomik büyümeyi teşvik ederek, kültürel alışverişi ve çeşitliliği kolaylaştırarak, diplomatik ilişkileri ve uluslararası etkiyi artırarak Türk devletlerinin kalkınmasında ve refahında önemli bir rol oynamıştır. Bu devletler iş birliği yapmaya ve ticaret yapmaya devam ettikçe bağlarını daha da güçlendirme ve bölgedeki karşılıklı büyümeye ve refaha katkıda bulunma potansiyeline sahiptirler. Fakat, siyasi kararların ihracat stratejileri üzerindeki etkisi küçümsenemeyecek oran artmıştır. Tarifeler, ticaret anlaşmaları, siyasi istikrar ve hükümet düzenlemelerinin tümü şirketlerin ihracat fırsatlarını ve başarısını şekillendirmede çok önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Jeopolitik çatışmalar, siyasi ideolojiler ve diplomatik ilişkiler, ihracat pazarlarını genişletmek isteyen işletmelerin durumunu daha da karmaşık hâle getiriyor. Bu zorluklara rağmen şirketler, ihracat pazarlarını çeşitlendirerek, lobi faaliyetleri yürüterek ve risk yönetimi stratejilerini uygulayarak siyasi etkilerle başa çıkabilirler. İşletmeler, politik faktörlere karşı bilgili, uyarlanabilir ve proaktif kalarak riskleri azaltabilir ve sürekli değişen küresel ortamda ihracat fırsatlarından yararlanabilirler. Ayrıca makaleden anlaşılacağı üzere Türk dünyasında siyaset ve ihracat arasındaki karmaşık ilişki, yüzyıllar boyunca gelişen dinamik ve çok yönlü bir konudur. Siyasi etkilerle şekillenen ilk ticaret yollarından Türk devletlerinin modern ihracat politikalarına kadar siyaset, ihracat stratejilerinin şekillenmesinde sürekli olarak önemli bir rol oynamıştır. Siyasi kararların ihracat öncelikleri, ticaret anlaşmaları ve genel ihracat performansı üzerindeki etkisi göz ardı edilemez bir düzeye çıkmıştır. Ancak, özellikle milliyetçilik ile küreselleşme, çevresel sürdürülebilirlik ve karar alma süreçlerinde şeffaflık gibi alanlarda, siyasi çıkarlar ile ihracat faydaları arasındaki hassas dengeye

ilişkin tartışmalar devam etmektedir. Türk devletleri bu karmaşıklıklarla uğraşırken, siyasi mülhazalar ile ihracat avantajları arasında en uygun dengeyi bulmak, uzun vadeli ekonomik büyümeleri ve küresel rekabet güçleri açısından hayati önem taşıyacaktır. Sonuç olarak, Türk dünyası devletlerinde siyasetin ihracat üzerindeki etkisi tarihsel ve modern dönemlerde belirgin bir şekilde görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze kadar olan süreçte, siyasi istikrar, uluslararası ilişkiler ve hükümet politikaları ihracat stratejilerini şekillendirmiştir. Modern Türk devletleri, küreselleşme ve uluslararası dinamiklere uyum sağlama çabası içinde ihracat politikalarını sürekli olarak yeniden değerlendirmektedir. Ortak dil ve kültürel miras, Türk devletleri arasında güçlü ticari ve ekonomik bağlar oluşturmakta, bu bağlar ekonomik büyüme, kültürel çeşitlilik ve diplomatik ilişkileri güçlendirmektedir. Türk dünyası devletleri, iş birliği ve ticaret yoluyla bölgesel kalkınma ve refahı artırma potansiyeline sahiptir. Bu süreçte, ayrıca siyasi kararların ihracat stratejilerine olan etkisi, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve uluslararası ticaretin geliştirilmesi için kritik öneme sahiptir.

Kaynakça

- Akçapa, M. (2023). "Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü Bugünü ve Yarını". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 11 (34) 473-491.
- Akengin, H. (2017). "Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (1): 1-11.
- Altunkaya, Z. (2022) *Liberal Uluslararası Ticaret Politikaları Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme: Son Yüzyılda Osmanlı Devleti Maliye ve Finans Yazıları* 36 (118): 271-306.
- Bardakçı, H. (2015). "Azerbaycan'daki Tüketicilerin Türk Mallarına Bakışı ve Satın Alma Davranışlarının İncelenmesi". *Verimlilik Dergisi* (2): 43-58.

- Bardakçı, H., & Barut, A. (2021). "Türk Cumhuriyetlerinde Fikri-Sinai Mülkiyet Hakları ile İthalat Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Üzerine Bir Panel Veri Analizi". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 20 (77): 393-402.
- Bardakçı, H. (2024). "The Use Of Nazım Hikmet's Works As A Tool Of Cultural Diplomacy With Soviet Cartoons: Analysing In Terms Of Cultural Exchange". *Folklor Akademik Dergisi* 7 (1): 496-504.
- Batmaz, N. İrmiş, A. & Durak, İ. (2011). "Küreselleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler (1980-2010)". *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (1): 30-63.
- Beşirli, H. (2016). "Türk Dünyasının Kültürel Etkileşiminde Sosyal Hareketliliğin Önemi". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* (56): 53-60.
- Bıyıklı, M. (2018). *Türk Dünyası Arasında Ortak Kuruluşlar İlişkileri ve İş Birlikleri*. Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek: ORASAM Yayınları.
- Bozkaya, Ö. & Kınal, A. (2020). "Avrupa Birliği'nin Dış Ticaret Stratejisinde Normatif Güç Kullanımı". *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi* 28 (2): 255-284.
- Cevher, M. F. (2023). "Metaverse ve Pazarlama: Dijital Dönüşümün Yeni Boyutları". *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 7 (2): 79-104.
- Çalık Topuz, Z. (2016). "Küreselleşmenin Ulus-Devlete Etkileri". *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2 (3): 13-26.
- Çalışkan, A. (2023). "Türkiye'de 1960 Sonrası Uygulanan Sanayileşme Stratejilerinin Dış Ticaret Üzerine Etkileri". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi* 7 (1): 67-83.
- Çınar, A. (2010). *Ekonominin Seçmen İdeolojisi Üzerine Etkisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Çınar, Y., & Uzun, Y. U. (2023). "Köklü Geçmişten Güçlü Geleceğe Türk Devletleri Teşkilatı: Küresel Ekonomik-Siyasal Potansiyeli ve Teşkilatın Geleceğine Dair Öngörüler". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* (12): 141-156.
- Dilek, S., Küçük, O., & Özdirek, R. (2017). "Homo Economicus Mu? İslami İnsan Mı?". *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 3 (4): 635-641.
- Doğan, A., & Uzun, A. (2014). "Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 15(1): 325-344.
- Erdal, H. (2017). "Tarihsel Tecrübeler Işığında Tedarik Zinciri Risk Yönetiminin Önemi". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (50): 121-139.
- Falay, N. (2017). *Asya'da Eski Türklerin Orta Çağdaki Sosyo-Ekonomik Yapıları ve Yaşamları*. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları (62): 1-43.
- Göksu, E. (2023). *Türkler İslam ve Türk Düşüncesi*. Erişim Tarihi: 04.06.2024 http://Devlet.Com.Tr/Makaleler/Y743-Turkler_Islam_Ve_Turk_Dusuncesi.Html.
- Kaplan, F., & Bolat, M. (2023). "İhracatçı Firmaların Covid-19 Salgını Sonrası Dış Pazar Stratejileri Üzerine Bir İnceleme". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 32 (1): 66-79.
- Karaçor, Z., & Atabey, A. (2014). "Türkiye Ekonomisinde Uygulanan İstikrar Politikalarının Tarihsel Süreç İçerisinde Analizi ve Bu Süreç İçerisinde Karar Birimlerinin Rolü". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 4 (1): 117-148.
- Karaçor, Z., & Atabey, A. (2014). "Türkiye Ekonomisinde Uygulanan İstikrar Politikalarının Tarihsel Süreç İçerisinde Analizi ve Bu Süreç İçerisinde Karar Birimlerinin Rolü". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 4 (1): 117-148.
- Karataş, Ş. (2015). "Türkiye'nin Uluslararası Siyasi İlişkilerinin Ekonomik İlişkilere Etkisi Ekseninde; Suriye, Irak ve İran ile Dış Ticareti". *Gümrük ve Ticaret Dergisi* (5): 83-93.

- Kayhan, S. (2020). *İpek Yolu ve Türk Dünyasının Tarihi – Bugünü*. Erişim Tarihi: 01.06.2024 www.Turksam.Org.
- Kazancı, B. (2021). *Türk Cumhuriyetleri Arasında Olası Gümrük Birliği ve Diğer Entegrasyon Modellerinin Analizi*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Kazancı, B. (2023). *Modern Dünyada Türk Cumhuriyetleri*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Keleş, M., & Taş, H. Y. (2023). "The Rise Of China And Its Effects On Global Economic Balances: The Case Of The African Continent". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (29): 1-18.
- Kıral, Y., & Saruşık, M. (2020). "Covid-19 Pandemisinin Turizm Sektörüne Yansımaları". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9 (4): 3003-3018.
- Koç, Ö. (2023). "Türk Dünyası'nda Jeopolitik Durum ve Enerji Stratejileri". *Akademik Hassasiyetler* 10 (19): 437-457.
- Köksal, F. (2023). "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından Günümüze Vergi Politikaları". *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 6 (64): 12-23.
- Nazlıoğlu, Ş. (2015). *Kırgızistan Türkiye Arasındaki Ticari İlişkiler ve Yatırım Fırsatları*. Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Onat, S. (2022). "Devletlerarası Güç Savaşlarında Enerji Kaynaklarının Rolü". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2): 345-358.
- Önder, A., & Taşpınar, E. (2013). "Türkiye'de 1980 Sonrası Uygulanan İstikrar Programlarının Ekonomik Yapıya Etkileri". *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 5 (9): 36-50.
- Peker, M., & Deveci, K. (2020). "Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişimi ve İktisadi Büyüme İlişkisi". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20 (4): 1840-1864.
- Tanrıverdi, H. (2019). "Asya'nın Parlayan Yıldızı: Malezya ve Türk Dünyası ile Olası İlişkiler". *Asya Araştırmaları Dergisi* 3 (2): 112-130.

- Topuz, Z. Ç. (2016). "Küreselleşmenin Ulus-Devlete Etkileri". *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2 (3): 13-26.
- Yavuz, M. (2023). "Geçmişten Günümüze Türk Dünyası'nda Siyasi Birlik Arayışları". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (51): 219-235.

Uluslararası Pazarlama Açısından Türk Dünyası Devletlerinin Performanslarının İncelenmesi

Dr. Sinan İLZE*

Özet

Bu çalışma, Türk dünyası devletlerinin uluslararası pazarlamadaki performansını etkileyen faktörleri incelemektedir. Ekonomik kalkınma ve stratejik pazarlama çabalarının, bu ülkelerin uluslararası pazarlamadaki başarısını belirleyen temel unsurlar olduğu vurgulanmaktadır. Türk dünyası, kendine özgü özellikleri ve zengin kültürel mirasıyla dikkat çeken çeşitli devletlerden oluşmaktadır. Bu ülkelerin uluslararası pazarlama stratejileri, küresel pazar eğilimleri ve tüketici tercihleri ile uyumlu hâle getirildiğinde, dış pazarlarda başarılı olma potansiyelleri artmaktadır. Tarihî geçmiş ve kültürel bağların, pazara giriş kararlarında ve pazarlama stratejilerinin şekillenmesinde önemli rol oynadığı belirtilmektedir. Ayrıca, bu devletlerde faaliyet gösteren şirketlerin pazarlama karmasının ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma gibi unsurlarına odaklandığı gözlemlenmektedir. Türk dünyasının ortak kültürel mirası, uluslararası arenada işbirliği ve ortaklık için sağlam bir temel oluşturarak, ekonomik kalkınma ve pazarlama çabalarında sinerji yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama Karması, Türk Dünyası, İşbirliği, Ekonomik Kalkınma

Analysing the Performances of the Turkic World States in Terms of International Marketing

Abstract

This study analyses the factors affecting the performance of the Turkic world states in international marketing. It is emphasised that economic development and strategic marketing efforts are the main factors determining the success of these countries in international marketing. The Turkic world consists of various states that attract attention with their unique characteristics and rich cultural heritage. When the international marketing strategies of these countries are harmonised

* Bağımsız Araştırmacı, ORCID: 0000-0001-8986-7855, sinanilze@yahoo.de

with global market trends and consumer preferences, their potential to succeed in foreign markets increases. It is stated that historical background and cultural ties play an important role in market entry decisions and shaping marketing strategies. In addition, it is observed that companies operating in these states focus on elements of the marketing mix such as product, price, distribution and promotion. The common cultural heritage of the Turkic world creates a solid foundation for cooperation and partnership in the international arena, creating synergy in economic development and marketing efforts.

Keywords: Marketing Mix, Turkic World, Cooperation, Economic Development

Giriş

Türk dünyası devletlerinin uluslararası pazarlamada işbirliği, kültürel çeşitlilik ve pazar genişlemesinin faydalarını sunmaktadır. Ancak koordinasyon sorunları ve marka tutarlılığı gibi zorluklar ortaya çıkabilir. Açık iletişim kanalları ve sağlam marka yönergeleri uygulanarak bu sınırlamalar hafifletilebilir ve daha etkili ve uyumlu bir uluslararası pazarlama stratejisine olanak sağlanabilir. Türk dünyası devletlerinin uluslararası pazarlamadaki performansını etkileyen temel faktörlerden biri ekonomik kalkınmaları ve stratejik pazarlama çabalarıdır. Türk dünyası devletlerine yönelik uluslararası pazarlama çabalarının başarısının belirlenmesinde ekonomik kalkınma önemli bir rol oynamaktadır (Bardakçı, 2012). Bu yüzden şirketler, stratejilerini küresel pazar eğilimleri ve tüketici tercihleriyle uyumlu hâle getirerek kendilerini dış pazarlarda başarı için etkili bir şekilde konumlandırabilirler. Türk dünyası, her biri kendine özgü özelliklere ve kültürel mirasa sahip çok çeşitli devletleri kapsamaktadır. Ayrıca Türk dünyasının tarihi geçmişi ve kültürel bağlantıları, uluslararası pazarlama stratejilerinin ve pazara giriş kararlarının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır (Alkın, 2020). Bu ülkelerde uluslararası pazarlama faaliyetlerine katılan şirketler genellikle ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma dahil olmak üzere pazarlama

karmasının çeşitli yönlerine odaklanmaktadır (Birden, 2017). Bu ortak miras ve topluluk duygusu, ekonomik kalkınma ve uluslararası pazarlama çabaları da dahil olmak üzere uluslararası arenada işbirliği ve ortaklık için bir altyapı sağlar (Temir, 2020).

1. Türk Dünyası Ülkelerine Genel Bakış

Türk dünyası, her biri kendine özgü özelliklere ve kültürel mirasa sahip çok çeşitli devletleri kapsamaktadır (Karaman, 2021). Batıda Türkiye'den doğuda Türkmenistan'a kadar bu ülkeler ortak tarihi ve kültürel bağları paylaşıyor ve halkları arasında birlik ve akrabalık duygusunu güçlendiriyor. Türk Devletleri Teşkilatı, çeşitli sektörler arasında ilişkileri ve güveni geliştirmeyi hedefleyerek bu ülkeler arasında işbirliğini ve karşılıklı anlayışı teşvik etmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu ortak miras ve topluluk duygusu, ekonomik kalkınma ve uluslararası pazarlama çabaları da dahil olmak üzere uluslararası arenada işbirliği ve ortaklık için güçlü bir temel sağlar (Temir, 2020).

Türk dünyası devletlerinin uluslararası pazarlamadaki performansını etkileyen temel faktörlerden biri ekonomik kalkınmaları ve stratejik pazarlama çabalarıdır. Bu ülkelerdeki uluslararası pazarlama faaliyetlerine katılan

şirketler genellikle ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma dahil olmak üzere pazarlama karmasının çeşitli yönlerine odaklanırlar (Birden, 2017). Bu şirketler, stratejilerini küresel pazar eğilimleri ve tüketici tercihleriyle uyumlu hâle getirerek kendilerini dış pazarlarda başarı için etkili bir şekilde konumlandırabilirler. Ayrıca Türk dünyasının tarihi geçmişi ve kültürel bağlantıları, uluslararası pazarlama stratejilerinin ve pazara giriş kararlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Alkın, 2020). Türk dünyası devletlerine yönelik uluslararası pazarlama çabalarının başarısının belirlenmesinde ekonomik kalkınma önemli bir rol oynamaktadır. Bu ülkeler ekonomik olarak ilerlemeye devam ettikçe pazarlama faaliyetlerine, araştırma ve geliştirmeye ve dağıtım kanallarına yatırım yapma yetenekleri daha da güçleniyor. Bu ekonomik büyüme, şirketlerin ürünlerini yenilemesine, fiyatlandırma stratejilerini uyarlamasına, dağıtım ağlarını genişletmesine ve küresel ölçekte promosyon kampanyaları uygulamasına olanak tanıyor. Stratejik pazarlama çabaları da Türk dünyası devletlerindeki şirketlerin uluslararası pazarlarda etkin bir şekilde rekabet edebilmeleri açısından hayati öneme sahiptir. Şirketler, pazar trendlerini, tüketici davranışlarını ve rekabet ortamlarını analiz ederek, hedef kitlelerine hitap eden ve kendilerini rakiplerinden farklılaştıran özel pazarlama stratejileri geliştirebilirler. Ayrıca Türk dünyası devletlerinin tarihi geçmişi ve kültürel bağlantıları, uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren şirketlere eşsiz bir avantaj sağlıyor. Bu kültürel bağlar, kişilerle güven ve yakınlık kurulmasına yardımcı olabilir.

Turizm sektörü, Türk dünyası ülkelerinin uluslararası ölçekte pazarlama performanslarını sergiledikleri önemli bir alandır (Tuna vd., 2022). Turistik destinasyonlardaki yetkinlikleri ve güçlü destinasyon imajıyla bu ülkeler

dünyanın dört bir yanından ziyaretçi çekerek ekonomik büyümelerine ve uluslararası görünürlüklerine katkıda bulunuyor (Saraç vd, 2023). Türk Devletleri Teşkilatı'nın turizm politikaları ve stratejileri, turizmi teşvik etme ve ziyaretçilere sunulan hizmetlerin kalitesini artırma çabalarını koordine etmede ve bu ülkelerin uluslararası pazarlamadaki performansını daha da güçlendirmede etkili olmaktadır (Alyev ve Demirkol, 2023). Türk dünyası devletleri, ortak kültürel miraslarından, tarihi bağlarından ve ekonomik güçlerinden yararlanarak, uluslararası pazarlamada atılımlar yapmaya ve benzersiz tekliflerini küresel pazara sunmaya devam ediyor.

2. Türk Dünyası Ülkelerinin Uluslararası Pazarlamadaki Performansı

Birçok Türk dünyası ülkesi uluslararası pazarlamada başarı öyküleri sergileyerek küresel pazarlarda rekabet etme ve gelişme yeteneklerini ortaya koydu. Uluslararası pazarlamada dikkate değer bir başarı öyküsü, Türk dünyasının önde gelen ülkelerinden biri olan Türkiye'dir. Türkiye, son yıllarda kayda değer bir ilerleme göstererek, mal ve hizmetlerini pazarlamaya yönelik stratejik bir yaklaşımla küresel pazarlardaki varlığını genişletti. Ülke, çeşitli endüstrilerde rekabet avantajı oluşturmak için benzersiz kültürel mirasından, coğrafi konumundan ve vasıflı iş gücünden yararlanmıştı. Tekstil, otomotiv parçaları ve elektronik gibi Türk ürünleri, örneğin İTÜ Çekirdek girişimleri, Türk markalarının yenilikçi yeteneklerini öne çıkararak, uluslararası erişime sahip başarılı girişimci girişimlerin beslenmesine ve desteklenmesine yardımcı olmuştur. Bu başarı öyküleri ülkelerin ekonomik büyümesine katkı sağladığı gibi iş dünyasındaki küresel itibarlarını da artırıyor. Başarılı uluslararası pazarlama çabalarına örnekler

şunlardır: - Sophia Amoruso'nun küresel bir marka oluşturmak için zorlukların üstesinden gelen girişimci yolculuğu. - Aslı Aksoy'un tekstil ve gıda endüstrilerindeki pazarlama rollerinden uluslararası fuarlara başarılı katılımına geçişi, Türk profesyonellerinin uyum ve rekabet gücünü ortaya koyuyor. Bu başarı öyküleri, Türk dünyasındaki diğer işletme ve girişimcilerin uluslararası pazarlarda varlıklarını keşfetmeleri ve genişletmeleri için ilham ve motivasyon kaynağı oluyor.

Elde edilen başarılarla rağmen Türk dünyası ülkeleri de küresel pazarlarda çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalıyor ve bu durum uluslararası pazarlama performanslarını etkiliyor (*Yeşil, 2010*). Küreselleşme süreçleri, uluslararası faaliyet gösteren işletmeler için farklı pazar koşullarına, kültürel farklılıklara, mevzuat gerekliliklerine uyum sağlama gibi temel sorunları da beraberinde getirmektedir. Uluslararası pazarlamada karşılaşılan zorluklar şunlardır: - Pazarlama stratejilerinde küresel standardizasyonun yerel adaptasyonla dengelenmesi (*Yücel, 2019*). - Uluslararası pazarın genişletilmesi için seçici dağıtım politikaları ve pazar bölümlendirme ile ilgili konuların ele alınması (*Türk ve Süngü, 2004*). - Pazar varlığını sürdürmek için ihracatta rekabet edebilirliğin, çeşitlendirmenin ve hacim büyümesinin sağlanması (*Songur, 2023*). Bu zorlukların üstesinden gelmek, Türk markalarını küresel pazarda etkin bir şekilde konumlandırmak için stratejik planlama, pazar araştırması ve uluslararası ticaret dinamikleri ile tüketici davranışının derinlemesine anlaşılmasını gerektirir.

Türk dünyası ülkelerinin uluslararası pazarlamadaki performansının artırılması için küresel pazarların taleplerine uygun etkin stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanması büyük önem taşımaktadır. Varlıklarını uluslararası alanda

genişletmek isteyen şirketlerin, aşağıdakiler de dahil olmak üzere ihracat pazarlama stratejilerini geliştirmeye odaklanması gerekir: - Yeni pazarlara ve tüketici segmentlerine ulaşmak için ihracat hacmini genişletmek ve ürün tekliflerini çeşitlendirmek (*Birden, 2017*). - Sürekli yenilik, kalite güvencesi ve duyarlı müşteri hizmetleri yoluyla rekabetçiliğin sürdürülmesi (*Cevher, 2020*). - Pazarlama stratejilerinin, her bir hedef pazarın benzersiz pazar koşullarına ve tüketici tercihlerine uygun olacak şekilde uyarlanması. Türk dünyası ülkeleri, bu stratejilere öncelik vererek ve güçlü uluslararası pazarlama yetenekleri oluşturmaya yatırım yaparak küresel pazarlardaki konumlarını güçlendirebilir, ekonomik büyümeyi teşvik edebilir ve uluslararası sahnede sürdürülebilir bir varlık oluşturabilir.

Ayrıca günümüz dijital teknolojiler çağında dijital pazarlama ve müşteri deneyimi stratejilerini de göz önünde bulundurarak, müşteri deneyimleri stratejilerini uluslararası pazarlarda sağlayarak rekabet avantajı elde edeceklerdir (*Cevher, 2024*).

3. Türk Dünyası Devletleri Arasında Uluslararası Pazarlama Performansının Analizi

Türk dünyasındaki devletler arasındaki uluslararası pazarlama çabalarının başarısını etkilemede birçok faktör önemli rol oynamaktadır. Tüketici davranışını ve tercihlerini şekillendiren çeşitli gelenekler, değerler ve inançlar nedeniyle, uluslararası pazarlamada kültürel faktörler özellikle önemlidir. Bu kültürel nüanslar, pazarlama stratejilerinin ve kampanyalarının etkinliğini önemli ölçüde etkileyebilir ve hedef kitlenin kültürel bağlamının derinlemesine anlaşılması ihtiyacını

vurgulayabilir. Ayrıca düzenlemeler, gümrükler ve pazar dinamikleri gibi çevresel faktörler de uluslararası pazarlama başarısını etkileyebilir. Türk dünyası devletleri bu faktörleri göz önünde bulundurarak ve bunlara uyum sağlayarak uluslararası pazarlama performanslarını artırabilir ve küresel kitlelere etkin bir şekilde ulaşabilirler.

Türk dünyası devletleri, uluslararası pazarlara girmek ve kendilerini etkin bir şekilde konumlandırmak söz konusu olduğunda, çeşitli pazara giriş stratejilerinden ve pazar konumlandırma tekniklerinden faydalanabilirler. Pazara giriş kararı, kaynak tahsisi, organizasyon yapısı ve pazara katılım derecesi gibi faktörlerin dikkatli bir şekilde değerlendirilmesini gerektiren pazarlama karması kararlarını büyük ölçüde etkiler (*Bardakçı, 2020; Birden, 2017*). Türk dünyası devletlerinin pazara giriş stratejileri her devletin kendine özgü hedef ve kaynaklarına göre farklılık gösterebilmektedir. Yaygın bir pazara giriş stratejisi, ürünlerin dış pazarlarda fiziksel bir varlık oluşturmadan satıldığı ihracattır. Bu, Türk devletlerinin uluslararası pazarlarda sularını test etmeleri ve daha geniş bir müşteri tabanına ulaşmaları için uygun maliyetli bir yol olabilir. Ancak ihracat aynı zamanda ticari engeller, kültürel farklılıklar gibi zorlukları da beraberinde getirebilir. Kapsamlı bir durum analizi yapmak ve hedef pazardaki müşteriler, ihtiyaçları ve tüketim kalıpları hakkında bilgi toplamak, başarılı pazara giriş ve konumlandırma için gereklidir. Türk dünyası devletleri, doğrudan ihracat, ortak girişimler veya lisans anlaşmaları gibi belirli hedef pazarlara göre hazırlanmış pazara giriş stratejilerinden yararlanarak, güçlü bir pazar varlığı oluşturabilir ve ürün veya hizmetlerini küresel ölçekte etkin bir şekilde konumlandırabilir.

Küresel pazarlama başarısı arayışında, Türk dünyası devletlerinin uluslararası pazarlama performansının artırılmasında işbirlikçi çalışmalar ve ortaklıklar önemli bir rol oynamaktadır. Hedef pazarlardaki yerel ortaklar, distribütörler veya sektör uzmanlarıyla işbirliği yapmak değerli bilgiler, kaynaklar ve pazar bilgisi sağlayabilir. Türk dünyası devletleri, stratejik ortaklıklar kurarak, dış pazarlarda daha etkili bir şekilde gezinmek ve uluslararası pazarlama başarısını artırmak için yerel kuruluşların uzmanlıklarından ve ağlarından yararlanabilirler. Ayrıca, yeni hedef kitlelere özel uluslararası pazarlama araştırmaları yapmak ve kişiye özel pazarlama stratejileri geliştirmek, Türk dünyası devletlerinin küresel rekabet ortamına uyum sağlamasına ve sürdürülebilir büyüme ve performans elde etmesine yardımcı olabilir. Türk dünyası devletleri için başarılı küresel pazarlamanın en önemli yönlerinden biri, hedef pazarlarda yerel kuruluşlarla stratejik ortaklıklar kurmaktır. Bu ortaklıklar, yerel tüketici tercihleri, pazar eğilimleri ve düzenleyici gereklilikler hakkında çok değerli bilgiler sağlayabilir. Türk dünyası devletleri, yerel ortaklarla işbirliği yaparak, uzmanlıklarını ve ağlarını dış pazarlarda daha etkili bir şekilde gezinmek için kullanabilir ve sonuçta uluslararası pazarlama başarılarını artırabilir. Ayrıca, uluslararası pazarlamanın kapsamlı bir şekilde yürütülmesi Türk dünyası devletlerinin küresel pazarlama başarılarını artırmaları için işbirlikçi çalışmalar ve ortaklıklar şarttır. Bu eyaletler, hedef pazarlarındaki yerel ortaklar, distribütörler ve endüstri uzmanlarıyla birlikte çalışarak, başarılı uluslararası pazarlama kampanyaları için hayati önem taşıyan tüketici davranışları, pazar eğilimleri ve kültürel nüanslar hakkında değerli bilgiler edinebilirler. Yerel ortaklar aynı zamanda Türk dünyası devletlerinin dağıtım ağlarına erişimini de sağlayabilirler.

Sonuç

Farklı geçmişlere sahip ancak ortak tarihi ve kültürel kökenlere sahip olan Türk dünyası ülkeleri, uluslararası pazarlama çabalarında önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Bazı bölgeler küresel pazarlarda başarı öyküleri sergilerken rekabet, değişen tüketici tercihleri ve sınırlı kaynaklar gibi zorluklar aşılması gereken engeller olmuştur. Türk dünyası ülkeleri, pazar konumlandırma, pazara giriş yaklaşımları ve işbirlikçi ortaklıklar dahil olmak üzere etkili stratejiler uygulayarak uluslararası pazarlama performanslarını geliştirmeye devam edebilir. Bu devletlerin uluslararası pazarlamadaki başarısında yenilikçilik, uyum sağlama ve küresel pazar dinamiklerini güçlü bir şekilde anlama gibi faktörlerin önemli rol oynadığı açıktır. Bu ülkeler gelişmeye ve sürekli değişen küresel iş ortamına uyum sağlamaya devam ettikçe, onların kolektif çabaları ve ortak deneyimleri uluslararası pazarlarda daha fazla büyümenin ve başarının yolunu açabilir. Türk dünyası devletlerinin uluslararası pazarlamadaki performansları, ekonomik kalkınmaları ve stratejik pazarlama uygulamalarına büyük ölçüde bağlıdır. Küresel pazar eğilimleri ve tüketici tercihlerine uygun stratejiler geliştiren şirketler, uluslararası pazarlarda rekabet avantajı elde edebilmektedir. Ortak tarihî ve kültürel bağlar, bu ülkelerin pazarlama stratejilerinde önemli bir rol oynayarak, işbirliği ve ortaklık fırsatlarını artırmaktadır. Türk dünyası devletleri, pazarlama karmaşasını unsurlarını etkin bir şekilde yöneterek, uluslararası pazarlarda başarıyı yakalayabilmektedir. Ekonomik kalkınma süreçleri ile desteklenen bu stratejik yaklaşımlar, Türk dünyasının küresel pazarlardaki varlığını güçlendirmekte ve gelecekteki potansiyelini artırmaktadır. Bu bağlamda, Türk dünyası devletlerinin birbirleriyle olan işbirliği ve ortaklıkları, uluslararası pazarlama çabalarını daha da etkili hâle getirebilir.

Tüm analizler toparlanacak olursa; Türk dünyasının devletlerinin, uluslararası pazarlamaya zengin ve çeşitli bir kültürel miras getirerek, geniş bir küresel tüketici yelpazesine hitap edebilecek benzersiz bakış açıları ve yaklaşımlar sunduğu görülmektedir. Ayrıca, Türk dünyası devletlerinin işbirliği yaparak ve kolektif gücünden yararlanarak, pazar nüfuzunun artması ve yeni uluslararası pazarlara erişim potansiyeli bulunmaktadır. Fakat Türk dünyası sınırları olan birçok devleti kapsıyor. Bu durum pazarlama çabalarını farklı önceliklere, dillere ve stratejilere sahip birden fazla ülke veya bölge arasında koordine etmek, karmaşık ve zaman alıcı olabilir. Ayrıca, farklı kültürel nüanslara ve mesajlaşma tarzlarına sahip farklı bölgelerde tutarlı bir marka imajı sağlamak zor olabilir. Ama pazarlama stratejilerini uyumlu hâle getirmek için etkili iletişim kanalları ve düzenli toplantılar oluşturmak, koordinasyon zorluklarının üstesinden gelmeye yardımcı olabilir. Ayrıca, tutarlı bir marka kimliğini korurken mesajlaşmada esnekliğe izin veren kapsamlı marka yönergeleri oluşturmak, marka tutarlılığı sorununu da çözebilir.

Kaynakça

- Alkın, C. (2020) Tarihsel Kopuş ve Süreklilik Bağlamında Türkiye’de Devlet ve Sivil Toplumun Uluslararası Öğrenci Politikası, Yayınlanmamış Doktora Tezi Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ahyev, J., & Demirkol, S. (2023). “Türk Devletleri Teşkilatı Ülkelerinin Turizm Politikaları ve Stratejilerinin Analizi”. Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi 8 (2): 172-190.
- Bardakçı, H. (2012). Kültür ve Ticaret. İstanbul: Cinius Yayınları.

- Bardakçı, H. (2020). “Yurtdışına Açılmayı Düşünen Türk İnşaat Firmaları İçin Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejilerinin İncelenmesi”. Pearson Journal 5 (5): 14–21. <https://doi.org/10.46872/Pj.18>
- Birden, M. (2017) Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri: Enerji Sektöründe Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul
- Cevher, M. (2020). “Uluslararası Pazarlama”, Uluslararası Pazarlamada Ürün ve Marka Kararları Kitap İçinde: 145-165, Akademisyen Yayıncılık.
- Cevher, M. F. (2024). Digital Marketing and Customer Experience Strategy: Leveraging Digital Channels for Marketing and Customer Engagement. In Trends, Challenges, And Practices in Contemporary Strategic Management (Pp. 149-167). IGI Global.
- Karaman, Ö, M. (2021) “Ortak Kültür ve Değerler Bağlamında Türk Dünyası”. Kriter Dergisi 6 (62).
- Saraç, Ö., Koçoğlu, C. M., Oktay, K., Batman, O. (2023). “Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Bağımsız Türk Dünyası Devletlerini Turizm Destinasyonu Olarak Algılama Düzeyleri”. Sosyoekonomi, 31 (58): 365-385.
- Songur, A. (2023). “Turkey’s 100th Anniversary Of Export Marketing: Strategies, Opportunities, Challenges And Future Directions”. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 14 (100. Yıl Özel Sayısı): 342-359.
- Temir, E. (2020) Türk Dünyası Kültür Başkentleri ve İletişim Stratejileri, Türk Dünyası Kültür Başkentleri. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tuna, M., Özyurt, B., Dülger, A. S., Türkmen, F., vd. (2022). “Türk Dünyasında Turizmin Ülkeler Arası İş Birliği Temelli Geliştirilmesi Yönelik Nitel Bir Araştırma”. Bilig (100):

- 137-176.
- Türk, Z., & Süngü, A., (2004) “Pazarlama Karmaşası Yönünden Uluslararası Pazarlama Stratejileri”, Mevzuat Dergisi 7 (75).
- Yeşil, S. (2010). “Küreselleşme ve İşletmelerin Küreselleşme Süreçleri: Karşılaşılan Fırsatlar ve Tehditler”. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, (1): 22-72.
- Yücel, A. (2019). “İhracat Pazarlaması Stratejileri ile Firma Performansı İlişkisi”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29 (1), 205-225.

Uzbekistan's Strategic Power in the Context of the Concept of Comparative Advantage: Cotton

Assist. Prof. Dr. Özlem KAYA*

Abstract

Uzbekistan, which is in a region where the oldest settlements in the world are located and has a very rich culture and derives its source of wealth from Uzbekistan's history, is also the largest cotton producer and exporter in Central Asia. Cotton is an important agricultural product of Uzbekistan and one of the most important sources of income for rural households.

Cotton is a product of great economic importance for humanity with its widespread and compulsory use, and for producing countries with the added value and employment opportunities it creates.

Cotton, a renewable resource that can never be replaced, can provide employment to economic factors such as natural resources, capital and labor, and makes a great contribution to the economy. In this context, cotton is one of the most important products for Uzbekistan from past to present.

In this study, in addition to general information about cotton, some recent data on world cotton production and economy are shared, cotton trade around the world, the current situation of Uzbekistan's cotton sector, its strength and rates in the international market are tried to be analyzed, and its effects are discussed.

Keywords: Uzbekistan, Cotton production, Source of income, Cotton exports

* Uşak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, ORCID: 0000-0002-8572-6577, ozlem.kaya@usak.edu.tr

Mukayeseli Üstünlük Kavramı Bağlamında Özbekistan'ın Stratejik Gücü: Pamuk

Özet

Dünya üzerindeki en eski yerleşim alanlarının yer aldığı bir bölgede olan ve çok zengin bir kültüre sahip olan ve bu zenginlik kaynağını Özbekistan'ın tarihinden alan Özbekistan, aynı zamanda Orta Asya'nın en büyük pamuk üreticisi ve ihracatçısıdır. Pamuk Özbekistan'ın önemli bir tarımsal ürünüdür ve kırsal hane halkının en önemli gelir kaynaklarından biridir.

Pamuk, yaygın ve zorunlu kullanım alanıyla insanlık açısından, yarattığı katma değer ve istihdam olanaklarıyla üretici ülkeler açısından büyük ekonomik öneme sahip bir üründür.

Yenilenebilir bir kaynak olan pamuk asla yeri doldurulamayışı ile doğal kaynaklar, sermaye ve işgücü gibi ekonomik faktörlerin istihdamını sağlayabilmekte ve ekonomiye büyük bir katkı sunmaktadır. Bu bağlamda Özbekistan için pamuk geçmişten günümüze önemli bir yer teşkil eden ürünlerin başında gelmektedir.

Bu çalışmada, pamuk hakkındaki genel bilgilere ek olarak, dünya pamuk üretimi ve ekonomisi ile ilgili bazı son dönem verileri paylaşılmış, dünya genelinde pamuk ticareti, Özbekistan pamuk sektörünün mevcut durumu, uluslararası piyasadaki gücü ve oranları analiz edilmeye çalışılmış ve etkileri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özbekistan, Pamuk üretimi, Gelir kaynağı, Pamuk ihracatı

Introduction

The Uzbek people, who pioneered the Turk-estan civilization, have a key role in the political, economic and cultural transformation process that Central Asia is going through. Home to ancient civilizations and located at the center of the historical Silk Road, Uzbekistan still has a very important place in the Eurasian geography. With its deep-rooted historical past and state tradition, its young and dynamic population of more than 34 million, which corresponds to approximately half of the Central Asian population, its geo-strategic location in the heart of Asia, its rich natural resources and fertile lands, Uzbekistan is a country capable of playing an important role in the region and beyond.

Uzbekistan, which declared its political independence in 1991, remained under the central planning system economically for approximately 70 years before gaining political independence. Due to the lack of a market mechanism in the central planning system, efforts to transition to a market economy gained momentum after the political independence process. Uzbekistan has an economic structure dominated by the agricultural sector. For this reason, although difficulties may arise in the transition process, the Uzbekistan administration has envisaged a gradual transition system in order to get rid of the Soviet-type economic legacy. In this context, a primary economic strategy based on export and agriculture sector has been adopted. It is aimed to accelerate the industrialization process by

supporting other industrial branches, to gain the ability to achieve self-sufficiency in some strategic goods and services, and to follow protectionist policies in newly established industrial branches. The administration of Uzbekistan has strengthened the fundamental reformist identity of the state by keeping the economy above politics during the transition from the central planning system to the market mechanism. It has made plans within the framework of five basic issues, such as protecting the social rights of low-income groups and gradually transitioning to a market economy, based on the rule of law (Mirzayev, 2016: 214-215).

When the sectoral distribution of the Uzbekistan economy is examined, it is seen that while the agricultural sector had the highest share in the gross domestic product in the first years of the independence period, the share of the service sector increased in the following years and had the highest share in the gross domestic product in all years after 1996. The reason why the share of the agricultural sector was initially high is that the Union of Soviet Socialist Republics forced Uzbekistan to specialize in agriculture and semi-finished products. The Union of Soviet Socialist Republics has specialized Uzbekistan in agricultural products, especially cotton, in order to meet its own needs. Then, it was planned to gradually reduce cotton production and reduce the state's cotton purchasing quota (Karluk and Gencer, 2016: 222).

Today, the cotton sector constitutes an important component of economic growth in many developing countries due to its contributions to the national economy. The cotton sector is one of the indispensable sectors for the economy of Uzbekistan due to its contributions to the national economy, employment and

exports. As stated by Djanibekov et al. (2010), cotton is called White Gold and has a strategic importance for the Uzbek economy.

As stated by Bashimov (2015), Uzbekistan is one of the countries with a significant share in the world cotton production, with the production of approximately one million tons of fiber cotton. However, recently, significant decreases have been observed in Uzbekistan's cotton production and exports. While the country had a say in world cotton production and export in the 1980s, it is slowly losing this position today. Because, with the entry of China, India, Pakistan and some West African countries into the cotton market, the competitiveness of the Uzbekistan cotton industry is weakening day by day. In this context, this study tried to analyze the current situation of the Uzbekistan cotton sector, its strength and rates in the international market.

World Cotton Industry

Cotton is grown in various geographical regions around the world. At the forefront of these regions is the Asian continent, which accounts for approximately 63% of the world's cotton cultivation areas, followed by America with 20% and Africa with 14%. In the 2019/20 season, approximately 29 million farmers in 77 countries around the world produced cotton. 84% of global cotton is produced by 7 countries including India, China, America, Brazil, Pakistan, Turkey and Uzbekistan (ICAC, 2021).

Cotton is one of the important agricultural products produced in almost every continent. Cotton is an industrial plant that is of direct interest to 68 countries around the world in terms of production and consumption; It is both produced and consumed (used as raw material in the industry) in 45 of these

countries, and only consumed in the remaining 23 countries. Despite this prevalence, almost all (99.5%) of the world's cotton production is carried out by 10 major cotton producing countries; These are listed as China, India, USA, Brazil, Australia, Turkey, Pakistan, Uzbekistan, Argentina and Greece. A significant portion of world cotton use, 85%, is carried out by 8 major cotton consumer countries, and these countries are listed as China, India, Pakistan, Turkey, Vietnam, Bangladesh, Uzbekistan and Indonesia.

The prevalence of its production and consumption makes cotton an important global commodity. Some countries also stand out in cotton foreign trade, which has increased to one-third of production and usage in recent years: 80% of world cotton exports are from 6 major exporting countries (USA, Brazil, Australia, India, Greece and West Africa-CFA countries: Mali, Benin, while 70% of the world's cotton imports are made by 5 major importing countries (China, Vietnam, Bangladesh, Turkey and Pakistan). Accordingly, China, India, Pakistan and Turkey, as the four major cotton countries that stand out in both production and consumption, form a special competitive group (Balçık and Evcim, 2022: 1).

Although there has been a decrease in cotton cultivation areas in the world since 1980, there has been an increase in its production due to the increase in productivity. More than 80% of the world cotton production is met by 7 countries (India, China, USA, Brazil, Pakistan, Turkey, Uzbekistan), including Uzbekistan. These countries also use almost the same amount of cotton in their industries. Therefore, the cotton plant makes positive contributions to the development of both agriculture and industry in the countries where it is grown.

In addition, population growth and the rise in living standards also increase the demand for cotton plants. With these aspects, the need for cotton is increasing all over the world, and it is expected that the production and consumption values, which decreased due to the economic crisis felt in the past period, will increase in the coming period (Ministry of Customs and Trade, 2018: 1, Ministry of Trade, 2019).

Cotton industry in the world; It is supported by many different tools such as price supports given directly to production, customs protection measures, insurance supports, minimum price support mechanisms, input and transportation supports (ICAC, 2020).

There are also some negativities and problems that need to be solved in the cotton sector, which has such great importance in the world economy. For example, factors such as global climate change, regional effects of temperature and precipitation, and the increase in average temperatures around the world over time create serious problems in cotton's adaptation to such changes. There are many different types of threats facing farmers growing cotton around the world, including reduced profitability, overuse of energy and excessive water, poor water quality, environmental problems, and the planting of transgenic seeds. In addition, yield disparities between China and India, the largest producing countries (1,800 kg/ha versus 500 kg/ha), are also striking (Tokel, 2021: 1032).

Uzbekistan's Strategic Power: Cotton

Cotton production in Uzbekistan dates back thousands of years, and it is recorded that this crop was first grown in the region by Chinese historians. But it was not until the Soviet Union that production expanded dramatically

under a multitude of policies and actions, by controlling the water of the Aral Sea and redirecting its tributaries to expand grain and oilseed production. Uzbekistan is the world's northernmost major cotton-producing country, with the shortest growing season of approximately 5 to 7 months or as short as 150 vegetative days. Ambitious annual targets have led to increased production. 2 million Uzbeks participate in the cotton harvest annually. Mechanization is rare, as 80 percent of cotton is still picked by hand. Uzbekistan's cotton industry is changing rapidly as its people aim to revive and sustain a highly valuable crop called "oq oltin" or "white gold" in the Uzbek language.

Cotton constitutes an important component of the national economy in many developing countries as it is an important cash-generating product. Cotton constitutes an important branch of agricultural production in Uzbekistan (Isengildina, et al., 1998: 297; Abdullaev, et al., ...; Kienzler et al., 2011). Cotton production and trade in Uzbekistan has a long history. According to archaeological findings, cotton farming has been done in Uzbekistan for the 5th-6th century. With Uzbekistan's inclusion in the Soviet Union, more importance was given to cotton agriculture and cotton became a strategic product. Between 1913 and 1940, the agricultural area planted with cotton throughout the country increased from 441,600 hectares to 1,022,600 hectares. In the period 1960-1985, cotton cultivated areas reached from 1.4 million hectares to approximately 2 million hectares, and a significant increase was achieved in the yield obtained per unit area (Spoor, 1993; Djanibekov et al., 2010).

The important commodity that strengthened the economy of Uzbekistan in the 1990s was

cotton. The government of Uzbekistan, which benefits from a large portion of the revenues from cotton, has ensured that social services are higher than in other Central Asian countries. In addition, despite its partial resistance to the rapid reform package proposed by international financial institutions (IMF and World Bank) during the said period, Uzbekistan was the best performing country among the countries that left the Soviet Union in terms of many indicators. However, sharp declines in cotton prices in 1996 led the government to abandon its commitment to currency convertibility and impose strict foreign exchange controls. The deterioration in global demand over the following decade and the government's tightening of foreign exchange controls led to the formation of a significant black market (Tsereteli, 2018).

Uzbekistan's economy has a high dependence on agriculture. While 27% of the country's population is employed in agriculture, the agricultural sector accounts for 28% of GDP. The agricultural product with the highest export is cotton, whose annual production is over 700,000 tons. It contributed 79 million USD to the economy of Uzbekistan in 2020 (Kılıcı, 2022).

Today, Uzbekistan is one of the most important cotton producing countries in the world. Approximately one million tons of fiber cotton is produced throughout the country, which corresponds to a large portion of the world's fiber cotton production. Most of the fiber cotton produced is exported abroad. Before 2000, European countries constituted an important market for Uzbek cotton. However, as a result of the shift in production activities in the textile and ready-made clothing sector from developed countries to developing countries, there was a significant decline

in the amount of cotton exported to European countries. Today, Uzbek cotton is exported to Southeast Asian countries such as China, Bangladesh, Pakistan and Singapore, as well as European countries (Alikulov, 2010).

The global cotton industry is still readjusting for the post-pandemic decline in demand, and Uzbekistan is trying to recover from the effects of the market sag. Uzbekistan's strong vertical integration and government support for the sector are helping to increase both its resilience and recovery. It is estimated that cotton production will be higher due to favorable weather conditions at the beginning of the season, as well as productivity-increasing investments in seed, pest control and water management. Uzbekistan fiber production is expected to reach 699,000 metric tons in the 2024/25 marketing year (MY). Consumption is expected to continue to slowly outpace production as processing capacity increases due to government investments. It is also estimated that lint cotton consumption will be 725,000 tonnes higher in MY 2024/25 (USDA, 2024).

Agriculture, one of the important sectors of Uzbekistan's economy, produces 24.3% of the country's GDP. In 2023, an average of 12.4 million tons of fruit and vegetables, 8.4 million tons of grain products and 3 million tons of cotton will be produced annually on a total of 4 million hectares of irrigated land across the country. Cotton covers a significant part of Uzbekistan's agricultural production and has a large share in agricultural exports. In addition, in order to diversify production, there is a transition to planting grains instead of cotton in some places. Recently, there has been a 25% decrease in cotton planted areas (Republic of Türkiye Ministry of Agriculture and Forestry, 2024: 8).

Uzbekistan farmers rely on various modernization practices to increase yields and maintain cotton production into the future. Crop rotation is already a common practice in Uzbekistan, and wheat/cotton rotation is common in many regions. The Government of Uzbekistan has adopted a new decision allowing the import of experimental high-yielding foreign cotton seed varieties, effective January 1, 2024. The Ministry of Agriculture is working on field trials of both biotechnological seeds and hybrid seeds obtained with traditional plant breeding techniques, and it is expected to be completed within 2 years. Other significant changes include the creation of a state-owned seed reserve and removing the government from its position as the sole seed supplier, allowing private enterprises and clusters to sell seeds commercially. Some of these changes can lead to immediate yield increases by giving farmers access to better quality seeds.

Cotton consumption in the 2024/25 season is estimated to increase to 725,000 MT of lint cotton (2.07 million MT of seed cotton or 3.33 million bales) due to the continuous expansion of existing capacity and government support. Domestic consumption was also increased to 625,000 MT in the 2023/24 season. Cotton clusters indicate continued investment and expansion in textile manufacturing, including yarn and garment production.

The Uzbek Union of Cotton-Textile Clusters (UACC) reported that there are now 142 clusters in their association, a slight increase compared to last year. They have 25,000 farmer members, 128 gin manufacturers, 1 million tons of fiber processing facilities and a capacity of approximately 1.7 million. All five stages of cotton processing are present in Uzbekistan: ginning, yarn, fabric, dyeing and

(Thousands of Metric Tons, 1 bales = 4.5923 metric tons)				(Thousands of 480 lbs. bales, 1 bales = 4.5923 metric tons)			
	MY 2020/21	MY 2021/22	MY 2022/23		MY 2020/21	MY 2021/22	MY 2022/23
Afghanistan	-	1,043	113	Afghanistan	-	4,789	517
China	-	-	252	China	-	-	1,156
France	0.013	-	-	France	0.057	-	-
Italy	0.003	-	-	Italy	0.014	-	-
Iran	-	-	22	Iran	-	-	100
Kazakhstan	-	945	-	Kazakhstan	-	4,341	-
Kyrgyzstan	-	242	304	Kyrgyzstan	-	1,110	1,398
Tajikistan	5,478	9,422	1,370	Tajikistan	25,157	43,268	6,291
Türkiye	0.250	-	-	Türkiye	1.148	-	-
United States	0.123	0.011	0.005	United States	0.564	0.048	0.021
<i>Total</i>	<i>5,478</i>	<i>11,652</i>	<i>2,060</i>	<i>Total</i>	<i>25,159</i>	<i>53,508</i>	<i>9,462</i>

Table 1. Uzbekistan Cotton Imports (HS Code: 5201) *Source: UN Comtrade*

garment manufacturing. However, currently only 30 clusters have the capacity to complete all five stages, 90 have the capacity to spin only, with the rest somewhere in between. Data shows that yarn production stabilized at 553,500 MT in 2023, down 5.5% from 2022. Production started the year higher, increasing by 23.8% between January and February 2024 compared to the same period last year.

Cotton Consumption

Uzbekistan's overall cotton consumption is slowly exceeding production. Historically, Uzbekistan has grown as much cotton as it consumed, but many variables are causing consumption to increase faster than production can sustain it. Major investments made during the pandemic cotton boom have come into play and processing is expected to increase further this year. In 2023, the Government of Uzbekistan allocated US\$50 million to expand processing and plans to allocate another US\$100 million in 2024. These investments are taking place at the same time as the general decrease in hectares. The Uzbek cotton industry is predominantly focused on moving up the value chain and gaining access

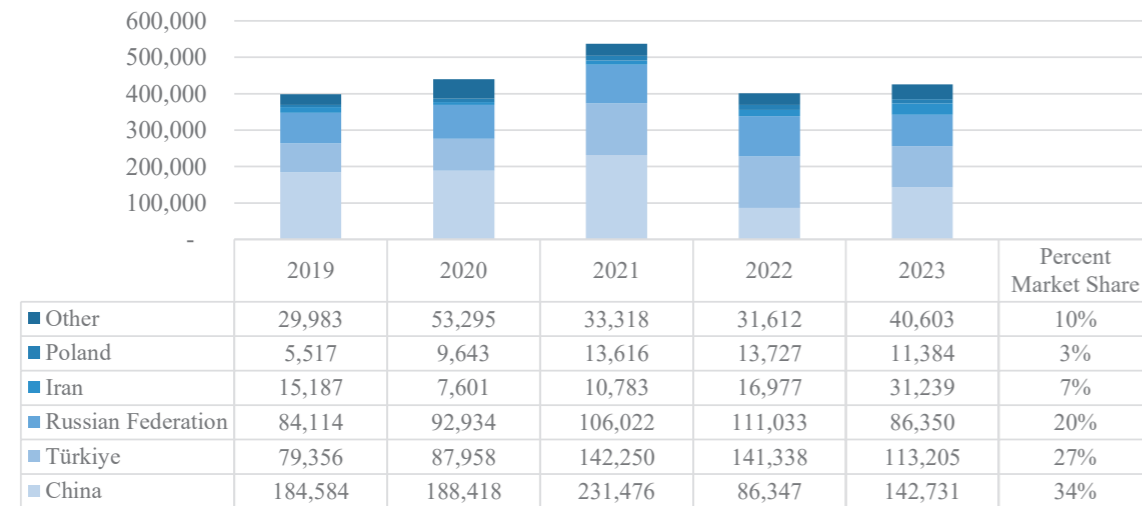
to high-margin markets in the European Union and the United States.

Import - Export

2024/25 cotton lint imports are estimated to be 25,000 MT or 115 bales. Discussions with industry and government in Uzbekistan show that imports from neighboring markets such as Turkmenistan and Tajikistan are increasing (USDA, GAIN, 2024).

Qualitative observations of this trade remain difficult, but available information indicates a trend of increasing imports. Uzbekistan's industry has plans to connect with global cotton markets and start importing extra-long fiber varieties from different global origins, such as the United States. Lack of mechanization limits Uzbekistan to short-fiber varieties and therefore restricts what products its cotton clusters can produce. Other resources will not only help offset declining hectares and provide new products and certifications, but will also fill the growing capacity gap.

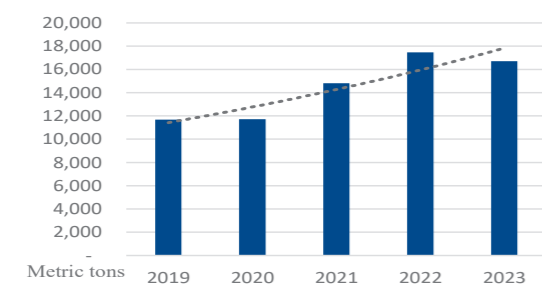
Uzbekistan's yarn exports increased by 6.1 percent in the 2023 calendar year (Table 1). The recovery in yarn exports reflects the

Table 2. Yarn Exports from Uzbekistan (HS Codes: 5204, 5205, 5207) (Source: UN Comtrade)

global recovery in textile trade. Decreases in exports to Russia were offset by increases in exports to China, Iran, Kyrgyzstan and other countries. High yarn stocks compared to the previous year allowed Uzbekistan to increase exports despite the decrease in yarn production in 2023.

Exports of cotton fabrics decreased in 2023, but are well above historical averages and show the changes taking place in the Uzbek cotton industry (Table 2). Cotton clusters have proven successful in moving away from relying solely on yarn exports and expanding into the fabric and dyeing sectors. While cotton fabric exports in the 2023 calendar year decreased by -4.4 percent compared to the previous year, it was 15.4 percent above the five-year average. Cotton fabric exports from

Uzbekistan to the world have increased at a compound annual growth rate of 4.5 percent over the last half decade.

Uzbekistan has long relied on Russia for a significant portion of its cotton yarn and cotton fabric exports. In 2023, 64 percent of Uzbek cotton fabric and 20 percent of its yarn were exported to the Russian Federation. Despite efforts to diversify target markets, Russia's share of exports has remained largely unchanged over the past five years.

As a result, Uzbekistan is one of the most important cotton producing countries in the world. In order not to lose this feature, it tries to protect and maintain its power in every sense, both with high-level policies and agricultural decisions.

Conclusion

Uzbekistan remained under the rule of the Soviet Union, which had a totalitarian regime, for many years and was economically governed by a socialist economic system based on public planning. After gaining its independence, Uzbekistan switched to a different economic model by transitioning to a

market economy. With the structural reforms, it introduced during the transition to a market economy, it tried to both accelerate and institutionalize this transition process. By taking the necessary steps in transparency, accountability and data production processes, the Uzbekistan economy will fulfill one of the important requirements of the market economy. When it completes its institutional development with its strong natural resources and human capital structure, the economy of Uzbekistan will continue its economic progress rapidly by integrating with the world economy depending on political developments.

In this context, Uzbekistan is the world's most important cotton exporter. Cotton and cotton products constitute an important component of the Uzbekistan economy with the foreign exchange income it provides. However, there has been a significant decline in the country's cotton exports in the last twenty years. In this context, it is extremely important that the necessary studies are handled by all actors and the necessary steps are taken. In addition, in order to increase the international competitiveness of the sector, it is important to disseminate environmentally friendly technologies that increase quality and efficiency in cotton production, activate and expand marketing and distribution chains, support R&D investments and increase export incentives. At the same time, some regulations should be made worldwide to ensure that cotton fiber remains competitive and sustainable in the textile industry. In this context, agricultural policies aiming to expand cotton cultivation areas should be developed and implemented especially in regions where high efficiency and quality production can be achieved. In order to solve the high cost problem worldwide, increase production and create a competitive environment, cotton policies should

be re-evaluated, and cotton prices should be determined not by a few countries such as the USA and China, but with the contributions of other producer countries on a global scale. In addition, markets should be freed from the monopoly of genetically modified cotton and scientific studies should be supported to increase the quality of cotton around the world and elite gene pools should be created to obtain high-yield cotton.

Ethics Statement

During the writing process of the study titled "Uzbekistan's Strategic Power in the Context of the Concept of Comparative Advantage: Cotton", scientific, ethical and citation rules were followed, no falsification was made on the collected data, and this study was not sent to any other academic publication environment for evaluation. Since this research was conducted based on document review, there is no obligation for an ethics committee decision.

References

- Abdullaev, I., Giordano, M., and Rasulov, A. (...). Cotton in Uzbekistan: Water and Welfare, Access: 09.06.2024, https://www.zef.de/file-admin/user_upload/83a8_Abdullaev%20100807.pdf
- Alikulov, A. (2010). "Modern Trends in Development of Cotton Production and Processing Chain in Uzbekistan" Perspectives of Innovations, Economics & Business, 6 (3), 75-76.
- Balçık, B., Evcim, H. Ü. (2022). Ulusal Pamuk Konseyi Pamuk Sektör Raporu 2022, Access: 09.06.2024, http://www.upk.org.tr/User_Files/pdf/PDF-2022-2023/UPK_Pamuk%20Sektör%20Raporu%202022-20230101%20EA.PDF
- Bashimov, G. (2015). "Özbekistan Pamuk Sektörünün Rekabet Gücünün Belirlenmesi, Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi" 2(1) 99-104.

- Djanibekov, N., Rudenko, I., Lamers, J. P. A. and Bobojonov, I. (2010). *Pros and Cons of Cotton Production in Uzbekistan, Case Study #7-9, Food Policy for Developing Countries: The Role of Government in the Global Food System*, (ed) P.P. Andersen and F. Cheng, Cornell University Press, New York, pp: 1-13.
- ICAC, (2020). "International Cotton Advisory Committee." Production and Trade Subsidies Affecting the Cotton Industry, December 2020. Washington DC – USA.
- ICAC, (2021). "International Cotton Advisory Committee," Cotton This Month, 1 April 2021, Washington DC – USA.
- Isengildina, O., Herndon, C. W., Cleveland, O. A., (1998). "Cotton Industry in Uzbekistan: Structure and Current Developments, Proceedings of the Beltwide Cotton Conference," Volume 1, 297-301, Access: 08.06.2024, <https://www.cotton.org/beltwide/proceedings/getPDF.cfm?year=1998&paper=H012.pdf>
- Karluk, S. R. and Hiç Gencer, A. (2016). "Orta Asya'da Oluşturulan Ekonomik ve Siyasi Entegrasyonlar Kapsamında Türkiye Özbekistan İlişkileri," International Conference on Eurasia Economies, 29-31" 220-227
- Kienzler, K.M., Djanibekov, N. ve Lamers, J.P.A. (2011). An Agronomic, Economic and Behavioral Analysis of N Application To Cotton and Wheat in Post-Soviet Uzbekistan, *Agricultural Systems* 104, pp: 411-418.
- Kılıcı, E. N. (2022). Özbekistan'ın Makro-Finansal Görünümüne İlişkin Bir Değerlendirme, Yeni Dünya Düzeninde Özbekistan, İTO Yayınları, Ülke Araştırmaları Yayın No: 2022 - 12
- Mirzayev, B. (2016). *Doğrudan Yabancı Yatırım Politikaları ve Hukuki Dayanakları (Türkiye ve Özbekistan Karşılaştırması)*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Republic of Türkiye Ministry of Agriculture and Forestry, (2024). Özbekistan Tarım Sektörü Ülke Yatırımcı Rehberi, Avrupa Birliği Ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Access: 08.06.2024, <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Ulke%20Masaları/>

Özbekistan.pdf

- Spoor, M. (1993). "Transition to Market Economies in Former Soviet Central Asia: Dependency, Cotton and Water," *The European Journal of Development Research*, 5 (2): 142-158.
- T.C. Ministry of Customs and Trade, (2018). 2017 Yılı Pamuk Raporu, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Mart, Access: 09.06.2024, <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e59913b87639ac9e02e8/866156a4509f4a8dcfe95768f535fdea.pdf>
- T.C. Ministry of Trade, Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, (2019). 2018 Yılı Pamuk Raporu, Nisan, Access: 09.06.2024, <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e59913b87639ac9e02e8/d0e2b9c79234684ad29baf256a0e7dce.pdf>
- Tokel, D. (2021). "Dünya Pamuk Tarımı ve Ekonomiye Katkısı," *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (2): 1022-1037.
- Tsereteli, M. (2018). "The Economic Modernization of Uzbekistan, Silk Road Paper," April 2018. Access: 08.06.2024, <https://silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2018-04-Tsereteli-Uzbekistan.pdf>
- USDA, (2024). Uzbekistan: Cotton and Products Annual, Access: 09.06.2024 <https://fas.usda.gov/data/uzbekistan-cotton-and-products-annual-7>
- USDA, GAIN. (2024). Cotton and Products Annual, Approved By: Lucas Blaustein, May 01, Access: 08.06.2024, https://apps.fas.usda.gov/newgainapi/api/Report/DownloadReportByFileName?fileName=Cotton%20and%20Products%20Annual_Tashkent_Uzbekistan%20%20Republic%20of_UZ2024-0001.pdf

Total	11,694	11,718	14,808	17,479	16,703	-4.44%
Country	2019	2020	2021	2022	2023	% Change 22/23
Russian Federation	7,078	7,178	7,093	11,437	10,733	-6%
Poland	1,837	-	1,777	1,669	1,366	-18%
Kazakhstan	199	449	305	427	774	81%
China	160	157	264	116	534	359%
Lithuania	199	400	364	373	512	37%
Kyrgyzstan	68	916	616	465	475	2%
Tajikistan	61	92	206	140	347	147%
Czechia	240	311	316	256	329	28%
Belgium	252	148	537	57	315	448%
Rep. of Korea	612	580	530	403	267	-34%
Italy	124	80	485	248	212	-15%
Ukraine	322	381	328	503	208	-59%
Azerbaijan	57	118	42	113	151	34%
Germany	38	125	244	238	105	-56%
Türkiye	-	-	403	405	98	-76%
Belarus	4	31	43	113	63	-44%
Rep. of Moldova	45	28	105	55	56	2%
Iran	-	-	-	74	42	-43%
Afghanistan	-	2	-	-	40	0%
Latvia	223	214	210	124	21	-83%
Hungary	-	-	0	27	19	-28%
Tunisia	16	57	13	-	14	0%
Spain	-	-	50	159	13	-92%
Armenia	17	21	39	23	11	-53%
Georgia	1	-	3	3	1	-74%
Turkmenistan	-	0	10	0	0	810%
Bulgaria	-	-	0	-	-	0%
Egypt	-	304	442	-	-	0%
Estonia	4	24	-	-	-	0%
Netherlands	-	-	10	-	-	0%
Portugal	-	13	-	-	-	0%
United Arab Emirates	0	-	-	-	-	0%
USA	-	0	-	-	-	0%
Viet Nam	74	48	12	-	-	0%
Lebanon	-	-	53	6	-	-100%
Malaysia	-	-	114	12	-	-100%
Morocco	-	-	29	10	-	-100%
United Kingdom	63	38	166	25	-	-100%

Table 3: Uzbekistan Cotton Fabric Exports (HS Code: 5208, 5209), Metric Tons 7 (Source: UN Comtrade)

Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Bağlamda Türkiye-Özbekistan Stratejik İlişkileri Üzerine Değişim ve Fırsatlar

Prof. Dr. Zülfikar BAYRAKTAR*

Özet

Türkiye'nin 16 Aralık 1991 tarihinde Özbekistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olması ve 1992'den itibaren Özbekistan ile güçlü diplomatik ilişkiler kurmasıyla birlikte kültürel ve sosyal anlamda iki ülke arasında kardeşlik bağı oluşmuştur. Bu bağları şekillendiren esas unsurlar ortak tarih, dil, din ve kültürel mirastır. Bu karşılıklı ilişkileri ortak tarih ve ortak kültürel miras çerçevesinde sosyo-kültürel ilişkiler ve ekonomik ilişkiler başlıklarıyla tasnif etmek mümkün olacaktır. Türkiye ve Özbekistan'ın kültürel ilişkileri, Türk dünyasının ortak geçmişine dayanmaktadır. İki kardeş ülke de tarih boyunca Türk-İslam medeniyeti için önem arz eden merkez konumunda bulunmuş ve Türk-İslam medeniyetinin kültürel, mimari ve sanatsal anlamda izlerini taşımıştır. Özellikle, Orta Asya'da yer alan tarihi şehirler ve anıtlar, bu ortak mirasın somut örneklerini oluştururken dil ve edebiyat yönüyle de bu iki devlet arasında zamana meydan okuyan kuvvetli bir bağ oluşmuştur. Türkçe ve Özbekçe'nin aynı dil ailesine mensup olması bakımından birçok kelime ve deyim ortak olarak kullanılmış ve bu dilsel yakınlık, edebi eserlerde ve halk kültüründe kendini göstermiştir. Türkiye'de Özbekçe eserlerin Türkçeye çevrilmesi ve geniş kitlelere ulaşmasıyla birlikte iki kardeş devlet arasında birçok eğitim ve kültürel değişim programı da yürütülmeye başlanmıştır. Akabinde iki devlet arasında ticari yatırımlar ve turizm alanlarında işletilen süreçlerin etkisiyle ticari bağlar önemli derecede kuvvetlenmiştir. Türkiye, Özbekistan'ın önemli ticaret ortaklarından biri olup, özellikle inşaat, tekstil, gıda ve kimya sektörlerinde iş birliği yaparak iki ülke arasındaki ticaret hacmini, karşılıklı yatırımlar ve serbest ticaret anlaşmaları ile arttırmıştır. İnşaat, enerji, tekstil ve gıda sektörleri, Türk yatırımcıların en çok ilgi gösterdiği alanlardan birkaçıdır.

* Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, ORCID: 0000-0001-9515-5408, zulfikarbay@gmail.com

İki kardeş ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin önemli bir parçası olan turizm, Özbek turistlerin Türkiye'nin ilgi çeken yerlerini tanıması ve Türk turistlerinde Özbekistan tarihi ve kültürel atmosferini tanıması adına önem arz eder. Bu makalede sosyokültürel ve ekonomik bağlamda Türkiye – Özbekistan stratejik ilişkileri incelenecek ve bu doğrultuda değişim ve fırsatlar açısından ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk dünyası, Türkiye-Özbekistan stratejik ilişkileri, Kültürel miras

Changes and Opportunities on Türkiye - Uzbekistan Strategic Relations In Socio-Cultural and Economic Context

With Turkey being the first country to recognize Uzbekistan's independence on December 16, 1991, and establishing strong diplomatic relations with Uzbekistan from 1992 onwards, a bond of brotherhood has been formed between the two countries in cultural and social terms. The main elements shaping these bonds are common history, language, religion, and cultural heritage. These mutual relations can be classified under socio-cultural relations and economic relations within the framework of common history and cultural heritage. The cultural relations between Turkey and Uzbekistan are based on the common past of the Turkic world. Both brotherly countries have historically been central to the Turkic-Islamic civilization and bear traces of the cultural, architectural, and artistic heritage of the Turkic-Islamic civilization. Especially, the historical cities and monuments located in Central Asia are tangible examples of this common heritage, while the strong bond formed between these two states endures in terms of language and literature. Since Turkish and Uzbek belong to the same language family, many words and idioms are used in common, and this linguistic closeness is reflected in literary works and folk culture. With the translation of Uzbek works into Turkish in Turkey and their reaching large audiences, many educational and cultural exchange programs have also been initiated between the two brotherly states. Subsequently, the commercial ties have significantly strengthened with the impact of processes operated in the fields of commercial investments and tourism between the two states. Turkey is one of Uzbekistan's important trade partners and has increased the trade volume between the two countries through mutual investments and free trade agreements, particularly collaborating in the construction, textile, food, and chemical sectors. The construction, energy, textile, and food sectors are among the areas of most interest to Turkish investors. Tourism, which is an important part of the economic relations between the two brotherly countries, is significant for Uzbek tourists to get to know Turkey's attractions and for Turkish tourists to experience Uzbekistan's historical and cultural atmosphere. This article will examine the strategic relations between Turkey and Uzbekistan in socio-cultural and economic contexts, and will address these relations in terms of changes and opportunities.

Keywords: Turkic world, Türkiye-Uzbekistan strategic relations, Cultural heritage

Giriş

Özbekistan için serbest pazar ekonomisine geçiş kararı kolay olmamakla birlikte, SSCB'den miras kalan bürokratik oligarşinin de etkisiyle zor bir dönüşümün başlangıcına işaret etmekteydi (Demirci, 2022: 2). Özbekistan'da son dönem yaşanan derin ve istikrarlı dönüşüm politikaları, özellikle Türkiye ve Özbekistan arasındaki ilişkilerin her yönüyle olumlu bir zeminde gelişmesine imkân sunmuştur. Son dönem bu kardeş iki devlet arasında turizm, tekstil, eczacılık, tarım, eğitim, lojistik, kimya endüstrisi ve ulaşım teknolojileri gibi çeşitli alanlardaki gelişmeler taraf ülkeler açısından birçok fırsatı da beraberinde getirmiştir. *Business Türk Dergisi* (2023: 1), "Neden Özbekistan" başlığı ile yayınlamış olduğu özel sayısında, Özbekistan'a yatırım yapmak için on nedeni başta "Reformcu Siyasi Yapı", "Ekonomik İstikrar", "Endüstriyel Çeşitlilik", "Serbest Ekonomi Bölgeleri", "Müsaait Altyapı", "Doğal Kaynaklar", "Düşük Üretim Maliyetleri", "Merkezi Konum ve Pazar Büyüklüğü", "Kültürel Zenginlik" ve "Türk İnsanın Ayrıcalığı" başlıkları altında tasnif etmiştir. Özbekistan'ı Türk yatırımcı açısından cazip kılan en önemli husus aslında ülkede Türk insanına dönük beslenen derin muhabbet, güven duygusu ortak kültürel mirastır. Özellikle dil ve din birliği, örf, adet ve geleneklerin benzerliği ülkede Türk iş insanlarının rahat bir biçimde faaliyet göstermesine olanak tanımaktadır.

Özbekistan'da İstikrar ve Ekonomik Büyüme

Kurulduğu ilk günden beri Özbekistan cumhurbaşkanlığı sistemi ile yönetilmektedir. Şevket Mirziyoyev'in, 2023 tarihinde yapılan seçimlerde tekrardan cumhurbaşkanlığına

seçilmesi, ülkedeki güven ve istikrar iklimini tazelemiş özellikle bu durum daha önce başlatılan reform hareketlerinin de sonuca ulaşmasını kolay kılmıştır. *Yeni Dönem, Yeni Özbekistan* ya da *Aydınlanma* adlarıyla başlatılan reform hareketleri demokratikleşme çabalarının en önemli ayağını oluşturmaktadır. Bu çerçevede yerel, ulusal ve evrensel değerleri içine alan ve medeni ve de modern dünya ile entegre olma sürecinin başlangıcı kabul edilen bu yolda, Özbekistan kendine uluslararası arenada müstesna bir yer edinmiştir. Tüm bu sürecin baş mimarı kabul edilen Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in gayretli çalışmaları sonucunda Özbekistan'da ülke ekonomisi başta olmak üzere, ulusal kalkınmanın güçlendirilmesi ve hukukun egemen güç kılınması çalışmaları hız kazanmış durumda. Özellikle 2022 yılından beri uygulamaya konulan ve 2026 yılına kadar devam edecek olan Kalkınma Stratejisi ve yine Özbekistan 2030 Vizyon Belgesi yapılacak yeni reform ve kalkınma hamleleri için önemli bir proje olarak hayata geçirilmiş durumda.

Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in ileri görüşlülüğü sayesinde ekonomideki liberalleşme çabaları başta olmak üzere, özelleştirme, rekabette tekelleşmenin sonlandırılması, yabancı yatırımcının ülkeye çekilmesi, fiyat istikrarı, teşvik ve desteklerle ekonominin belkemiği sayılacak sektörlerinin kalkındırılması gibi daha birçok alanda yeni reformlar hayata geçirilmeye başlanmıştır. Özbekistan'da başta siyasi ve makroekonomik istikrarın olması, dengeli borç ve dış ticareti de olumlu yönde etkilemiştir. Bu durumun en net göstergelerinden biri ülke içerisinde artan işletme sayısıdır. Eldeki istatistiki verilere göre 2022 yılında ülkedeki toplam işletme sayısı 542. 400'e

ulaşmış durumdadır. 2024 yılı itibarıyla bu sayının daha da arttığı tahmin edilmektedir. Yine faaliyet türüne göre değerlendirildiğinde, bu artışın ticarete 3 kat, tarımda 2,6 kat, konaklama ve gıda sektöründe 2,1 kat ve sanayide ise 2,0 kat büyüdüğü görülmektedir (Business Turk, 2023: 4-9).

Başta Orta Asya'nın en büyük tekstil fabrikalarının Özbekistan'da bulunması, elektrik enerjisi, kimya ve petrokimya endüstrisinin gelişmişliği, otomotiv ve tarım makineleri noktasında yüksek kaliteli üretimin yapılıyor olması, gübre ve tekstil ürünlerinin üretilmesi endüstriyel çeşitlilik bağlamında Özbekistan'ı cazip bir konuma taşımaktadır. Yapılan reformlar sonucu istikrar ortamıyla birlikte 2017-2022 yılları arasındaki sanayi ürünleri üretimindeki artış %141.3 olarak gerçekleşmiş ve sanayinin GSYİH içindeki payı %21,1'den %26,7'ye yükselmiştir (Business Turk, 2023: 4-9). Bu duruma paralel olarak gelecek beş yıllık kalkınma hedefleri içerisinde Özbekistan ekonomisinin özellikle ihracat kanadının 30 milyar dolara çıkarılması ve sanayinin de 1,5 kat daha büyütülmesi hedeflenmektedir (Business Turk, 2023: 4-9).

Katma değeri yüksek ve yoğun biçimde talep gören ürünlerin üretimi için modern fabrikaların inşa edilmesi, özellikle yabancı ve yerli yatırımcıların projelerini ülkeye kazandırmaları, üretim ve imalat faaliyetlerinin daha kaliteli ve düşük maliyetle yapılabilmesi için Özbekistan'ın neredeyse her bölgesinde EİZ Bölgeleri (Erkin İktisadi Zona: Serbest Ekonomi Bölgeleri) kurulmaktadır. Bu bölgeler arasında özellikle İlaç Sanayi EİZ Bölgesi, Turizm Rekreasyon Bölgeleri, Tarım İhtisas Bölgeleri ve diğer EİZ bölgeleri yatırımın hacmine bağlı olarak 3 ila 10 yıllık süre zarfında

çeşitli vergi ve gümrük ödemelerinden muafiyet imkânı da sunmaktadır. Özbekistan özellikle sağlık, kültür ve kış turizmi potansiyelini gün yüzüne çıkarabilmek için turizm ve rekreasyon özel bölgelerinde yatırımcılarına büyük fırsatlar sunuyor. Termal sağlık tesislerini geliştirmek, hastalıkları önleyici hizmetleri ve köy ve doğa turizmi odaklı faaliyetleri daha etkin bir biçimde hayata geçirmek için EİZ'lerde sunulan teşviklerin tamamı bu bölgelerde de uygulanıyor (Business Turk, 2023: 16-17).

Ayrıca ülkede üretim, ihracat, ithalat gibi ekonomik ve ticari faaliyetlerin etkin bir biçimde işlemesine imkân tanıyan demiryolu, otoyollar ve havayolu gibi ulaştırma ve haberleşme alt yapısı çok sistemli ve güçlü bir biçimde inşa edilmiş durumdadır. Ayrıca yine Özbekistan, ulusal demiryolu ağını uluslararası koridorlarla bütünleştirmek için çeşitli anlaşmalar yapıyor. Çin-Kırgızistan ve Özbekistan demiryolu projesi bu anlaşmalar arasında Özbekistan'ın ulaşımında uluslararası çabalarından biri olarak görülüyor (Business Turk, 2023: 20-21). Özbekistan madem rezervlerinin zenginliği ve kalitesi bakımından dünyada 20. sıralarda yer almaktadır. Birçok kimyasal elementi Özbekistan topraklarında bulmak neredeyse mümkündür. Özellikle altın, gümüş, bakır, gaz, petrol, inşaat ana malzemeleri ve diğer hammaddeler bakımından zengin olan Özbekistan'da bu hammaddeleri uygun fiyatlarla temin etmek fiyat açısından diğer bölgelerle mukayese edildiğinde çok daha uygun görülmektedir. Ayrıca düşük üretim maliyetleri ve enerji kaynaklarının zengin ve ucuz olması, merkezi konum ve pazar büyüklüğü, elverişli coğrafi konumu Özbekistan'ı yatırımcılar için cazip hâle getirmektedir (Business Turk, 2023: 28-31).

Özbekistan'da Kültür Turizmi ve Kültür Ekonomisi

Özbekistan, kadim bir ülke olarak kendi potansiyelini yeni yeni keşfetmeye başlamış ve bu farkındalığını da katma değerli hâle getirebilmek için kültür ve turizm alanlarında yeni girişimlerde bulunmaktadır. İnanç turizmi noktasında büyük bir potansiyele sahip olan Özbekistan özellikle Türk-İslam medeniyetine ait tarihi mekânlar ve bu medeniyete ilmi bakımdan katkı sunan bilim ve din adamlarının ziyaret yerleri açısından büyük bir zenginliğe sahiptir. Özellikle yakın dönemlerde tarihi şehirlerdeki başta medreseler, camiler, türbeler ve irili ufaklı birçok yapı restore edilerek kültür turizmine kazandırılmaya çalışılmıştır. Bereketlendirme ya da uğurlama anlamlarını ihtiva eden Teberrük ziyaretleri kapsamında ayrıca Türk-İslam medeniyet dairesine ait birçok objenin korunması ve tanıtımı çalışmaları da son dönem büyük hız kazanmıştır.

Özbekistan, başta Semerkant, Buhara, Tirmiz, Şehrisebz, Hokand, Nukus, Nemengan ve Hive gibi kadim şehirleri; İmam Maturidi Türbesi, İmam Buhari Türbesi, Şah-ı Nakşibend Külliyesi, Zengi Ata Türbesi, Çar Bekir Ziyaret Yeri, Darü't-Tilavet Külliyesi, Mahmud Fagnevi Türbesi, Muhammed Baba Semması Türbesi, Arif-i Rivgeri Türbesi, Sultan Sadat Ziyaret Yeri, Hakim Termizi Türbesi, Ebu İsa Termizi Türbesi, Pehlivan Mahmud Türbesi, Ebu Hafız Kebir Türbesi, Muhammed İmgeniki Türbesi, Seyyit Emir Külal Türbesi, Ali Ramitani Türbesi ve Abdulhalik Güncüvani Türbesi gibi inanç merkezleri; Mirza Ulugbey, Ali Kuşçu, Ali Şir Nevai, Babürşah, Muhammed Harezmî, Ahmed Fergani, İbn Sina, Ebü'r Reyhân Birûnî, Ebü'l Leys Semerkandî, Ebû Muin Neseferi

Necmeddin Neseferi ve Ebü'l Kâsım Zemahşerî gibi büyük şahsiyetleri; Nukus Sanat Müzesi, Buhara Ark Müzesi, Özbekistan Tarihi Devlet Müzesi, Özbekistan Uygulamalı Sanatlar Müzesi, Semerkant Afrasyab Müzesi, Termiz Arkeoloji Müzesi, İcan Kale Açık Hava Müzesi, Timurlular Tarihi Devlet Müzesi, Şehitleri Anma Müzesi ve İslam Uygarlık Merkezi Müzesi gibi muhteşem müzeleri; Gurgur Ata Dağ Kültesi, Şeytan Yaylası, Derbent Dağ Geçidi, Hz. Davut Mağarası, Jarakuduk Taş Ormanı, Moynak Gemi Mezarlığı ve Üstyurt Platosu gibi doğa harikası mekânları; Türkü ve Ozanlık Festivalleri, ipek ve Baharat Festivalleri, Lezgi Dansı Festivali, El Sanatları Festivali, Bahar Festivali, Kavun Festivali, Mizah Festivali ve Çiçek Festivali gibi büyük ve görkemli festivalleri; Özbek Dügünleri, Gelin Selamlama, Sünnet Dügünü, Dini Bayramlar, Gelin Görme ve Geleneksel Sporlar gibi Türk dünyası ortak gelenekleri; Alay Pazarı, Çini Pazarı, Çilanzar Pazarı ve Yunusabad Pazarı gibi rengârenk pazarları; Metal İşleme, Bıçakçılık, Kuyumculuk, Ahşap Oymacılığı, Oyacılık, İpekçilik ve Kuklacılık gibi yöresel zanaat zenginlikleri ve meşhur Özbek Pilavı başta olmak üzere gastronomisi ile keşfedilmeyi bekleyen adeta bir açık müze alanı görünümündedir (Kırbaşoğlu, 2023: 39; Merdanoğlu, 1997).

Sonuç

Türkiye ve Özbekistan arasındaki kardeşlik bağı, Türkistan coğrafyasının ortak tarihine ve kültürel mirasına dayanmaktadır. Bu iki kardeş ülkenin bağı, ekonomik ve diğer çıkarların çok ötesinde bir gönül dünyasına işaret etmektedir. Dilde, dinde ve kültür ortak paydasında buluşan bu kadim ve kardeş iki devlet etle trnak misali birbirine bağlıdır.

Hem bölgesel hem de küresel ölçekteki platformlarda Türkiye ve Özbekistan'ın birlikte hareket etmesi aynı zamanda bölge barışına ve istikrarına büyük katkı sunacaktır. Şevket Mirziyoyev'in Özbekistan'da göreve gelmesiyle birlikte Özbekistan adeta üçüncü bir Rönesans dönemine girmiştir. Bu dönemde özellikle gençlere dönük olarak hayata geçirilen politikalar, başta eğitim, bilim ve spor alanlarındaki projeler, modern bakış açısıyla hayata geçirilen ekonomik ve kültürel çalışmaların sonuçları bölge ülkeleri tarafından dikkatle takip edilmektedir.

Bugün Türkiye, Özbekistan'ın en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında 3'üncü sırada yerini almaktadır. Bu durum ithalatta 5'inci sıralara tekabül etmektedir. Özbekistan ve Türkiye arasındaki ikili ticaret, Cumhuriyetimizin 100'üncü yılında 3,1 milyar doları aşmış durumdadır. Yine Türkiye'nin Özbekistan'daki yatırımlarının değeri 1,5 milyar dolar seviyelerindedir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Recep Erdoğan ve Özbekistan Cumhurbaşkanı Sayın Şevket Mirziyoyev'in belirledikleri 10 milyar dolarlık ticaret hacmi hedefine ulaşmak için karşılıklı çaba ve işbirliği kararlı bir şekilde çoktan hayata geçirilmiş durumdadır. Türkiye-Özbekistan ilişkilerinde bugün geline nokta iki ülke liderlerinin tutumları da destekleyici, teşvik edici ve ilerletici bir durum arz etmektedir (Bekar, 2024: 372). Türkiye ve Özbekistan arasında 7'nci Dönem Türkiye-Özbekistan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) protokolü kapsamında 7 anlaşmanın imzalanması¹ ve Türkiye-Özbekistan

¹ "Türkiye ve Özbekistan arasında 7'nci Dönem Türkiye-Özbekistan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) protokolü kapsamında 7 anlaşma imzalandı. Cumhurbaşkanı Yardımcısı Cevdet Yılmaz ve Özbekistan Başbakan Yardımcısı, Ekonomi ve Maliye Bakanı Cemşit Kuçkarov, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde baş başa ve heyetler arası görüşmelerde bulundu. Görüşmelerin ardından, Yılmaz ve Kuçkarov'un başkanlığında Türkiye-Özbekistan Karma Ekonomik Komisyonu 7'nci Dönem Toplantısı düzenlendi. Toplantı sonrasında iki ülke arasındaki anlaşmaların imza törenine geçildi. KEK Protokolü'nü imzalayan Yılmaz ve Kuçkarov ile birlikte komisyon kapsamında ayrıca şu anlaşmalar imza altına alındı:

Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi 3. Toplantısı'nda 18 anlaşmanın imzalanması²

"Ticaret Bakanlığı ve Özbekistan Yatırımlar, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı arasında Sanayi Ürünlerinin Uygunluk Değerlendirmesi ve Standardizasyonu Alanında İşbirliği Protokolü, Rekabet Kurumu Başkanlığı ve Özbekistan Rekabeti Geliştirme ve Tüketici Haklarını Koruma Komitesi arasında Rekabet Politikası Alanında Karşılıklı İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı, Türk Eximbank ve JSCB Uzpromstroybak arasında Kredi Anlaşması Tutarının 60 Milyon Dolara Çıkarılmasına Yönelik Tadil Anlaşma, KOSGEB ve Özbekistan Mahalle ile İlişkiler ve Girişimciliği Geliştirme Ajansı arasında Uzun Vadeli İşbirliği Programı, Konya Büyükşehir Belediyesi ve Semerkant Şehir Hâkimliği arasında Semerkant ve Konya Şehirleri Arasında Kardeş Şehir İlişkilerinin Kurulmasına Dair Anlaşma, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ve Semerkant Şehir Hâkimliği arasında Semerkant ve Gaziantep Şehirleri Arasında Kardeş Şehir İlişkileri Kurulmasına Dair Anlaşma TEKMER ve Özbekistan Mahalle ile İlişkiler ve Girişimciliği Geliştirme Ajansı arasında Özbekistan'da Start-Up projelerini desteklemek ve girişim inkübatör merkezleri kurmak amacıyla TEKMER ile 2024 Yılı İçin Mutabakat Zaptı. (URL-2)

² Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Mirziyoyev, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde yaptıkları ikili görüşmenin ardından Türkiye-Özbekistan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi 3. Toplantısı'na başkanlık etti. Toplantının ardından düzenlenen törenle iki ülke arasında 18 anlaşma imzalandı. İmza altına alınan anlaşmalar şöyle: Türkiye Adalet Akademisi ile Özbekistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Hukuk Eğitim Merkezi Arasında Niyet Protokolü; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi ile Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Eğitim, Bilim ve İnovasyon Bakanlığı Arasında Yükseköğretim Kurumları Karşılıklı Faaliyetlerinin İyileştirilmesi Alanında İşbirliğine İlişkin Protokol; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi ile Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kamu Yönetimi Akademisi Arasında İşbirliği Protokolü; Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı ile Özbekistan Cumhurbaşkanının Dünya Ticaret Örgütü Konuları Özel Temsilcisi Arasında Özbekistan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne Katılmasına İlişkin Teknik Yardım ve Kapasite Geliştirme Üzerine İşbirliği Protokolü; Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı ile Özbekistan Bakanlar Kuruluna Bağlı Özbek Teknik Düzenleme Ajansı Arasında Ürün Güvenliği ve Kalite Altyapısı Alanında İşbirliği Protokolü; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı ile Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Enformasyon ve Kitle İletişim Ajansı Arasında Medya ve İletişim Alanında İş Birliğine İlişkin Niyet Protokolü; Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı ile Özbekistan Cumhuriyeti Yatırımlar, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Arasında Türkiye Cumhuriyeti ile Özbekistan Cumhuriyeti Arasındaki Tercihli Ticaret Anlaşmasının Genişletilmesine İlişkin Düzenleme; Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı ile Özbekistan Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı Arasında Tarım Alanında İşbirliğinin Genişletilmesine Yönelik Tedbir Planı; Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı ile Özbekistan Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı Arasında Tarımsal Eğitim ve Yayın Alanında İş Birliğine İlişkin İyi Niyet Protokolü; Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Özbekistan Bakanlar Kuruluna Bağlı Özbek Teknik Düzenleme Ajansı Arasında İşbirliği Anlaşması; Özbekistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Bilimsel, Mühendislik ve Yüksek Teknoloji Alanında İşbirliği Anlaşması; Türkiye Cumhuriyeti ile Özbekistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Bölgesel Kalkınma Alanında İşbirliğinin Geliştirilmesine Yönelik Anlaşma; Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Özbekistan Cumhuriyeti Ekoloji, Çevre Koruma ve İklim Değişikliği Bakanlığına Bağlı Turizm Komitesi Arasında Turizm Alanında Niyet Protokolü; Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Özbekistan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Arasında Kültür Alanında Niyet Protokolü; Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Özbekistan Cumhuriyeti Enerji Bakanlığı Arasında Enerji Dönüşümü Alanında Protokol;

bu durumun en somut çıktılarından biri olarak görülmektedir.

Kaynakça

- Bekar, N. (2024). "Rol Teorisi, Konstrüktivizm ve Realizm Çerçevesinde Türkiye-Özbekistan İlişkileri (1991-2023)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (80), 360-374. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1438194>, Erişim Tarihi: 2.06.2024.
- Business Turk (2023), "Neden Özbekistan", Eylül, Sayı: 6-34, ss. 1-43.
- Demirci, O. (2022). "Özbekistan'ın Dönüşüm Sürecinde Makro Ekonomik ve Finansal Gelişmeler", *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (1):1-15.
- (URL-1) <https://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/3430801-turkiye-ile-ozbekistan-arasinda-18-anlasma-imzalandi>, Erişim Tarihi: 06.06.2024.
- (URL-2) <https://www.iha.com.tr/ankara-haberleri/turkiye-ile-ozbekistan-arasinda-karma-ekonomik-komisyonu-protokolu-imzalandi-49417622>, Erişim Tarihi: 03.03. 2024.
- Kırbaçoğlu, F. (2023). "Özbek Türklerinin Hayatında Pazarların Yeri". *Turcology Research* (76): 39-44. <https://doi.org/10.5152/JTRI.2023.22170>. Erişim Tarihi: 02.02.2024
- Merdanoğlu, S. (1997), *Özbekistan Kılavuzu*, Ankara: Repa Basın Yayın
- Pulatova, M. (2021). <https://www.tarihistan.org/ozbekistan-in-buyuleyici-10-doga-harikasi-yazar-medina-pulatova/22341/>, Erişim Tarihi: 01.03.2024

Dövlətmemmet Azadı ve Mahtumkulu'nun Türkmen Millî Kimliğinin İnşa Sürecine Tesiri

Doç. Dr. Soner SAĞLAM*

Özet

Türk dünyası edebiyatının zirve şahsiyetlerinden biri olan Mahtumkulu Firaki (1724-1807), edebî şahsiyeti ve eserleri ile Türkmen halkının manevi atası olmuş, Türkmencenin edebiyat dili kimliği kazanmasında büyük hizmetlerde bulunmuştur. Yaşadığı dönem olan 18. yüzyıl, Türkmenlerin sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel yaşamlarında önemli gelişmelerin görüldüğü bir devirdir. Mahtumkulu'nun yetişmesinde şüphesiz en büyük pay babası Dövlətmemmet Azadı (1700-1760)'ya aittir. Azadı on sekizinci yüzyılın önde gelen şairi ve toplum önderlerinden biridir. Azadı'nın "Vagz-ı azat", "Behiştname", "Beş Namaz", "Hekayat" adlı mesnevilerinin yanında, gazelleri ve rubaileri de bulunmaktadır. Özellikle "Vagz-ı azat", Azadı'nın edebî şahsiyetini ve ilmî derinliğini gösteren oldukça önemli bir eserdir. Azadı, bu eserinde dağınık hâlde yaşayan Türkmen boylarının birleşip tek bir devlet kurmaları fikrini ustalıkla işlemiştir. Bu düşüncenin, Mahtumkulu'nun başta "Türkmenin" şiiri olmak üzere, birçok şiirinde ele alındığını görmekteyiz. Yine Azadı'nın eserlerine baktığımızda, bunların Türkmenlerin hayatının her yönünü -sosyal, siyasi, dinî, iktisadi, eğitim- kapsadığını görebiliriz. İlk eğitimini babası Azadı'dan alan Mahtumkulu, babasından öğrendiği bu fikirleri geliştirip Türkmen Türkçesinin en güzel örnekleriyle mısralarında işlemiştir. Dolayısıyla Türkmenlerin millî şairi olarak kabul edilen Mahtumkulu'nun yetişmesinde ve edebî yaratıcılığının gelişmesinde babası Dövlətmemmet Azadı'nın etkisi büyüktür.

Bu yazıda Azadı ve Mahtumkulu'nun Türkmen milli düşüncesinin teşekkülünde ne derece etkili oldukları üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Konu oldukça kapsamlı olduğundan yazının hacmini artırmamak için "dil, Türkmen birliği, akıl ve bilim" başlıklarıyla yazı sınırlandırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Dövlətmemmet Azadı, Mahtumkulu, Türkmen edebiyatı, millî kimlik.

* Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, ORCID: 0000-0003-0308-3326, soner.saglam@gmail.com

The Effect of Dövlətməmmət Azadı and Mahtumkulu on the Construction Process of Turkmen National Identity

Abstract

Mahtumkulu Firaki, one of the peak figures of Turkish world literature, became the spiritual ancestor of the Turkmen people with his literary personality and works, and made great contributions to Turkmen language gaining its identity as a literary language. The 18th century, the period in which he lived, was a period in which important developments were seen in the social, political, economic and cultural lives of the Turkmens. Undoubtedly, the biggest share in Mahtumkulu's upbringing belongs to his father, Dövlətməmmət Azadı. Azadı is one of the leading poets and social leaders of the eighteenth century. In addition to his masnavis named "Vagz-ı azat", "Behiştname", "Beş Namaz", "Hekayat", Azadı also has ghazals and rubas. Especially "Vagz-ı azat" is a very important work that shows Azadı's literary personality and scientific depth. In this work, Azadı masterfully dealt with the idea of the Turkmen tribes living in a dispersed state uniting and establishing a single state. We see that this idea is discussed in many of Mahtumkulu's poems, especially the poem "Turkmen". Again, when we look at Azadı's works, we can see that they cover every aspect of Turkmen life - social, political, religious, economic, educational. Mahtumkulu, who received his primary education from his father Azadı, developed these ideas he learned from his father and used them in his verses with the best examples of Turkmen Turkish. Therefore, his father Dövlətməmmət Azadı had a great influence on the upbringing of Mahtumkulu, who is considered the national poet of the Turkmens, and the development of his literary creativity.

In this article, evaluations were made on how influential Azadı and Mahtumkulu were in the formation of Turkmen national thought. Since the subject is quite comprehensive, the article has been limited to the titles "language, Turkmen unity, mind and science" in order not to increase the volume of the article.

Keywords: Dövlətməmmət Azadı, Mahtumkulu, Turkmen literature, national identity.

Giriş

Milletlerin tarihinde onlara yol gösteren, rehber olan, önderlik eden şahsiyetler olmuştur. Bu şahsiyetler özellikle zor zamanlarda, kritik anlarda öne çıkarak üyesi oldukları halka ilham olmuş ve onların yaşama daha sıkı bağlanmalarını sağlamıştır. Hun Devletini kuran Mete Han, II. Göktürk Devletini kuran Kutluk Kağan ve onun soyundan gelen Kültigin ile Bilge Kağan, Anadolu'nun kapılarını Türkmenlere açan Sultan Alparslan, İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet ve

100 yıl önce Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Mustafa Kemal Atatürk. Aynı şekilde Türk milletinin tarihinde öyle edebî şahsiyetler vardır ki halkın derdiyle dertlenmiş, onları iyiye ve doğruya sevk etmeye gayret etmiş, zalimin karşısında ve mazlumun yanında olmuştur. Bunu yaparken Türk milletinin ses bayrağı olan Türk Dilini en güzel şekilde kullanmıştır. Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Ali Şir Nevayi, Fuzuli ve Mahtumkulu gibi birçok sanatçımız Türk dünyasının abide şahsiyetleri olarak tarihte yerlerini almıştır.

18. yüzyıl, Türkmenlerin sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel yaşamlarında önemli gelişmelerin görüldüğü bir devirdir. Yüzyılın başlarından itibaren konargöçer yaşam tarzını sürdüren Türkmenlerin gruplar halinde yerleşik yaşama başladığını görürüz. Ahmet Bekmıradov'un da belirttiği gibi, bir yere bağlı olarak yaşamak Türkmenler arasında mülkiyet kavramını ve ikamet ettikleri yeri vatan edinme düşüncesini doğurmuştur. Bunun neticesinde Türkmen millî kimliğini tesis etmek, dağıntık Türkmen boylarını birleştirip merkezi bir otorite oluşturmak bu dönemin aydın ve tefekkürlerinin birincil amacı olmuştur. Şüphesiz bu noktada 18. yüzyılda Türkmenler arasından çıkan baba ve oğulun, yani Dövlətməmmət Azadı ve Mahtumkulu Firaki'nin çok önemli katkıları bulunmaktadır. Gerek Azadı gerek Mahtumkulu söylemleriyle hem Türkmen kimliğinin hem de ideal toplum düzeninin teşekkülünde birer aksiyoner ve kanaat önderi olarak topluma yön vermiştir. Bu nedenle her iki şahsiyet bugün Türkmenlerin manevi ataları hükmündedir.

İnceleme

Azadı ve Mahtumkulu Türkmenlerin on sekizinci yüzyılda yetiştirdiği en önemli şair ve toplum önderlerindedir. Baba oğul, bu iki düşünür eserleriyle halka hizmet etmiş ve en önemlisi de kendilerinden iki asır sonra kurulacak olan bağımsız Türkmenistan'ın hayalini dile getirmişlerdir. Mahtumkulu da babası Azadı gibi dinî temellere dayalı görüşleriyle insanları iyiye, doğruya sevk etmeye çalışmış; bu şekilde sosyal refahın ve toplumsal huzurun sağlanabileceğine inanmıştır (Sağlam, 2014: 129)

Baba oğul bu iki şairin eserlerine baktığımızda Türkmen halkının hayatına dair pek çok unsur görebiliriz. "Türkmen birliği" düşüncesi bunlar arasında ilk sırada gelir. Vagzı Azat'ın birinci bölümü bilindiği üzere aynı Kutadgu Bilig gibi siyasetname özelliği gösterir.

Azadı burada boyların birleşerek tek bir padişah etrafında güçlü merkezi bir devlete sahip olmasının gerekliliğini ve önemini anlatmıştır. "Gövre leş olur baş olmasa" atasözünü olduğu gibi mısralarında kullanan şairin bu düşüncesini oğlu Mahtumkulu daha da geliştirmiştir. Büyük şair "Bir şaha kulluk etsek beşimiz." ve "Bir sofrada tayyar kılınsa aşlar" derken hep Türkmenlerin merkezi güçlü bir devlete sahip olması gerekliliğini dile getirmiştir. Baba oğulun bu düşüncesi diğer Türkmen klasiklerinin de şairlerinde yer bulmuştur. 20. yüzyılda Sovyetlerin egemenliği altında yaşamak zorunda kalan Türkmenler için bu şairler hep hayalini kurdukları ve 1991'de kavuşacakları bağımsız Türkmenistan devleti düşüncesini hep diri tutmuştur. Bu nedenle Azadı ve Mahtumkulu'nun söylemleri Türkmen millî kimliğinin canlılığını korumasına her daim yardımcı olmuştur. Bağımsızlık yıllarında da ihtiyaç duyulan millî ve manevi değerlerin halka ulaştırılmasında başta Azadı ve Mahtumkulu olmak üzere Türkmen Klasiklerinin önemli rolü olmuştur.

Millî kimliğin muhafaza edilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması noktasında en önemli unsurların başında dil gelmektedir. Kutadgu Bilig'in söz varlığı, Yusuf Has Hacib'in Türkçe yazmak konusundaki hassasiyetini çok güzel bir şekilde yansıtır. Özellikle de İslamiyet'in kabulü ile birlikte Arapça ve Farsça'nın tesirinin artmaya başladığı bir dönemde Kutadgu Bilig bu yönüyle dikkat çeker. Karamanoğlu Mehmet Bey'in Türkçe hassasiyeti, Ali Şir Nevayi'nin Türkçe yazma bilinci ve devrindeki sanatçıları buna teşvik etmesi de dilin millî kimliğin inşası, korunması ve geleceğe taşınması bakımından sahip olduğu önem ile ilgilidir. Benzer bir hassasiyeti Azadı'da da görmekteyiz. Onun "Behiştname" adlı eserinin son bölümünde söylediği bir şey var. Azadı diyor ki:

*"Arab, parsy diline danışym yok,
Araplar, parsylar birlen işim yok.*

*Bu türkî şarlara nazm düzetdim,
Doga birle añarlar dijb göz etdim.”*

“Ben bu eseri Türk dostlarım için Türkçe yazdım.” Bu çok önemli bir ifade. Adeta bir manifesto. Ali Şir Nevayî'nin Farsçaya karşı Türkçeyi savunması gibi çok önemli. Türkmenler arasında belki de ilk kez Türkçe yazmak ile ilgili böyle bir ifade mevcut. Azadı, bu sözünden sonra, Türkçe yazdığı bu eserin çöldeki su gibi az ve kıymetli olduğunu vurgular. Türkçe yazdığı için kendisini ayıplayanların olduğunu söyler. Buradan anlaşılacağı üzere Azadı sadece bir şair değil aksiyoner, ideolog ve kanaat önderi bir şahsiyettir ve söylemleriyle Türkmen millî kimliğinin teşekkülünde çok önemli bir rol oynamıştır.

18. yüzyılda yavaş yavaş yerleşik yaşama geçen Türkmen halkı için artık bir yere bağlanma, bir yeri vatan kabul etme düşüncesi oluşmaya başlar. İşte Azadı tam da burada devreye girer ve sahip olduğu dil bilinci ile Türkmen millî kimliğinin teşekkülündeki ilk sağlam tuğlaları yerleştirmeye başlar. Oğlu Mahtumkulu ise Türkmen dilini edebiyat dili seviyesine ulaştırır. Mahtumkulu Hakkındaki Rivayetler (2014) adlı kitapta “Sırlı Torba” adlı bir rivayet var. Rivayete göre Yomut ve Göklen tayfaları baskın yemiş ve yurtları talan edilmiştir. Halkın ileri gelenleri fidye karşılığında yakınlarını talancıların elinden almak için yola çıkar. Mahtumkulu da onlarla gider. Şairin “Bağışla Bizi” adlı şiirini okuması üzerine hayran kalan talancıların reisi Türkmenlere istediklerini verir. Sonra da Mahtumkulu'nun kendi şairleriyle atışmasını ister. Mahtumkulu hepsini yener. Onun şiir okurken hep bir beygir torbası üzerinde oturduğunu gören reis, şaire bunun nedenini sorar. Mahtumkulu'nun cevabı şöyle olur: “*Bu torbanın içinde herhangi bir keramet yok. Bunun içinde sadece kendi “ata vatanının toprağı” var. Ben o toprağın üzerinde oturduğum vakit, oturduğum yer sağlam, güçlü ve arkamda tüm halkım varmış gibi oluyor, hiçbir şeyden korkmuyorum ve hiç kimseye yenilmiyorum.*” (– Bu torbanyın

inde hiç hili keramat yok. Munuñ içinde diñe öz ata watanymyñ topragy bar. Men şol topragyñ üstünde oturan wagtym, oturan ýerim berk, sarsmaz hem ähli halkym arkamda duran ýaly bolup, hiç zatdan gorkmaýan hem hiç kimden ýenilmeyän – diýip jogap berýär.) (Sağlam ve Kürenov 2024: 201)

Bu cevaptan sonra reis, şaire kendisinin yanında kalmasını, onu ömür boyu rahat ettireceğini söyler. Ancak Mahtumkulu ben halkımla beraberim, onlardan ayırlamam, der. Bu cevabı duyan reis, alaycı bir tavırla “*Halkım, halkım diyorsun, hani nerde halkın, onda ne baş var ne ayak!*” deyince şair aşağıdaki mısralarla başlayan şiirini söyler:

Yomut, Göklen, täsip edip özünden,

Yomut, Göklen birlik olup,

Çekdi goşun, öñi-ardy bilinmez.

Kursa ordu, önü ardy bilinmez.

Sıgmaý çykdy Deşti-Dahan düzünden,

Sıgmayıp çıkça çölün içinden,

Yörän ýoly, gonan ýurdy bilinmez.

Yürüdüğü yolu, konduğu yurdu bilinmez.

(Aşırov, 2013: 25)

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız rivayet bizlere Mahtumkulu'nun sahip olduğu birlik ve beraberlik içinde yaşama düşüncesinin halkın ortak belleğinde ne şekilde tezahür ettiğini göstermesi bakımından kıymetlidir. Yine şairin beygir torbasının içindeki vatan toprağına yaptığı göndermenin de 18. yüzyılın başlarından itibaren konargöçer yaşamdan yerleşik düzene geçmeye başlayan Türkmen halkının düşünce dünyasında vatan kavramının iyice yerleşmeye başladığının bir göstergesi olduğunu söyleyebiliriz. Burada başka bir hususa daha dikkat çekmeliyiz. O da Mahtumkulu'nun sahip olduğu stratejik akıl. İslam coğrafyasında strateji düşüncesi, Kur'an ve hadislerde zikredilen çok sayıda kavramın (basiret, feraset, ihtiyat, tedbir, hile vb.) yorumlanması ile manevi içerikli zengin

İmam Cafer'e³ bağışla bizi”, “Ya İmam Rıza'ya⁴ bağışla bizi”, “Aliyyü'n Nakî'ye⁵ bağışla bizi”, “Ya Sahîpzaman'a⁶ bağışla bizi”vd.”

Buradan şu yorumu yapabilmek mümkündür. Mahtumkulu'nun yurdunu yağmalayanlar İran tarafından gelmişler ve Şii inancına sahip kişilerdir. Akıldar şair, talancıların reisinin kendisinden şiir okumasını istediğinde neden böyle bir şiir okuduğu bu durumda daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü o, az önce bahsettiğimiz stratejik akla sahip biridir. Başka bir ifadeyle feraset sahibidir. Söylemini, muhatabının düşünce ve inanç dünyasına uygun olarak kurgulamış ve böylece sözünü daha etkili hâle getirmiştir. Bu bakımdan Mahtumkulu, Türkmen millî düşüncesinin oluşmasında basiret, feraset gibi kavramların Türkmen halkının düşünce dünyasında yer bulmasında büyük bir role sahiptir. Mahtumkulu'nun şiirlerine ve onun halk arasından derlenen rivayetlerine daha dikkatli baktığımızda bu gibi örneklerin çok fazla olduğunu görürüz.

Mahtumkulu'nun divanını okuduğumuzda, birçok yerde “akıl” kavramına gönderme yapıldığını görürüz. “Akylyñ sözüne köñül söyüner, Akmagyñ işine zehin kâýiner...”, “*Magny söz aňlamaz biakyl adam, Danalaryñ aýdan sözüne degmez.*”, “*Akmak özün akyl bilen deň eýläş, Bir iş tutar, soňrasyndan aň eýläş,*”, “*Akyl, göz hem ykbal, iman dördüsi,*

bir anlama sahip olmuştur. Nitekim Mahtumkulu hakkında yazılan birçok makale ve araştırma yazısında onun feraset sahibi bir şahsiyet olduğu ifade edilmiştir. Biz de 21. yüzyılda çok sık kullanılan stratejik akıl kavramını kullanmayı tercih ettik. Çünkü Mahtumkulu, kendi çağını aşarak düşünceleriyle günümüze ışık tutan bir şahsiyet hükmündedir.

Genel olarak bütün stratejik planlar üç unsurdan oluşur. Bunlar, mevcut durumun değerlendirilmesi (neredeyiz), ulaşılmak istenen ideal gelecek tarifi (nereye varmak istiyoruz) ve bunun nasıl başarılabacağına ilişkin araçların (yöntem) belirlenmesidir. Mahtumkulu'nun “Sırlı Torba” adlı rivayette yaptıklarını buna göre değerlendirecek olursak;

1. Mevcut durumun değerlendirilmesi: halkı esir edilmiş, yurdu talan edilmiş,
2. Ulaşılmak istenen hedef: talancıların elinden halkını sağ salim kurtarmak,
3. Bunun nasıl başarılabacağına ilişkin yöntem: işte stratejik akıl burada devreye giriyor.

Akıldar şairin “Bağışla Bizi” adlı adlı şiirini okuduğunuzda söylemini oldukça akıllı bir şekilde kullandığını görürüz. Mahtumkulu, her dörtlüğün sonunda “bağışla bizi” derken, İslam dünyasının özellikle de Şii'liğin büyük önem verdiği isimleri anar. Bunların birçoğu “on iki imam”lardandır. “*Zeynelabidin'e¹, bağışla bizi*”, “*Muhammed Bakır'a² bağışla bizi*”, “*Ya*

- 1 Ebü'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 94/712): İsnâşeriyye'nin dördüncü ve İsmâiliyye'nin üçüncü imamı kabul edilen tâbiî. Ebü Muhammed ve Ebü'l-Hüseyn künyeleriyle de anılmakla birlikte daha çok Zeynelâbidin lakabıyla meşhur olmuştur.
- 2 Ebü Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 114/733 [?]): İsnâşeriyye'nin beşinci ve İsmâiliyye'nin dördüncü imamı. Bâkır lakabı, “bâkürü'l-ilm” tamlamasının kısaltılmış şekli olarak “ilmi yapıp derinliklerine ulaşan, geniş ilim sahibi” anlamına gelir. Zaman zaman Şâkir, Emîn, Hâdi ve Şebih lakaplarıyla da anılmıştır.

3 Ebü Abdillâh Ca'fer b. Muhammed el-Bâkır b. Ali Zeynil'âbidin (ö. 148/765): İsnâşeriyye'nin altıncı, İsmâiliyye'nin beşinci imamı, Ca'ferî fikhînin kurucusu.

4 Ebü'l-Hasen Ali er-Rızâ b. Mûsâ el-Kâzım (ö. 203/819): İsnâşeriyye'ye göre on iki imamın sekizincisi. Kendisine Sâbir, Râzî, Vefî ve Rızâ gibi çeşitli lakaplar verilmiş olup bunlar içinde en meşhur olanı, Halife Me'mun tarafından verilen er-Rızâ'dır.

5 Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cevâd b. Ali er-Rızâ el-Hüseynî el-Askerî (ö. 254/868). Ali evlâdından biri ve on iki imamın onuncusu. Künyesi Ebü'l-Hasan, en meşhur lakapları Hâdi ve Nakî'dir.

6 Muhammed b. el-Hasen b. Ali b. Muhammed el-Mehdî el-Muntazar (gaybeti 260/874): İmâmiyye Şiası'nca hâlen gaybet halinde olduğuna, gelecekte mehdî olarak ortaya çıkıp dünyada adaletli bir düzen kuracağına inanılan on ikinci imam. Sâhibüzzamân, Mehdi'l-enâm, Halef gibilakapları vardır.

Mahtumkulu'nun Türkmen halkının düşünce dünyasında feraset sahibi bir şahsiyet olarak yer edindiğini anlamaktayız. Azadı, Vagzı Azat'ın 1691-1695. beyitlerinde, sahip olduğu ilmiyle halkına yararı dokunmayan ilim adamlarını üzerine kitap yüklenmiş eşeğe ve içinde camı olmayan bir gövdeye benzetir. “*İlmi-köp kim bilse, agmal etmese, Hak tagala buyrugñ rast tutmasa. // Bilgıl anı, cümle cahıldan beter, Etmegey halka anıñ vagzı eser.// Misli hardır aña yüklenmiş kitap, Isteseñ budur saña, aydam covap.*”, “*Alım kim agmalıdan yokdur mşan, Gövredir kim yok turur içinde can.*”

Dövmemmet Azadı'nın eserlerinde de akıl ve bilim konusu çok önemli bir yere sahiptir. “Vagzı Azat”ın üçüncü bölümü ilim ve ilim adamlarına ayrılmıştır. Şair, bu bölümde ilmin önemi ve faziletinden bahsetmiş, ilim adamlarının taşınması gereken vasıfları ortaya koymuştur. Ayrıca yöneticilerin ilim adamlarına ilgi ve alakası göstermesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Bilindiği üzere şairlerin en önemli özelliği dili ustaca kullanmalarıdır. Azadı da bu konuda oldukça başarılıdır. İlim kavramını okurun zihninde somutlaştırmak için benzetmelerden yararlanır. Azadı'ya göre ilim; incidir, güneştir, aydır, çıradır, pınardır, kalptir, candır, sultandır, Cuma günüdür, Kadir gecesidir, imandır, dermandır, cennettir, rahmettir, Kâbe evidir, rahmet suyudur, abı hayattır...vb. Bu ifadelerin hepsi Türkmen halkının düşünce ve inanç dünyasında karşılığı olan kavramlardır. Azadı, bunları bilerek ve özenle seçip mısralarına yerleştirmiştir. Çünkü o, ilimin önemini anlaşılmamasını istememektedir. Kendisi devrine göre oldukça ileri seviyede bir eğitim alan Azadı, köyündeki çocukları okutmuş, onlara öğretmenlik yapmıştır. Onun en büyük amacı Türkmenler arasında ilimin eskiden olduğu gibi tekrar değer kazanmasıdır. Bu konuda Vagzı Azat'tan birkaç örnek verirsek faydalı olacaktır:

*Bes ilm dürdür anıñ yok gımmatı,
Hak aña berdi begayat himmeti.*

*Salsa ol gövher içige her pakır,
Köñli bolgay, şübhesiz, bedri-münir.*

*Yahşulur cümle beden birle tamar,
Diyr sen anda, seyr eder şems-u kamar.*

*Misli togmışdur içinde afitab,
Görinur rahu-hata, rahu-sovab.*

*Sahıbı gündiz ise dur ilm gün,
Açuk eyelär görmäge batın gözün.*

*Sahıbı gıce bolursa aydur ol,
Rövşen olgay hem yaman, hem yahşı yol.*

*Eyesi ger gıce dıyseñ ol çırag,
Çölge ohşatsañ eyesiñ, ol bulag.*

*Eyesi bolsa beden, oldur yürek,
Hana bolsa eyesi, oldur direk.*

*Gövre bolsa eyesi, ol canıdur,
Eyesi il dıyseñ, ol soltanıdur.*

*Eye bolsa hepte, ol cumga günü,
Eyesi yıl bolsa, ol gadrıñ tüni.*

*Eyesi can bolsa, ol imanıdur,
Eyesi derd bolsa, ol dermanıdur.”*

(*Vagzı Azat 1923-1933. Beyitler, Godarov 2012*)

Buradaki ifadelerin her biri oldukça güzel ve etkileyicidir. Azadı'nın dili ustaca kullandığının en güzel örnekleridir. Hem sade bir anlatım hem de etkileyicilik ancak Yunus Emre, Ali Şir Nevayi, Fuzuli gibi usta şairlerin eserlerinde görülür. Bu ifadelerden bazıları üzerinde durabiliriz. “Sahıbı gıce bolursa aydur ol”: Hepimizin bildiği gibi gecenin kıymeti ay ile anlaşılır. Ay, hem gecenin süsü ve hem de karanlığı aydınlatan tek güçtür. Azadı'nın demek istediği de akıl hem insanın süsüdür hem de insanı karanlıktan aydınlığa çıkaracak güçtür. Türkiye Türkçesinde “aydın” diye bir kelime vardır. Azerbaycan Türkçesinde de “ziyalı”. Bu iki kelime de eğitilmiş, ilim sahibi, entelektüel kişiler için kullanılan bir saygı ifadesidir aynı zamanda.

Bilindiği üzere Türkmenistan topraklarının büyük bir kısmı çölden ibarettir. O nedenle bu coğrafyada su, her zaman çok kıymetli olmuştur. Azadı, “Vagzı Azat” ikinci bölümünde cömertlik ve hayırseverlik konusunu işlerken, maddi imkânı olanlardan su kuyusu açtırmasını, su kanallarını onarmasını istemiştir. Azadı, “*Çölge ohşatsañ eyesiñ, ol bulag*” ifadesi ile dil ve anlatımında coğrafyayı kullanır ve bu coğrafya Türkmenlerin coğrafyasının en önemli unsurlarından çöldür. Çöldeki yaşam su ile mümkündür. Suyun olduğu yerde yaşam da vardır. Dolayısıyla burada su, hareketin, eylemin faili ve kaynağıdır. Tıpkı bu kaynaktan beslenen toprak nasıl çeşit çeşit meyve sebzeler verecekse, ilim ile beslenen insan da aynı güzellikte ürünler ortaya koyacaktır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür ancak biz yazımızı daha fazla uzatmamak için bu kadarıyla yetinmeyi uygun gördük.

Mahtumkulu'nun, 18. asırda Türkmen mill kimliğinin teşekkülüne yaptığı katkıyı başka bir örnek ile daha gösterelim. Büyük şair, “fikir deryası” ve “akıl gemisi” şeklindeki bilgece sözleri ile Türkmenlerin düşünce dünyasında akıl, bilgi gibi kavramların mevcudiyetine katkı sağlamıştır. “fikir kazanı” ifadesi de şairin kullandığı dilin gücünü göstermesi bakımından önemlidir.

*“Gorka-gorka üflas yağdağa düşdük,
Takdyr näme bolsa, görülsin indi.
Pikir gazanynda gäynadyk, bişdik,
Degme, ol joş uruþ jörlüsin indi!”*

Bu mısraları şöyle tahlil edebiliriz: Kelleçanak/Kafatası: fikir kazanıdır. Fikir, nahardır/yemektir. Nahar/yemek, İnsandır. İnsanın olgunlaşması, yemeğin pişmesidir. Bilindiği üzere “fikir” soyut bir kavramdır. Bu şekilde soyut bir kavramı Türkmen milli düşüncesine uygun olarak somutlaştırmak sadece Mahtumlulu gibi büyük şairlerin yapabileceği bir şeydir. “Fikir kazanı” ifadesi, bize düşüncelerimizin yerleştiği yeri, kabını çağırıyor. Türkmen

dilinde söyleyecek olursak “*Ham hyýallaryñ bişirilmegini maslahat berýär.*” Ayrıca “kazan” Türkmen milli kültüründe bereketin sembolüdür. “Kırk kulaklı kazan” Türkmen destanlarında, halk hikâyelerinde Türkmen'in misafirperverliğinin göstergesidir. Dolayısıyla Mahtumkulu insanın iç dünyasını anlatan “fikir” kelimesi ile insanın dış dünyasına ait olan “kazan” kelimesini birleştirerek Türkmenlerin dünya görüşünü, onun diliyle ustalıkla ortaya koymuştur. Bunun gibi örnekleri çoğaltabiliriz.

Bilindiği üzere Türkmenistan 1991'de bağımsızlığına kavuşmuştur. Uzun yıllar Rusların egemenliği altında yaşayan Türkmenler, bağımsızlık devrinde kendilerine millî kimliklerini hatırlatacak her türlü bilgi ve unsuru en iyi şekilde değerlendirmeye çalıştılar. Bunlar arasında Mahtumkulu Firaki'nin çok özel bir yeri bulunmaktadır. Aşgabat'ta bulunun iki üniversiteden birinin adı Mahtumkulu diğerrinin adı Azadı'ya verilmiştir. Birçok parkta onların heykelleri yaptırılmıştır. Ülkede her yıl Mahtumkulu Şiir Günleri düzenlenir. Şair hakkında birçok etkinlik - şiir yarışmaları, tiyatro ve opera gösterimi vb. - yapılır. Şairin doğum yıllarına özel uluslararası sempozyumlar yapılmaktadır. 2014 yılı, büyük şairin doğumunun 290. yılı olarak Türkmenistan'da büyük bir coşkuyla kutlanmış, ülkenin pekçok şehrinde birçok önemli etkinlik gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri de 14-16 Mayıs tarihlerinde Türkmenistan İlimler Akademisi Milli Golyazmalar Enstitüsü tarafından Aşgabat'ta düzenlenen “Magtımğulı Piragı ve Umumadamzat Medeni Gımmatlıkları” adlı uluslararası sempozyumdur. Yurt içi ve yurt dışından çok sayıda akademisyen ve araştırmacının katıldığı bu toplantı Mahtumkulu'nun bilimsel metotlar ile araştırılıp incelenmesi bakımından çok önemlidir. Aynı zamanda kutlamalar bünyesinde Mahtumkulu'nun Divanından seçilen şiirler kitap halinde pek çok yabancı dile çevrilip yayımlanmıştır. Mahtumkulu Firaki, UNESCO'nun 10-24 Mayıs 2023 tarihleri arasında Paris'te

düzenlediği toplantıda “Dünya belleği” listesine dâhil olmuştur. 2024 yılı da Mahtumkulu’nun doğumun 300. yılına denk gelmektedir. TÜRKSOY 2024 yılını “Doğumunun 300. Yılında Türk Dünyası’nda Mahtumkulu Firaki Anma Yılı” ilan etmiştir. Dolayısıyla Mahtumkulu Türkmenistan’ın kültür elçisi konumdadır. Türkmen kültürünün dünyaya açılan kapısıdır. Türkmen halkını geçmiş, şimdi ve gelecek bağlamında bir arada tutan en güçlü unsurdur.

Sonuç

18. yüzyıl Türkmenler için ne kadar zor olsa da kader onlara aynı evden doğan iki büyük hazineyi armağan etmiştir. Azadı ve Mahtumkulu, baba ve oğul olarak sahip oldukları bilgi birikimini, tecrübeyi ve gücü her zaman Türkmen halkı için kullanmıştır. Söylemleriyle toplumdaki her kesimi iyiye, doğruya, güzel ve hoş olana davet etmiştir. İsteselerdi her ikisi de beylerin, hanların köşklerinde rahat içerisinde yaşayabilir, maddi açıdan hiç sıkıntı çekmeyebilirlerdi. Ancak hem Azadı hem de Mahtumkulu, her zaman halk içiçe yaşamış, onların dertlerine ortak olmuş, güçleri yettiğince problemleri çözmeye çalışmıştır.

Azadı ve Mahtumkulu’nun telkin ettiği düşünceler, aynı zamanda Türk kültür evreninde öteden beri var olan ve gerek sözlü gerek yazılı kültür araçlarıyla kuşaktan kuşağa aktarılan olumlu davranış kalıplarıdır. Bunların birçoğuna Yusuf Hacib, Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Ali Şir Nevayî, Abay Kunabay vb. gibi Türk dünyası edebiyatının zirve şahsiyetlerinin eserlerinde rastlayabiliriz. Bu bizi şaşırtmamalıdır. Çünkü beslenen kaynak aynıdır. Bu kaynak müşterek Türk kültür evrenidir. Yunus Emre’nin “*Bir kez gönül yuktın ise bu kaldığın namaz değil*” ifadesinin Azadı ve Mahtumkulu’nun söylemlerindeki karşılığına bakacak olursak ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılacaktır. Azadı “*Kâbe’yi vîran etmekten bin mertebe, Bir gönül yıkmak kötüdür, ey dede.*” diyerek Türk

İslam düşüncesinde insana verilen değerlerin en veciz ifadelerinden birini ortaya koyar. Mahtumkulu da “*Mahtumkulu, doyurursan bir acı // Mâlumdu; bulursun bu yerde hacı, ...*” şeklinde ihtiyaç sahibi kişilere yardım etmenin önemini dile getirir. İşte Azadı ve Mahtumkulu, tıpkı Yunus gibi, Nevayî gibi söylemleriyle ideal toplum düzeninin teşekkülü için gayret etmiş şahsiyetlerdir.

Sonuç olarak Azadı ve Mahtumkulu Atalı Oğul olarak Türkmen milli kimliğinin inşasında çok önemli bir rol oynamış ve hala da oynamaya devam etmektedirler. Geçtiğimiz yıl açılışı yapılan Türkmenistan’ın en yeni şehirlerinden biri olan Arkadag şehrinin kütüphanesinin adı “Dövmemmet Azadı Şehir Kütüphanesi” olarak verilmiştir. Dolayısıyla her iki sanatçının varlığı ve miras bıraktığı eserleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türkmenlerin önünü aydınlatan birer fenerdir.

Kaynakça

- Sağlam, S. (2014). Mahtumkulu’nun Edebî Şahsiyetinin Oluşumunda Babası Dövmemmet Azadı’nın Etkisi, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 3/2 2014 s. 128-153.
- Sağlam, S., Kürenov, R. (2024). *Adı Destan Olan Şair Mahtumkulu*, Ankara: EkoAvrasya Yay.
- Godarov, R. (2012). *Dövmemmet Azady Eserler Yığındısı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi).
- Mahtumgulu – Eserler Yığındısı I-II* (2013). Haz. Annagurban Aşurov. Türkmenistanın İlimler Akademiyası Milli Golyazmaları İnstitutu. Aşgabat: İlim Neşriyatı.

MAKALE YÜKLEME SÜRECİ VE YAZIM KURALLARI

Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi, yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayınlanır. Her sayıdan 15 gün önce sayıya makale kabulü kapatılır.

Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi, ulusal hakemli bir yayındır.

Yayın kurulu tarafından özgün, telif ve çeşitli etik ilkeleri ihlal ettiği düşünülen yazılar hakem değerlendirme sürecine tabi tutulmaz ve yazara iade edilir.

Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi’nde yayınlanmak üzere gönderilen özgün makaleler, Yayın Kurulu tarafından derginin kapsamı, intihal oranı (azami % 12) ve yazım kuralları yönünden incelenir. Uygun bulunan yazılar konunun uzmanı iki hakeme değerlendirilmek üzere gönderilir. Hakemlerin birisinden olumsuz görüş gelirse üçüncü hakeme gönderilir. Süreçte iki hakemden olumlu rapor gelmesi halinde yayın sırasına alınır.

Hakem değerlendirme süreçlerinin tamamı yazar tarafından izlenebilmektedir.

Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi’ne gönderilen yazılar daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olmalıdır.

Dergide yayınlanan makaleler açık erişimlidir ve bu şekilde kalacaktır. Dergide yayınlanan yazılar için telif ücreti ödenmez, yazıların tüm hakkı Altay Stratejik Araştırmalar Dergisine aittir.

Dergide yayınlanan yazıların içerikleriyle ilgili her türlü sorumluluk yazara aittir.

Yazılar, yazarlar tarafından www.altaystratejikarastirmalardergisi.com adresindeki Makale Takip Sistemi aracılığıyla takip edilebilmektedir. Hakem süreci sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi amacıyla bir ile üç ay arasında değişebilmektedir. Makale ve tanıtım yazısı gönderen tüm araştırmacı ve akademisyenler bu süreyi de kabul etmiş olur.

Derginin yayın dili ağırlıklı olarak Türkçe olup yayın ilkelerine uygun olmak koşuluyla İngilizce yayınlar da kabul edilebilir.

YAZIM KURALLARI

Başlık: Türkçe başlık koyu ve büyük harflerle 12 punto, ortalanmış şekilde; İngilizce başlık ise Türkçe başlığın hemen altında, normal, sadece ilk harfleri büyük, 11 punto ve ortalanmış şekilde olmalıdır. Makalenin başlığı, en fazla 12 kelime olmalıdır.

Yazar adı: Yazar unvanı, adı ve soyadı sağa yaslı, koyu 11 punto olmalıdır. Yazarların görev yaptıkları kurum, fakülte, ORCID ID ve eposta adresleri * işaretiyle dipnotta verilmelidir. Hakem sürecinde bu isim kaldırılarak yazı isimsiz bir biçimde hakemlere gönderilir.

Öz: Makalenin başlığından sonra en az 100 oluşan Türkçe ve İngilizce öz (abstract), en az 5 kelimelik Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler 11 punto olarak yazılmalıdır. Öz, çalışmanın kapsamı, amacı, yöntemi, etkileri ve sonuçları hakkında fikir verici mahiyette olmalıdır.

Sayfa düzeni: Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kâğıt Boyutu: A4 (21-29,7 cm)

Kenar Boşlukları: Tüm kenar boşlukları 2,5 cm.

Yazı tipi: Times New Roman

Yazı tipi stili: Normal

Boyutu (normal metin): 12

Boyutu (dipnot metni) : 10

Paragraf Aralığı: Önce 0 nk, sonra 6 nk

Satır Aralığı: Tek (1)

Bölüm başlıkları: Alt başlıkların hepsi ilk harfleri büyük olacak şekilde ve koyu olmalıdır. Numaralandırma tercih edilirse "Giriş" ve "Sonuç" bölümüne numara verilmemelidir.

Tablo ve şekiller: Tablo veya şekillerin numarası ve adları tablo veya şeklin hemen altında olmalıdır.

REFERANS GÖSTERİMİ

Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 2.5 satırdan az alıntılar satır arasında; 2.5 satırdan uzun alıntılar satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 10 punto yazılmalıdır.

Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Yararlanılan kaynağın yazarı soyadı önce belirtilecek şekilde gösterilmelidir.

Metin içinde göndermeler, parantez içinde aşağıdaki şekilde yazılmalıdır:

(Boratav, 2011)

(Köprülü, 1950: 58)

(Sakaoğlu ve Alptekin, 2014: 489)

• İkidenden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve 'vd.' yazılmalıdır:

(Tan vd. 1980: 26)

• Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

Boratav (1969: 42), ...

• Yayımlanmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarların soyadı, yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.

• Kaynaklar, bir yazarın birden fazla aynı tarihli yayını olması halinde, tarihin yanına a, b, c (2024a: 258), (2024b: 41) gibi harflerle birlikte ayırım gösterilmelidir.

KAYNAKÇA GÖSTERİMİ

Kitap

Köprülü, M. F. 1999. Edebiyat Araştırmaları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sartre, J. P. 1967. Edebiyat Nedir? Çev. Bertan Onaran. İstanbul: De Yayınevi.

Bilimsel Dergi Makalesi

Şimşek, E. ve İçel, H. 2020. "Türklük Biliminin Yorulmaz Kalem: Prof. Dr. Ali Berat Alptekin (Hayatı ve Eserleri)". Milli Folklor 16 (125): 5-30.

Ansiklopedi Makalesi/Maddesi

Akün, Ö. F. 1989. "Âli Mustafa Efendi". ss. 416-17 içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C. 2. Ankara: TDV Yayınları.

Tez

Ak, M. 2012. "19. Yüzyılda Teke Yöresi Yörüklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu". Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Gazete

Nadi, Y. "Büyük Millet Meclisinde alınan karar" Cumhuriyet 23 Nisan 1920. Cumhuriyet Gazetesi 29 Ekim 1923.

Sözlü Kaynaklar:

KK-1: Adem Bayındır, 1994 doğumlu, lisans, öğretmen, Eskişehir. (Görüşme: 25.12.2024).

• İnternette yer alan bir çalışmaya atıfta bulunmak için Yazarın soyadı, Yazarın adı. "Mesajın başlığı". İnternet adresi. (Erişim Tarihi) bilgilerini vermek yeterlidir:

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. "Geçişme Endeksi (Ücretliler)" Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. <http://evds.tcmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 04.02.2009).

- Henüz yayınlanmamış ama yayınlanmak üzere kabul edilmiş makale atıfları da şu şekilde gösterilebilir:

Atılım, Murat ve Ekin Tokat (2008). "Forecasting Oil Price Movements with Crack Spread Futures". Energy Economics. Baskıda (doi:10.1016/j.eneco.2008.07.008).

Altay

Stratejik Araştırmalar Dergisi

Estergon Türk Kültür Merkezi No:12
Tepebaşı-Keçiören / ANKARA – TÜRKİYE

+90 312 358 94 49

+90 505 133 46 81

www.altaystratejikarastirmalardergisi.com

altay@ekoavrasya.net